

Børns holdninger til handicap

Børns holdninger til handicap

Publikationen er udgivet af
Socialstyrelsen
Edisonsvej 18, 1.
5000 Odense C
Tlf: 72 42 37 00
E-mail: servicestyrelsen@servicestyrelsen.dk
www.servicestyrelsen.dk

Forfatter: Martin Sandø, Nina Steensig, Susanne Dalmer
Udgivelsesår 2011

Download eller bestil rapporten på www.servicestyrelsen.dk.

Der kan frit citeres fra rapporten med angivelse af kilde.

Digital ISBN: 978-87-92743-54-1

Indholdsfortegnelse

Indledning	3
Rapportens hovedresultater	5
Børns holdninger til handicap – hovedresultater fra del 1	5
Sammensætning og evaluering af undervisningspakken - hovedresultater fra del 2..	7
Hvad er holdninger, og hvordan måler man holdninger?	11
Del 1: Børns holdninger til handicap	12
Elevernes generelle holdninger	13
Det er synd for børn, der har et handicap.....	13
Venskaber med børn med handicap	16
Inklusion eller ej.....	20
Samme muligheder.....	22
Køn og forskelle i besvarelser.....	24
De specifikke holdninger	26
Del 2: Sammensætning og evaluering af undervisningspakken	39
Introduktion til del 2: Sammensætning og evaluering af undervisningspakken	40
Baggrund for sammensætning af undervisningspakken	40
Formålet med undervisningspakken	40
Påvirkning af børns holdninger til handicap.....	40
Præsentation af undervisningspakken og dens elementer.....	42
Sammensætning af materiale	42
HANDInauter	44
Handicapidrætskonsulenter	44
Skolernes erfaringer med temaet og undervisningspakken	44
Eleverne erfaringer	44
Lærernes erfaringer	47
Ændringer i børnenes holdninger efter undervisningsforløbet	47
Ændringer i de generelle holdninger	48
Inklusion	51
Ændringer i de specifikke holdninger	53
Litteraturliste	65
Figurfortegnelse.....	67
Tabelfortegnelse.....	68
Bilag 1	69
Bilag 1.....	69
Om at undersøge børn.....	70
De kvalitative interview	71
Tolkningsproblemer	71
Bilag 2 – Præsentation af eleverne	73
Kendskab til handicap.....	73

Indledning

Denne rapport præsenterer resultaterne af udviklingsprojektet "Børns holdninger til handicap". Baggrunden for projektet er et ønske om at få større viden om, hvordan man kan udvikle børns holdninger til handicap gennem målrettet undervisning om handicap.

Børns holdninger til handicap har stor betydning for mulighederne for inklusion og rummelighed i skole og hverdagsliv for børn med handicap. Hvis det skal være muligt at sikre reel inklusion af børn med handicap i skole, daginstitutioner, foreningslivet og fritidslivet generelt, er det afgørende, at børnene disse steder er åbne overfor at være sammen med børn med handicap.

Flere undersøgelser har vist, at der blandt voksne er fordomme overfor mennesker med handicap. Dette er specielt udbredt blandt voksne, der ikke har et konkret kendskab til mennesker med handicap (Olsen, 2000 og Sandø, 2010). På den anden side viser undersøgelserne også, at de, der i forvejen har kendskab til mennesker med handicap, ikke har de samme fordomme eller reservationer. Kendskab og viden nedbryder ikke overraskende en række fordomme, og det kendskab, der opnås i barndommen, er i høj grad med til at forme holdninger til mennesker med handicap i voksenlivet (Olsen, 2000).

Denne rapport viser, at der også for børn er en sammenhæng imellem kendskab og holdninger. Dette er i sig selv ikke overraskende. Dog åbner der sig hermed nogle muligheder, da man tager mange af de holdninger, man har fra barnsben, med sig ind i voksenlivet. Ved at skabe større viden om handicap er det dermed muligt at skabe større accept i forhold til mennesker med handicap – også på langt sigt.

I forbindelse med gennemførelsen af projektet har eleverne på en række skoler beskæftiget sig med handicap gennem en længere periode. I den forbindelse har Socialstyrelsen udarbejdet en undervisningspakke, der indeholder forskellige materialer og forskellige tilgange i forhold til at beskæftige sig med handicap.

Resultatet af rapporten viser, at eleverne, som har arbejdet med undervisningspakken, nuancerer deres holdninger til handicap. En række reservationer brydes ned og erstattes med mere konkret viden og med erfaringer.

Målgruppen for projektet har været grundskolens 4. – 6. klasser. Børnene i 4. – 6. klasse er valgt ud fra, at de i denne alder har udviklet bevidsthed og færdigheder, der

gør dem i stand til at forholde sig aktivt til handicap gennem læsning mv. Derudover kan de selvstændigt udfylde spørgeskemaet, der anvendes i projektet, og de kan gøre brug af mange forskellige undervisningsmidler og arbejdsmetoder (Vejleskov 2007).

Undervisningspakken

Undervisningspakken, der er tilbudt til skolerne, indeholder dels undervisningsmateriale om handicap samt lærervejledning. Derudover indeholder undervisningspakken undervisningsideer til en række fag. Disse ligger på projektets hjemmeside. Undervisningspakken indeholder også besøg af HANDInauter, som er mennesker med handicap, der er uddannet til at formidle overfor børn og unge. Endelig har der været et tilbud om, at skolerne kunne få besøg af en konsulent fra Dansk handicapidrætsforbund, som forestod idrætsundervisningen med introduktion til forskellige former for idræt for mennesker med handicap. Samlet set er der sammensat en undervisningspakke, der på forskellig vis stimulerer elevernes læring. Dette kan der læses mere om i afsnittet om sammensætningen af undervisningspakken.

Rapportens opbygning

Med dette projekt er det hensigten at opnå viden om, hvorledes man kan skabe større åbenhed blandt børn i forhold til mennesker med handicap. Dette gøres konkret ved at gennemføre en undersøgelse af børns holdninger før et undervisningsforløb og efter undervisningsforløbet.

Rapporten er præsenteret i to dele, som kan læses uafhængigt af hinanden. En nærmere præsentation af rapportens to dele er nedenfor:

Del 1

Del 1 indeholder en præsentation af spørgeskemaundersøgelsen, der er gennemført før undervisningsforløbet. Resultaterne i denne del er ud over at være en førmåling også en undersøgelse af børns holdninger til handicap, da resultaterne herfra kan generaliseres til alle børn i 4. – 6. klasse.

Da del 1 er en undersøgelse af børns holdninger til handicap, vil denne del også kunne læses som en selvstændig undersøgelse. Resultaterne herfra viser, hvilke holdninger børn med handicap møder, når de er sammen med andre børn uden handicap.

Del 2

I del 2 præsenteres sammensætningen og evaluering af undervisningspakken.

Derudover indeholder denne del af rapporten en evaluering af selve pakken.

Evalueringen af undervisningspakken baseres både på de kvalitative interview, der er gennemført blandt elever og lærere i de deltagende klasser, samt på resultaterne fra spørgeskemaundersøgelserne før og efter undervisningsforløbet

Rapportens hovedresultater

I det følgende præsenteres hovedresultaterne fra rapportens to dele. Præsentationen af hovedresultaterne er som rapporten delt op i to dele.

I rapporten skelnes der mellem de generelle holdninger og de specifikke holdninger. De generelle holdninger drejer sig om, hvad børnene opfatter som rigtigt og rimeligt – det kan fx være, om børnene synes, det er synd for børn med handicap. De specifikke holdninger viser, hvad børnene mener, når de ser sig selv som aktør, fx hvad de vil synes om at sidde ved siden af en kammerat med handicap. Denne skelnen mellem generelle og specifikke holdninger findes blandt andet også i undersøgelsen "Voksnes holdninger til handicap" (Olsen, 2000)

Rapportens datagrundlag

Som nævnt er der gennemført spørgeskemaundersøgelse om børnenes holdninger til handicap både før og efter undervisningsforløbet. I før-undersøgelsen svarede 349 elever på spørgeskemaet, og i efter-undersøgelsen svarede 192 elever på spørgeskemaet.

Resultaterne fra spørgeskemaerne vil med en acceptabel usikkerhed være repræsentativ for de holdninger, børn i 4. – 6. klasse har. (Se Bilag 1 for uddybning)

Ud over spørgeskemaundersøgelserne består rapportens datagrundlag af kvalitative interview blandt 21 børn og 5 lærere.

I bilag 1 er en uddybende beskrivelse af rapportens design og metode.

Børns holdninger til handicap – hovedresultater fra del 1

Resultaterne fra spørgeskemaundersøgelsen viser, at eleverne i 4. – 6. klasse er relativt åbne overfor andre børn med handicap og synes, der skal gøres mere for, at børn med handicap og børn uden handicap lærer hinanden bedre at kende. Dog viser undersøgelsen også, at der er nogle forestillinger om, hvad det vil sige at have et handicap, der kan være en barriere i forhold til inklusion og deltagelse på lige fod med andre. For eksempel mener eleverne, at børn med handicap vil have det bedst ved at være i skoler og foreninger særligt for børn med handicap.

Kendskab gør en forskel

Noget tyder på, at kendskab til mennesker med handicap bidrager til at nedbryde reservationer i forhold til andre børn med handicap. Både i forhold til de generelle og specifikke holdninger viser det sig, at de elever, der har familiemedlemmer med

handicap, er mere nuancerede i deres besvarelser. Med mere nuancerede menes i den forbindelse, at de ikke så entydigt synes, det er "synd" for børn med handicap, og at de ikke ser de samme besværligheder i forhold til fx venskaber med børn med handicap.

Når det er sagt, er de elever, der har familiemedlemmer med handicap, også opmærksomme på nogle af de barrierer, der er for andre børn med handicap. Kendetegnende er det dog, at der er en større andel i denne gruppe, der ikke ser de samme begrænsninger.

Inklusion

Når det drejer sig om deltagelse i skolegang og fritidsaktiviteter, er holdningen i overvejende grad, at det er bedst for børn med handicap at gå i særlige skoler for børn med handicap og i nogen grad også i særlige foreninger i fritiden. Baggrunden for dette er ikke, at eleverne ikke vil være sammen med andre børn med handicap. Der er således ca. 70 pct. af eleverne, der angiver, at der skal gøres mere for, at børn med og uden handicap lærer hinden bedre at kende.

Når eleverne alligevel mener, at det vil være bedst, at børn med handicap går i særlige tilbud, kan det skyldes flere ting. En antagelse i den forbindelse er, at elever med handicap er mere udsatte for at blive udsat for mobning og drillerier. Dette bekræftes af eleverne i de kvalitative interview og er også dokumenteret i Bengtsson et al. (2011). Man kan derved sige, at eleverne drager omsorg for børnene med handicap, da den sociale tilgængelighed / accept ikke er fuldt tilstrækkelig alle steder.

En anden årsag til, at børnene mener, at det vil være bedre at være i særlige tilbud, kan være deres forestillinger om, hvad børn med handicap kan og ikke kan. For eleverne kan det derfor tænkes som det bedste, at der laves særlige tilbud til børn med handicap.

Handicap som fællesskab

I forlængelse af det tidligere afsnit er der i undersøgelsen også spurgt til, om eleverne tror, at børn med handicap er bedre venner med andre børn med handicap, og om de har det sjovere sammen med andre børn med handicap. Resultaterne fra disse spørgsmål viser, at eleverne både mener, at børn har det sjovere sammen med andre børn med handicap, og at de er bedre venner med andre børn med handicap. Det kan tolkes som, at eleverne mener, at handicappet i sig selv gør, at børn med handicap har mere tilfælles – altså at det fælles vilkår gør det mere sandsynligt, at de er bedre venner.

Flere elever giver i de kvalitative interviews udtryk for, at de tror, at børn med handicap er kede af det og helst vil være alene. Dette kan ses i sammenhæng med, at eleverne mener, at børn med handicap er bedre venner med andre børn med handicap, og at de har det sjovere sammen med andre børn med handicap. Dette kan nemlig resultere i, at eleverne afholder sig fra at tage kontakt til børn med handicap. Dermed bidrager elevernes opfattelser til at børn med handicap netop er alene og måske kede af det.

Forskelle i forhold til handicapgrupper

Ser man på, hvilke handicapgrupper eleverne har størst reservationer overfor at være sammen med, viser det sig, at der er en relativt klar fordeling. Således er der 78 pct. af eleverne, der ikke vil have noget imod at sidde ved siden af en kørestolsbruger, mens det tilsvarende tal for spastikere er knap 42 pct. I det hele taget tyder noget på, at de handicapgrupper, der er størst reservationer overfor, er spastikere, udviklingshæmmede og børn med ADHD. Noget af det, der er udfordrende for eleverne, er, at de ikke er trygge ved, hvordan børnene med handicap opfører sig. Den adfærd, som eleverne i en vis grad finder problematisk, er, når børnene med handicap så at sige bryder med det vante kodeks for adfærd. Det tilsvarende billede gør sig gældende i forhold til, om eleverne vil sidde ved siden af et barn med handicap på en længere bus eller togrejse.

I forhold til spørgsmålet om hvorvidt eleverne vil have noget imod at samarbejde med en kammerat med handicap, er der dog en ændring i billedet, idet blinde og døve er blandt de, som eleverne nødt vil arbejde sammen med. Baggrunden herfor kan muligvis være, at eleverne forestiller sig, at det vil være meget besværligt at samarbejde med blinde og døve. Ud over blinde og døve er det igen spastikere, udviklingshæmmede og børn med ADHD, der er størst reservationer overfor.

Sammensætning og evaluering af undervisningspakken - hovedresultater fra del 2

Det overordnede formål med rapporten er at opnå viden om, på hvilke måder børns holdninger til handicap kan udvikles gennem større viden om og personligt kendskab til handicap.

I forhold til hvorvidt det er muligt at ændre børnenes holdninger til handicap, viser resultaterne i denne rapport, at det er muligt gennem målrettet undervisning om handicap at give børn en mere nuanceret og rummelig holdning til handicap baseret på viden og erfaringer. Eleverne har således gennem undervisningsforløbet fået væsentligt færre reservationer i forhold til at være sammen med børn med handicap.

Ændrede holdninger

Ser man på elevernes holdninger før og efter undervisningsforløbet, viser det sig, at der er sket ændringer i såvel de generelle som de specifikke holdninger. Det viser sig dog også, at der er nogle forskelle i, hvordan ændringerne kommer til udtryk.

I de generelle holdninger har der været en bevægelse i retning af et mere nuanceret syn på, hvad det vil sige at have et handicap. I forhold til de specifikke holdninger er ændringen i højere grad, at eleverne efter undervisningsforløbet tydeligt har ændret holdninger i retning af større åbenhed overfor at være sammen med børn med handicap.

De generelle holdninger

Ændringerne i de generelle holdninger viser, at eleverne efter undervisningsforløbet har fået nogle mere nuancerede holdninger i forhold til, hvad det vil sige at have et handicap og leve med et handicap. Som eksempel på dette er der færre elever, der er "helt enige" i, at det er synd for børn, der har et handicap. Tendensen er, at der er færre, der svarer "helt enig" og flere, der svarer "overvejende enig" eller "hverken enig eller uenig".

Da de generelle holdninger er udtryk for, hvad eleverne opfatter som rimeligt eller rigtigt, tyder resultaterne således på, at der for en del af eleverne er sket en ændring i deres forståelse af, hvad det vil sige at have et handicap. I den forbindelse tyder noget på, at undervisningsforløbet har illustreret for eleverne, at det ikke udelukkende er "synd" for børn, der har et handicap, men at de også har mange af de muligheder, interesser, glæder mv., som andre børn også har. Dette kommer også til udtryk i de kvalitative interview, hvor eleverne netop giver udtryk for, at de oplevede, at HANDInauterne var helt almindelige mennesker, der kunne meget mere, end de havde forventet, og som levede et mere "normalt" liv end forventet af eleverne.

Selvom elevernes holdninger er ændret i en mere nuanceret retning, er der stadig en relativt stor del af eleverne, der synes, at børn med handicap vil have det bedre i skoler specielt for børn med handicap. Før undervisningsforløbet var der ca. 46 pct., der var "helt enige" i dette, hvor det tilsvarende tal efter undervisningsforløbet var ca. 29 pct. Der er tale om en klar og positiv ændring i holdningerne. Det er dog værd at bemærke, at der stadig er en relativt stor del af eleverne, der mener, at det vil være bedre for børn med handicap at gå i særlige tilbud.

I forhold til de generelle holdninger kan det således siges, at undervisningsforløbet samlet set har ændret børnenes generelle holdninger til handicap. Noget tyder dog på, at der stadig er behov for holdningsændrende aktiviteter for at ændre de generelle holdninger.

De specifikke holdninger

De specifikke holdninger kommer til udtryk i forhold til spørgsmål, hvor man som respondent selv er inddraget som aktør i spørgsmålet. På den måde kan man sige, at de specifikke holdninger er udtryk for, hvordan man mener, at man selv vil handle i en given situation.

Overordnet set er der sket en klar ændring i elevernes specifikke holdninger i retning af en mere åben og inkluderende tilgang. Dette kommer blandt andet til udtryk i forhold til spørgsmålet, om eleverne synes, det er i orden at sidde ved siden af en dreng eller pige med handicap på en længere rejse. Der er således 10 procentpoint flere, der er "helt enige" eller "overvejende enige" i, at de ikke vil have noget imod at sidde ved siden af en dreng eller pige med handicap på en rejse. Derudover er der også flere, der angiver at være "hverken enige eller uenige", og færre der er uenige.

Dette resultat er ikke enestående for denne besvarelse men er gennemgående for besvarelserne i forhold de specifikke holdninger. Det tyder på, at eleverne efter undervisningsforløbet har lettere ved at se sig selv i sammenhænge, hvor der også er børn med handicap. Det bliver underbygget af de kvalitative interview med eleverne.

Stadig forskel mellem handicapgrupper

Ser man nærmere på holdningerne i forhold til de enkelte handicapgrupper, viser det sig, at der er relativt store forskelle handicapgrupperne imellem. Således tegner der sig et billede af, at de handicapgrupper, der er flest reservationer overfor, er udviklingshæmmede, spastikere og børn med ADHD. Derimod er der langt færre reservationer overfor kørestolsbrugere. Indimellem disse yderpunkter ligger blinde og døve samt fysisk handicappede i øvrigt.

Endvidere viser undersøgelsen af elevernes holdninger før og efter forløbet, at såvel elevernes personlige erfaringer med handicap gennem mødet med HANDInauterne og den viden, eleverne har opnået gennem det øvrige undervisningsforløb, har været medvirkende til at nuancere deres holdninger og udvikle dem i en mere rummelig retning.

Mødet har betydning

De meget konkrete møder og erfaringer har haft stor betydning for eleverne. Det at skabe et konkret møde mellem eleverne og mennesker med handicap har bidraget til at nedbryde nogle af de forestillinger og reservationer, som eleverne havde. Lærerne har i den forbindelse også vurderet, at skolebesøget af HANDInauterne samt konsulenten fra DHIF har haft stor betydning for succesen af undervisningspakken.

Undervisningspakkens virkning

Samlet set har undervisningspakken haft en positiv effekt i forhold til at skabe større åbenhed i forhold til børn med handicap. Målet med projektet var at undersøge, om det var muligt gennem et målrettet formidlingsarbejde at ændre elevernes holdninger. I den forbindelse kan det siges, at elevernes holdninger er ændret, men at der stadig vil være behov for at sætte fokus på inklusion og handicap. Dette ikke mindst i forhold til målsætningerne om at skabe lige muligheder og inklusion i forhold til mennesker med handicap, som bl.a. kan ses i FN's handicapkonvention, artikel 19.

Ud over at selve mødet med HANDInauterne og konsulenten fra DHIF bestod undervisningspakken også af undervisningsmaterialer såsom bøger, hæfter mv. I interviewene med eleverne har de i den forbindelse givet udtryk for, at netop dette materiale også har bidraget til at ændre deres holdninger.

Hvad er holdninger, og hvordan måler man holdninger?

Vi vil i dette afsnit definere, hvad der i projektet forstås med holdninger, herunder hvilke holdninger vi vil sætte fokus på i denne undersøgelse.

Hvad er holdninger

Henning Olsen har i sin undersøgelse om "Voksnes holdninger til handicappede" fra 2000 valgt at sondre mellem *generelle holdninger* og *specifikke holdninger*. Forskellen mellem de to former for holdninger er, hvorvidt respondenter ser sig selv som aktør i forhold til en given situation eller handling eller forholder sig mere generelt. De generelle holdninger er således "*almene forestillingsbilleder*" (Olsen, 2000), hvor respondenter ikke ser sig selv som aktør. En definition på generelle holdninger kan findes hos Katz (1960) i Antonak (1988)

"Attitude is the predisposition of the individual to evaluate some symbol or object or aspect of his world in a favorable or unfavorable way manner."

De generelle holdninger bliver i denne sammenhæng en prædisponeret måde, hvorpå man evaluerer eller forholder sig til omverdenen. Det prædispositionerede vil i denne sammenhæng være, hvad der for den enkelte forekommer rigtigt og rimeligt.

Ved de *specifikke holdninger* tænker respondenter sig selv som konkret aktør. De specifikke holdninger er dermed i højere grad udtryk for, hvordan man reelt ville handle i en given situation. En definition af specifikke holdninger er:

"[Attitude is] an orientation towards or away from some object, or situation, and a readiness to respond in a predetermined manner to these, or related objects, concepts or situations." (Hilgard and Atkinson (1967) in Antonak, 1988)

I dette projekt vil vi lægge os op ad Henning Olsens sondring mellem generelle og specifikke holdninger, da vi mener, at netop denne sondring er vigtig, når vi som en del af projektet ønsker at undersøge børns holdninger til handicap samt ændringerne i holdningerne. I den forbindelse er det relevant at vide, om det er de generelle eller de specifikke holdninger, der bliver påvirket mest.

I Bilag 1 kan der læses nærmere om undersøgelsens design og metode.

Del 1: Børns holdninger til handicap

I det følgende vil vi præsentere resultaterne af den spørgeskemaundersøgelse, der blev gennemført, inden børnene deltog i undervisningsforløbet om handicap. Målet med denne spørgeskemaundersøgelse var at få et billede af, hvilke holdninger eleverne har til handicap, når de ikke har fået målrettet undervisning og information om emnet.

De resultater, der præsenteres i denne del, er en overordnet undersøgelse af børns holdninger til handicap. Med denne undersøgelse vil det derfor være muligt at få et billede af de holdninger, børn med handicap møder fra andre børn.

Resultaterne fra spørgeskemaet repræsenterer de holdninger, der er til handicap generelt blandt elever i 4. – 6. klasse. (Se Bilag 1 for uddybning)

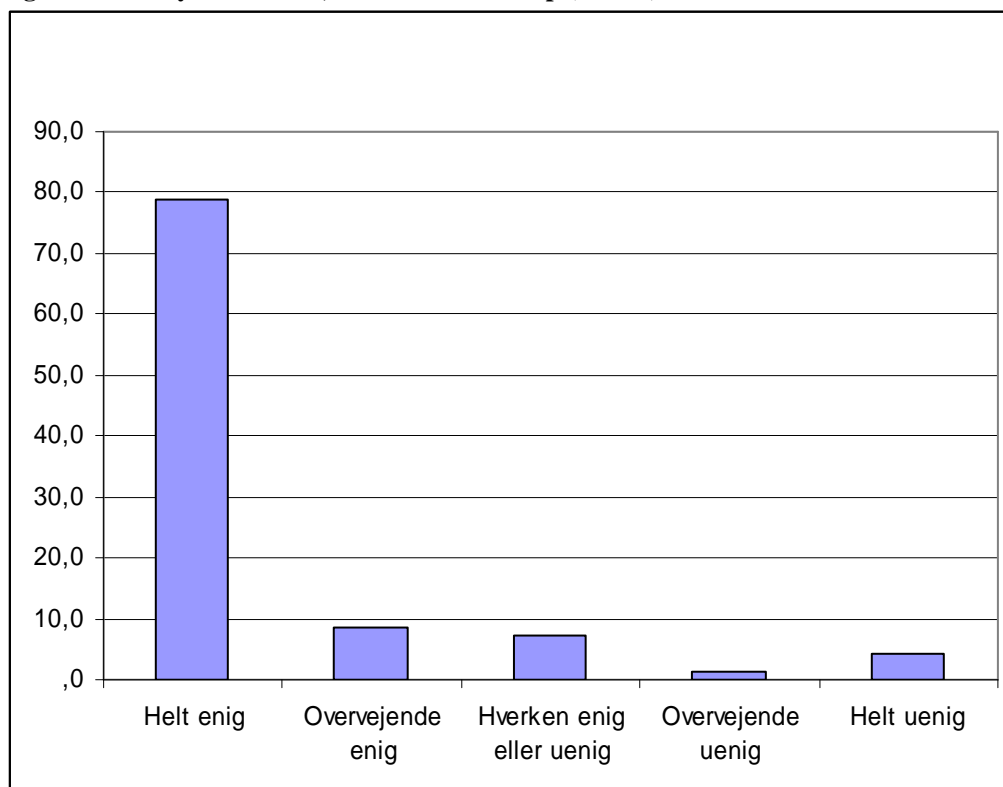
Elevernes generelle holdninger

Med generelle holdninger menes, at man ikke er aktiv deltager i forhold til det, der vurderes. Elevernes generelle holdninger dækker således over, hvordan de mener, man skal opføre sig overfor børn med handicap, samt hvad, de mener, er bedst for børn med handicap. Vi vil her behandle en række af de generelle holdninger, som de kommer til udtryk i spørgeskemaet og i de uddybende interview med eleverne.

Det er synd for børn, der har et handicap

Overordnet set mener eleverne i 4. – 6. klasse, at det er synd for børn, der har et handicap. Som det fremgår af figur 1, angiver ca. 88 pct. af eleverne, at de enten er "helt enige" eller "overvejende enige" i, at det er synd for børn, der har et handicap. Omvendt er der ca. 5 pct., der er "overvejende uenige" eller "helt uenige" i, at det er synd for børn, der har et handicap.

Figur 1 Det er synd for børn, der har et handicap (N=337)

Flere af eleverne i de kvalitative interview giver ligeledes udtryk for, at de synes, det er synd for børn med handicap. Nogle af eleverne giver udtryk for en forventning om, at børn, der har et handicap, generelt er kede af det og måske helst bare vil være alene, samt at man skal være meget forsigtig i sin omgang med dem for at undgå, at de bliver mere kede af det. Når eleverne mener, at børn med handicap er kede af det, hænger det blandt andet sammen med, at de forestiller sig, at hvis man har et handicap, er man *"lidt ked af det (...), og man vil ti gange hellere være ligesom andre børn."* Det ser således ud til, at den anderledeshed, de ser hos børn med handicap, gør, at de forestiller sig, at børn med handicap er kede af det.

Ud over at eleverne forestiller sig, at børn med handicap er kede af det, mener de også, at *"de fleste handicappede helst vil være alene."* Denne opfattelse af, at børn med handicap helst vil være alene, kan muligvis vise sig at være barriere for, at der kan opstå venskaber mellem børn med og uden handicap. Hvis børnene har en forventning om, at børn med handicap helst vil være alene, kan dette netop betyde, at man ikke henvender sig. Dermed kan den manglende henvendelse i sig selv være medvirkende til at børn med handicap er alene og måske opleves som at være kede af det.

Flere af de interviewede elever giver udtryk for, at man skal opføre sig bedre overfor børn, der har et handicap, end overfor andre børn. Man kan sige, at når det er synd for børn med handicap, vækker det en empati hos eleverne. Dette kommer fx til udtryk, da

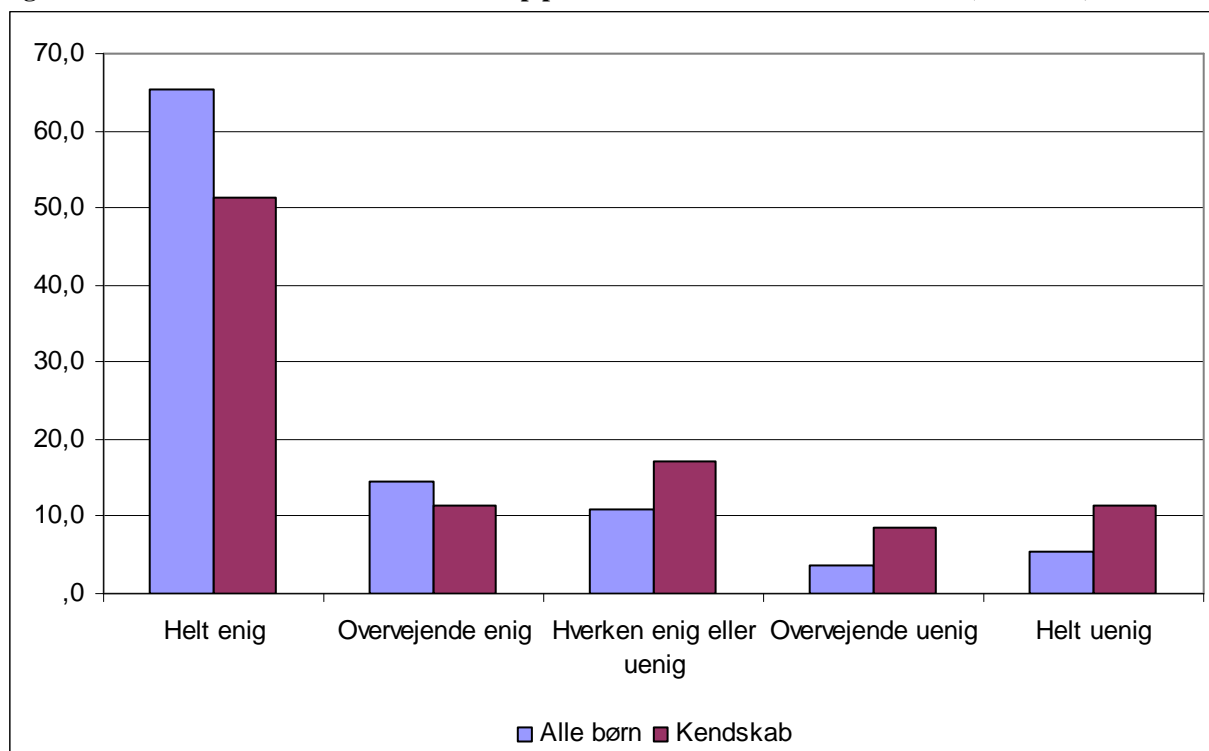
flere af eleverne udtrykker, at de gerne vil gå sammen med et barn med handicap, *"fordi det er synd for ham eller hende."*

Ser man på forskelle i besvarelserne mellem pigerne og drengene, viser det sig, at der blandt drengene er lidt færre, der mener, at det er synd for børn med handicap, og flere der er "overvejende uenige" eller "helt uenige" i, at det er synd. Blandt pigerne er der ca. 2 pct., der er "overvejende uenige" eller "helt uenige" i, at det er synd for børn med handicap, hvor det samme tal er ca. 9 pct. for drengene. Omvendt svarer ca. 90 pct. af pigerne, at de er "helt enige" eller "overvejende enige" i udsagnet, mens det tilsvarende tal for drengene er ca. 85 pct.

I spørgeskemaet bliver eleverne spurgt til, om de synes, at man skal tage særlige hensyn til børn med handicap. I lighed med spørgsmålet om hvorvidt det er synd for børn med handicap, er der ca. 91 pct., der er "helt enige" eller "overvejende enige" i dette udsagn og kun ganske få (3,6 pct.), der er "overvejende uenige" eller "helt uenige".

Selvom der er over 90 pct. af eleverne, der mener, at man skal tage særlige hensyn til børn med handicap, er der, som det fremgår af figur 2, ca. 80 pct. af eleverne, der er "helt enige" eller "overvejende enige" i, at man skal behandle børn med handicap som alle andre børn. Selvom man umiddelbart kunne tænke, at disse to resultater er i modstrid til hinanden, behøver dette ikke være tilfældet. Børnene kan i den forbindelse mene, at man skal tage særlige hensyn til de handicap, børn med handicap har, men i øvrigt behandle dem på lige fod med alle andre.

Figur 2 Man skal behandle børn med handicap på samme måde som alle andre børn (N=330/35)

Ser man på forskellene i besvarelserne mellem alle elever og de, der har et konkret kendskab til handicap (hvis de selv eller nære familiemedlemmer har et handicap), viser der sig nogle klare forskelle. De elever, der har et konkret kendskab til handicap, mener således i mindre grad end de øvrige, at man skal behandle børn med handicap på samme måde som andre. Der er således knap 63 pct. af børnene, der har kendskab til mennesker med handicap, der angiver, at de er "helt enige" eller "overvejende enige" i udsagnet, hvor det samme gør sig gældende for ca. 80 pct. af alle eleverne.

Omvendt er der flere af eleverne, som har et konkret kendskab til handicap, der enten er "hverken enige eller uenige", "overvejende uenige" og "helt uenige". Blandt eleverne med konkret kendskab er der godt 37 pct., der angiver dette, mod knap 20 pct. blandt alle elever.

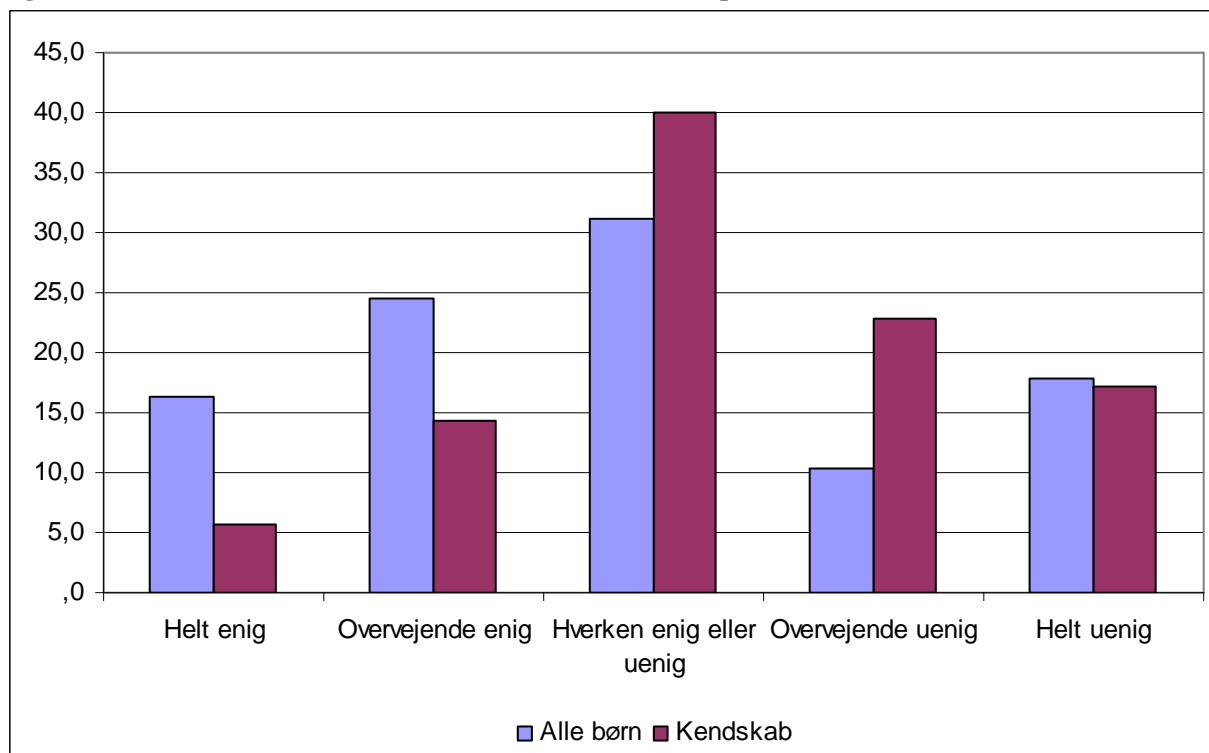
Noget tyder således på, at kendskabet har en vis betydning for de holdninger, eleverne har til andre børn med handicap. Som figur 2 viser, er det muligt, at holdningerne til handicap bliver mere nuancerede.

Venskaber med børn med handicap

Når børnene har en opfattelse, at man skal tage hensyn til børn med handicap, og at det er synd for dem, kan det hænge sammen med, at de har en opfattelse af, at det er sværere at leve et liv som andre børn, når man har et handicap. Det, der kan opfattes som besværligt, er bl.a. at få et socialt netværk herunder at have venner, når man har

et handicap. Af figur 3 fremgår det, at ca. 40 pct. af alle eleverne er "helt enige" eller "overvejende enige" i, at det er svært at være venner med en, der har et handicap. Omvendt svarer ca. 28 pct., at de er "overvejende uenige" eller "helt uenige" i, at det er svært at være venner med en, der har et handicap.

Figur 3 Det er svært at være venner med en, der har et handicap (N=331 / N=35)

Af figur 3 fremgår det endvidere, at ca. 30 pct. af alle børnene svarer, at de er "hverken enige eller uenige". Blandt de elever, der har et konkret kendskab til mennesker med handicap, er tallet oppe på 40 pct.

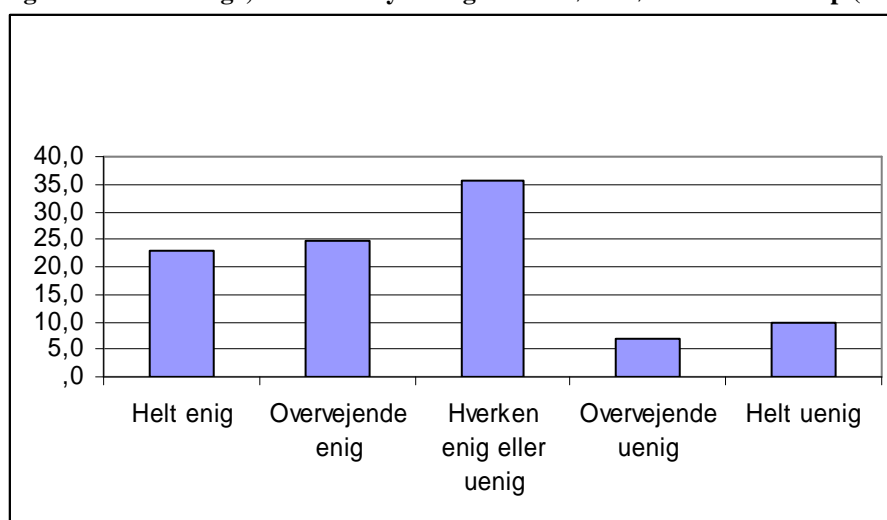
Figur 3 viser også besvarelsener fra de elever, der har et konkret kendskab til handicap. Ser man på forskellen mellem de elever der har konkret kendskab til handicap og alle eleverne, er det tydeligt, at der blandt de elever, der har et konkret kendskab til mennesker med handicap, er en mindre reserveret holdning i forhold til, om det er svært at være venner med et barn med handicap. Der er således markant færre, der er "helt enige" eller "helt uenige" (20 pct. mod knap 41 pct. blandt alle elever). Der er til gengæld flere af eleverne, der angiver, at de er "hverken enige eller uenige" eller "overvejende uenige".

Noget tyder således på, at kendskab til mennesker med handicap er en afgørende faktor i forhold til, hvordan eleverne forholder sig til at skulle være venner med en, der har et handicap. Kendskabet betyder dog ikke, at eleverne nødvendigvis opfatter det som uproblematisk at være venner med en, der har et handicap, men at de i mindre grad opfatter det som svært. Dette kan skyldes, at nogle af de elever, der har

familiemedlemmer med handicap, rent faktisk oplever, at det kan være problematisk i nogle situationer, men samtidig har erfaring for, at mennesker med handicap er mere end blot deres handicap, og at det derfor ikke kun er handicappet, der afgør karakteren af et venskab.

En ting er, hvad børnene selv tænker om at være sammen med børn med handicap. En anden ting er, hvorvidt børnene tror, at andre har lyst til at møde børn med handicap. Dette kan give et billede af børnenes opfattelse af omgivelsernes holdninger til børn med handicap. Af figur 4 fremgår det, at knap 49 pct. af eleverne svarer, at de er "helt enige" eller "overvejende enige" i, at der er mange, der ikke bryder sig om at møde børn med handicap. Omvendt er der knap 17 pct., der er "overvejende uenige" eller "helt uenige" i udsagnet.

Figur 4 Der er mange, der ikke bryder sig om at møde børn med handicap (N=334)

Der er også ved dette udsagn en relativt stor andel af eleverne, der angiver, at de hverken er enige eller uenige.

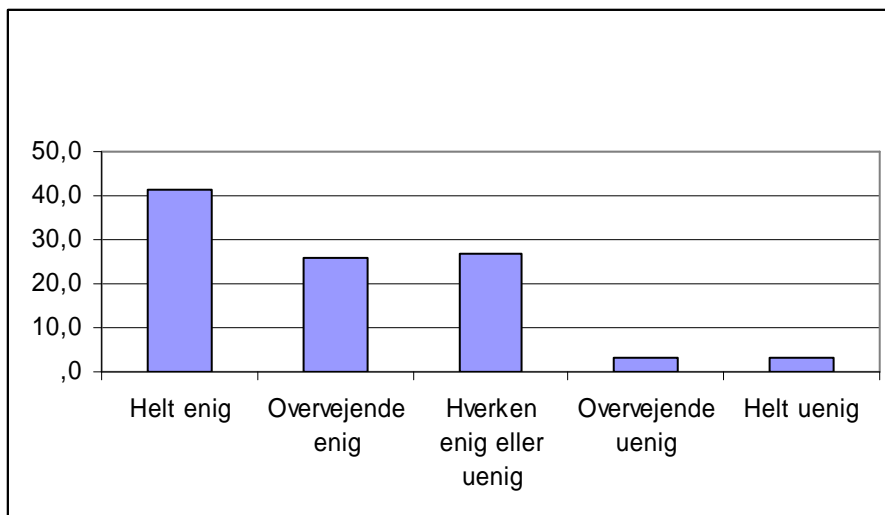
Umiddelbart har eleverne i undersøgelsen ondt af andre børn med handicap, og en del af dem vil gerne være venner med andre børn med handicap. På trods af dette angiver de også, at de oplever, at der er mange andre børn, der ikke bryder sig om at være sammen med børn med handicap.

"Der er nogle, der tænker bare: Det er en handicappet, så hende gider jeg ikke have som ven." (Elev)

En af holdningerne blandt eleverne er, at andre børn fravælger at være venner med et barn med handicap *alene* på grund af handicappet. Hvis dette er rigtigt, hvilket mange af eleverne jf. figur 5 er enige i, kan det gøre det besværligt for børn med handicap at indgå i sociale sammenhænge med andre børn. Selve handicappet kan således i sig selv udgøre en barriere for inklusion – eller accept på lige fod med andre børn.

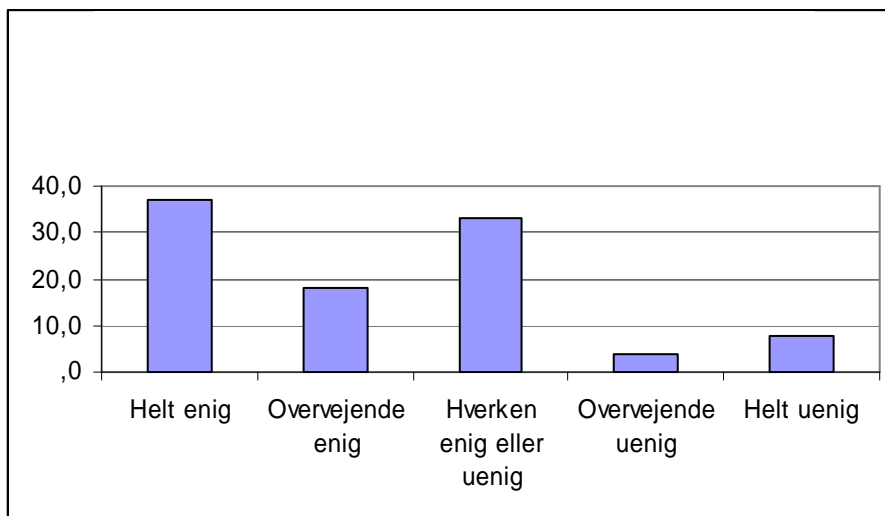
Af SFI rapporten "Børn med funktionsnedsættelser og deres familier" (Bengtsson et al., 2011) fremgår det også, at børn med handicap i højere grad end andre børn oplever ikke at have én god ven. Risikoen, for at et barn ikke har én god ven, er mellem 30 og 70 gange højere for børn med handicap end for børn i øvrigt. Særligt udsatte er udviklingshæmmede, hvor risikoen er 70 gange højere og børn med ADHD, hvor risikoen er 50 gange højere. For børn med bevægehandicap er risikoen for, at de ikke har mindst én god ven noget lavere end for de andre handicapgrupper men trods alt 30 gange højere end for 11-årige børn i almindelighed (Bengtsson et al., 2011).

Figur 5 Børn med handicap er særligt gode venner med andre børn med handicap (N=333)

Hvor der blandt eleverne er en stor andel, der mener, at det kan være besværligt at være venner med børn med handicap, er deres opfattelse anderledes, når det drejer sig om, hvorvidt børn med handicap er særligt gode venner med andre børn med handicap. Af figur 5 fremgår det, at knap 67 pct. af eleverne er "helt enige" eller "overvejende enige" i dette udsagn, mens godt 6 pct. er "helt uenige" eller "overvejende uenige" i udsagnet. Det, at et barn har et handicap, kan således, som det tidligere er vist, bidrage til at ekskludere vedkommende fra venskaber med andre børn uden handicap. På den anden side forestiller en stor del af eleverne sig, at handicappet i sig selv også gør, at man er særligt gode venner med andre børn med handicap. Noget tyder på, at eleverne mener, at hvis man deler det vilkår, at man har et handicap, vil der også være større mulighed for, at man bliver gode venner.

Figur 6 Børn med handicap har det sjovere, hvis de er sammen med andre børn med handicap (N=318)

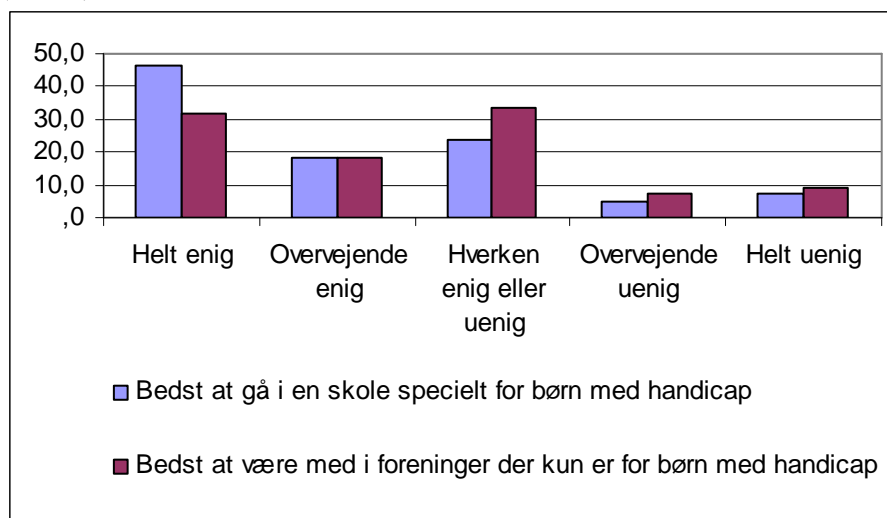

Ud over at eleverne i høj grad mener, at børn med handicap er særligt gode venner med andre børn med handicap, viser figur 6, at der også er en stor del af eleverne, der mener, at børn med handicap har det sjovere, hvis de er sammen med andre børn med handicap. Således svarer ca. 45 pct. af eleverne, at de er "overvejende enige" eller "helt enige" i dette udsagn, mens ca. 11 pct. er "overvejende uenige" eller "helt uenige". Dette ligger for så vidt i god forlængelse af resultaterne, i forhold til om børn med handicap var særligt gode venner med andre børn med handicap.

Inklusion eller ej

I mange sammenhænge tales der om, at børn med handicap i højere grad skal inkluderes i almindelige skoler og i fritidslivet mm. I undersøgelsen er eleverne blevet spurgt om, de synes, det er bedst for børn med handicap at gå i en skole for børn med handicap, og om det er bedst, at børn med handicap er med i foreninger, der er specielt for handicappede.

Figur 7 Det er bedst for børn med handicap at gå i en skole specielt for børn med handicap (N=318) og Det er bedst for børn med handicap at være med i foreninger, der kun er for børn med handicap (N=317)

Som det fremgår af figur 7, mener ca. 2/3 af eleverne, at det er bedst for børn med handicap at være i skoler kun for børn med handicap, mens cirka halvdelen mener, det er bedst for børn med handicap at være i foreninger, der kun er for børn med handicap. Derimod er der flere, der angiver, at de er "hverken enige eller uenige", når det drejer sig om deltagelse i foreningslivet. Her svarer ca. 33 pct. af eleverne, at de er "hverken enige eller uenige" i forhold til deltagelse i foreningslivet, mens det tilsvarende tal i forhold til særlige skoler er ca. 24 pct.

Kendetegnende for begge figurer er dog, at der er en meget stor del af eleverne, der svarer "helt enige" eller "overvejende enige" eller "hverken enig eller uenig". Dermed kan det tyde på, at eleverne i denne undersøgelse har en umiddelbar opfattelse af, at det er en særlig kvalitet ved segregerede tilbud for børn med handicap, at handicappet så at sige kan være et fælles vilkår, elever med handicap kan dele.

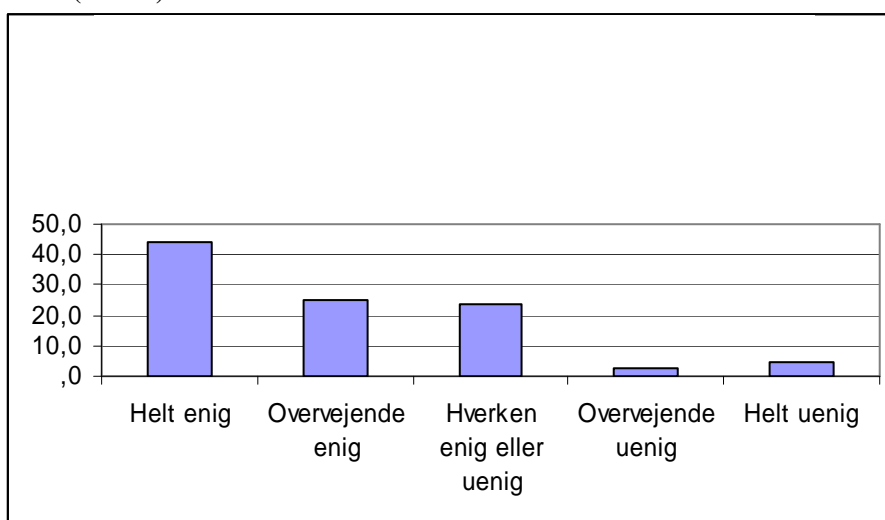
Selvom eleverne synes, at man skal behandle børn med handicap som alle andre (figur 2), er der en opfattelse af, at det alligevel er bedst for eleverne at gå i et segregerede skoler og foreninger. Et element kan i den forbindelse være, at eleverne mener det, vil være bedre for børn med handicap at være sammen med andre børn med handicap, da de så ikke vil blive drillet så meget.

Af de kvalitative interview med eleverne fremgår det, at de mener, at børn med handicap i højere grad er udsat for drillerier end andre børn. Af Bengtsson et al. (2011) fremgår det også, at børn med handicap har større sandsynlighed for at blive mobbet end andre børn og også i højere grad mobber andre. Således angiver mødre til børnene i undersøgelsen, at op mod 38 pct. af drenge med handicap har oplevet mobning inden for de seneste seks måneder, og ca. 32 pct. af piger med handicap har oplevet mobning. De tilsvarende tal for ikke-handicappede drenge og piger er 18-20 pct. I rapporten er børnene også selv blevet spurgt. Af børnenes agene besvarelse

fremgår det, at elever med handicap ikke oplever at blive mobbet i samme grad. Der er således ikke større forskel i besvarelsene mellem, børn med handicap og uden handicap

Når eleverne mener, at det vil være bedst for børn med handicap at gå i segregerede skoletilbud, er det ikke jf. figur 8, fordi de mener, at børn med handicap og børn uden handicap ikke skal lære hinanden at kende. På spørgsmålet om hvorvidt eleverne synes, der skal gøres mere for, at børn med handicap og børn uden handicap lærer hinanden at kende, svarer godt 69 pct., at de er "helt enige" eller "overvejende enige". Af figur 8 fremgår det endvidere, at der er knap 7 pct., der er "overvejende uenige" eller "helt uenige". De resterende ca. 24 pct. har svaret, at de er hverken enig eller uenig.

Figur 8 Der skal gøres mere for, at børn med handicap og børn uden handicap lærer hinanden at kende (N=316)

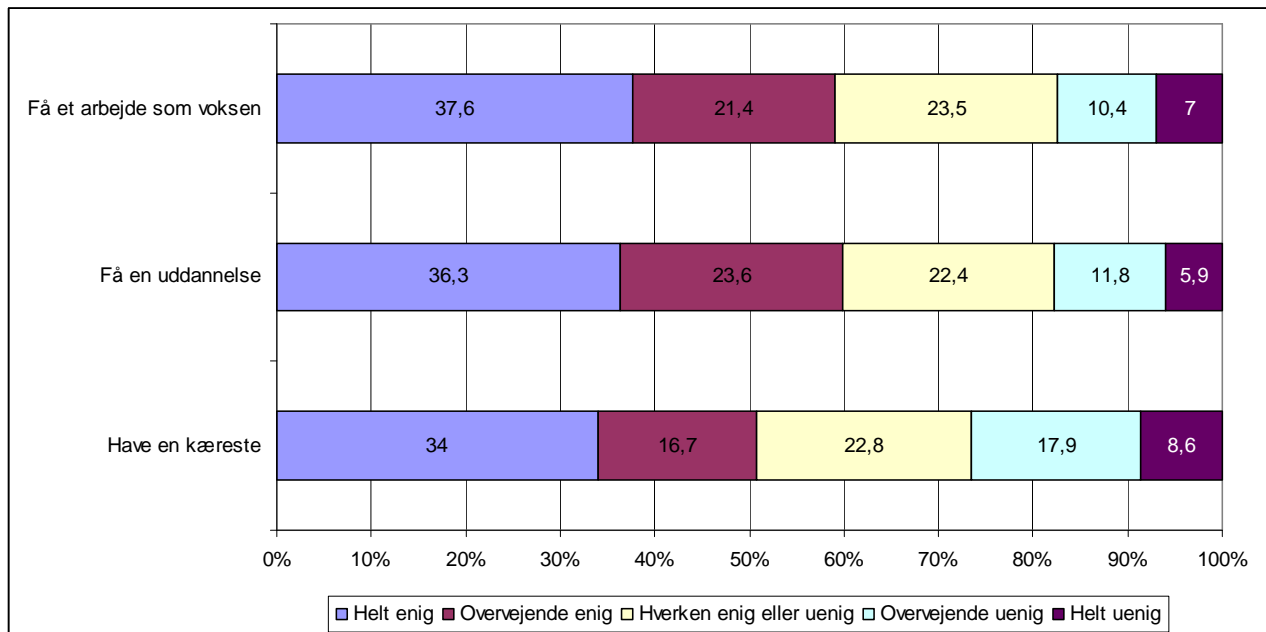

Samlet set viser figur 8, at eleverne i denne undersøgelse generelt mener, at der skal gøres mere for, at børn med handicap og børn uden handicap lærer hinanden at kende. Det lader ikke til, at der på dette niveau er store forbehold overfor at få større kendskab til børn med handicap.

Samme muligheder

Et andet aspekt i undersøgelsen af de generelle holdninger er at undersøge elevernes forventninger til mulighederne for mennesker med handicap. Elevernes svar kan afspejle det billede, de har ift., hvorvidt mennesker med handicap har mulighed for at leve et liv, der ligner de fleste andres, eller om de i høj grad er begrænset af deres handicap i forhold til almindelig livsudfoldelse.

Figur 9 Børn med handicap har de samme muligheder som andre børn, hvis de vil have kæreste, uddannelse eller arbejde (N=324). Tal er i pct.

Ser man på besvarelserne i Figur 9, er der ikke markante forskelle på tværs af de forskellige spørgsmål. Der er mellem 50 pct. og 60 pct. af eleverne, der er "helt enige" eller "overvejende enige" i, at børn med handicap har de samme muligheder som andre børn ift. at få en kæreste, uddannelse og arbejde. Omvendt er der mellem 17 og 26 pct., der er "helt uenige" eller "overvejende uenige".

Man kan argumentere for, at elevernes besvarelser på dette spørgsmål er meget realistiske – eller endog måske positive, da mennesker med handicap generelt har sværere ved at få en tilknytning til arbejdsmarkedet (Brink Thomsen, 2011) og generelt ikke har det samme uddannelsesnivea (Hallberg (b), 2010) som gennemsnittet af befolkningen.

Blandt besvarelserne i Figur 9 adskiller spørgsmålet, om hvorvidt børn med handicap har de samme muligheder for at få en kæreste, sig en smule fra de to andre. Der er ca. 51 pct., der angiver, at de er "helt enige" eller "overvejende enige", hvilket er ca. 10 procentpoint mindre end angivelserne i forhold til arbejde og uddannelse. Omvendt er der knap 27 pct., der er "overvejende uenige" eller "helt uenige", hvilket er knap 10 procentpoint mere end angivelserne på de andre spørgsmål.

"...jeg tror ikke, der er nogen, der ville giftes med ham eller være kæreste med ham, hvis han var mongol." (Elev)

Sammenholdt med elevernes tidligere besvarelser i forhold til at være venner med børn med handicap og i forhold til inklusion, vil det være naturligt, at der er en vis skepsis i forhold til, om børn med handicap har de samme muligheder for at få en kæreste. Som

beskrevet tidligere mener nogle af eleverne, at børn med handicap i højere grad er i risiko for at blive drillet og være ensomme.

Af de kvalitative interview fremgår det, at en del af eleverne har gjort sig observationer eller reflekteret over, hvordan mennesker med handicap kan få samme muligheder som andre. Noget af det, der er gennemgående, er, at de ikke er bevidste om de muligheder, mennesker med handicap har – muligheder der på nogle punkter ikke nødvendigvis er særligt begrænset af handicappet. De personlige erfaringer eleverne har gjort sig, viser sig tydeligt i interviewene – hvad enten det drejer sig om et familiemedlem, der er på arbejdsmarkedet og har et handicap, eller om det drejer sig om oplevelser, de har haft i forhold til mennesker med handicap fx i bussen eller andre steder.

Køn og forskelle i besvarelser

Der er gennemført en række undersøgelser af børns holdninger til handicap, og hvad der er afgørende for børns holdninger til handicap. I en artikel af Rosenbaum (1988) er der refereret til en række af disse undersøgelser, hvoraf det blandt andet fremgår: *"Our studies have all showed a statistically significant difference in attitudes in favor of girls."* I artiklen henvises blandt andet til, at drenge er interesseret i, hvad der ret og rimeligt, mens pigerne er mere interesseret i relationer og omsorg (Rosenbaum, 1988). Det fremgår endvidere, at forskellen mellem piger og drenge varer ved ind i voksenlivet.

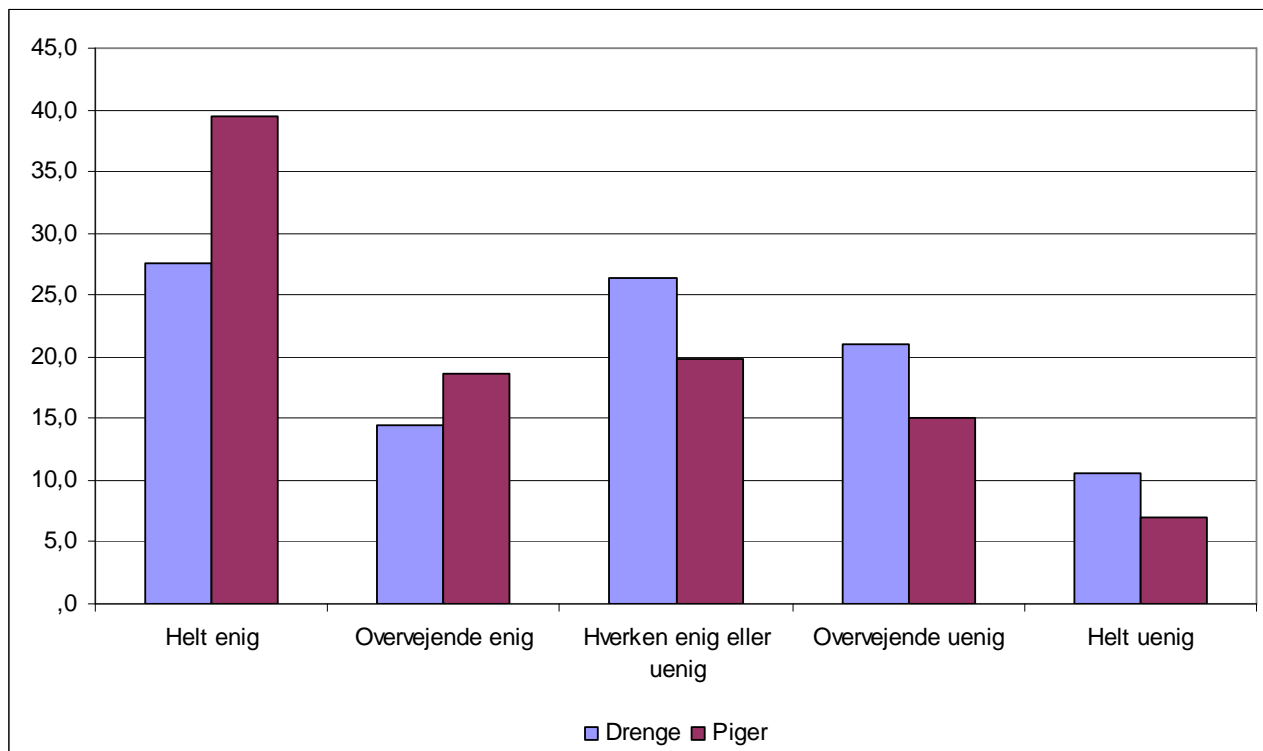
Pigerne skulle således være mere åbne og omsorgsfulde overfor mennesker med handicap, end tilfældet er for drengene.

Olsen (2000) har gennemført en undersøgelse af voksnes holdninger til handicappede. I denne forbindelse skriver han:

" Køn kan i højere grad end forhold som fx uddannelse og geografisk placering forklare forskellene mellem generelle holdninger. Inden for stort set alle generelle holdningsområder er kvinder mere positive over for handicappede end mænd." (Olsen, 2000)

I denne undersøgelse skulle vi således forvente, at der er en forskel mellem pigers og drenges besvarelse. Dette er også tilfældet, selvom kønnet ikke umiddelbart ser ud til at gøre en større forskel end fx kendskab til handicap.

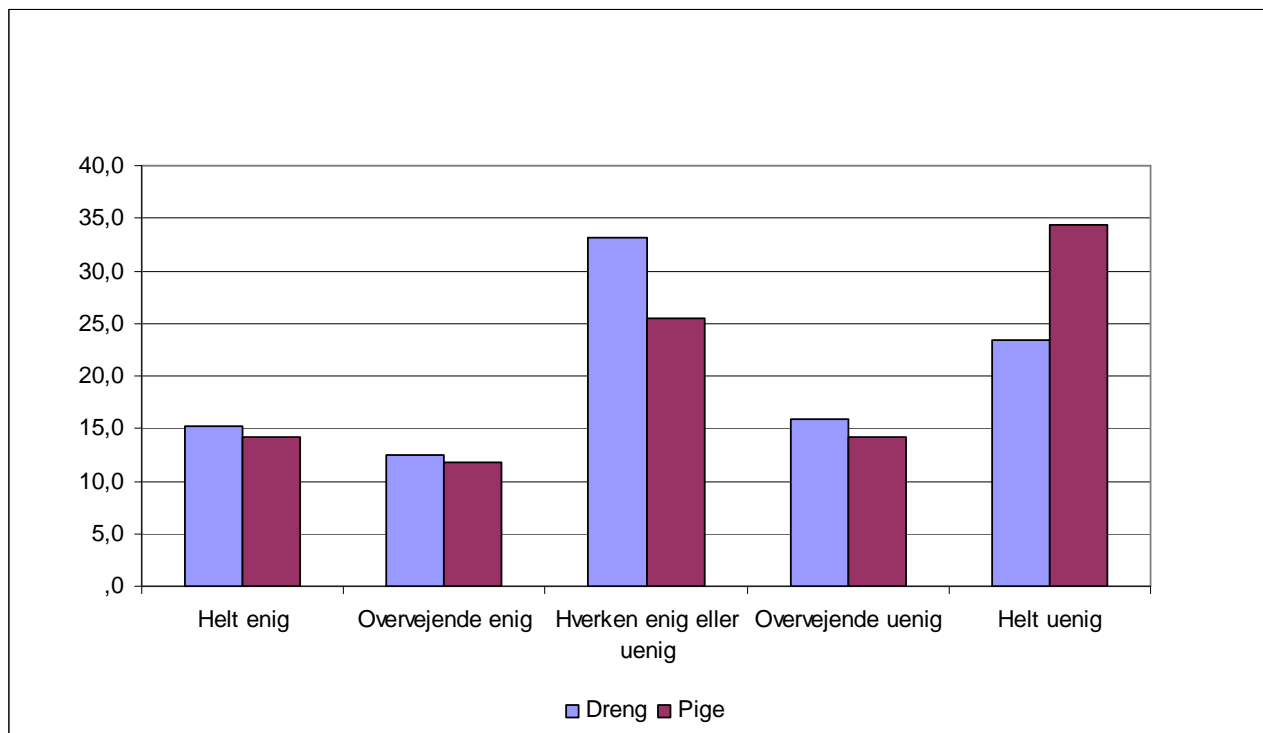
Figur 10 Børn med handicap har de samme muligheder som andre, hvis de vil have en kæreste - ift. køn (N=324)

Som det fremgår af figur 10, mener pigerne i højere grad end drengene, at mennesker med handicap har man samme muligheder for at få en kæreste. Blandt pigerne er der ca. 58 pct., der angiver, at de er "helt enige" eller "overvejende enige". Blandt drengene er der ca. 42 pct., der angiver dette. Omvendt er der flere drenge, der angiver enten "hverken enig eller uenig" samt "helt uenig" eller "overvejende uenig".

Også på spørgsmålet om at man ikke har lyst til at være sammen med børn med handicap, fordi de synes, det er besværligt og underligt, er pigerne den gruppe, der har færrest reservationer. Som figur 10 viser, er der markant flere piger, der er "helt uenige". Knap 49 pct. af pigerne har angivet, at de er "helt uenige" eller "overvejende uenige", mens det tilsvarende tal for drengene er godt 39 pct. Til gengæld er der flere drenge, der har angivet, at de er "hverken enige eller uenige". I alt har ca. 33 pct. af drengene svaret "hverken enige eller uenige", hvor det tilsvarende tal for pigerne er ca. 25 pct. På de øvrige kategorier er tallene nogenlunde ens.

Figur 11 Jeg har ikke ret meget lyst til at være sammen med børn med handicap, for jeg synes, det er besværligt og underligt – ift. køn (N=314)

På de fleste andre spørgsmål er pigernes besvarelser også generelt præget af en større åbenhed – om end den ikke er markant.

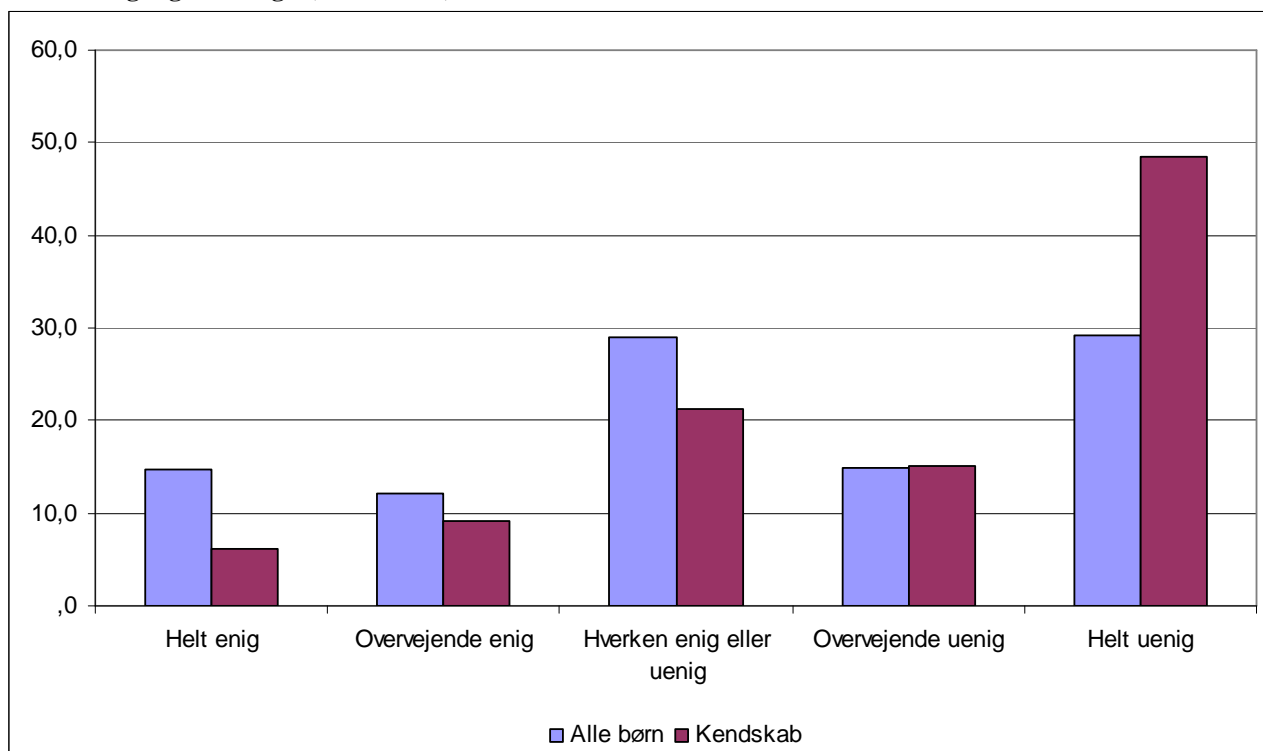
I lighed med tidligere undersøgelser tyder noget således på, at pigerne er mere åbne i forhold til børn med handicap, end drenge er, når det drejer sig om de generelle holdninger.

De specifikke holdninger

Hvor de generelle holdninger i høj grad handler om, hvordan man mener, at mennesker med handicap *bør* behandles, og hvilke holdninger man oplever som rigtige i forhold til mennesker med handicap, så er de specifikke holdninger mere knyttet til konkrete sammenhænge, hvor respondenter (eleven) selv indgår. De specifikke holdninger drejer sig således i højere grad om, hvorvidt man fx har lyst til at være sammen med en, der har et handicap, sidde ved siden af en, der har et handicap, om man synes, det er pinligt at følges med en, der har et handicap, etc. I den henseende er spørgsmålene, der retter sig mod de specifikke holdninger, spørgsmål hvor eleven kan se sig selv i situationen eller i sammenhængen, der bliver præsenteret.

I figur 12 fremstilles hvor mange af eleverne, der er enige eller uenige i udsagnet om ikke at have lyst til at være sammen med børn med handicap. Figuren viser både tallene for alle børnene i undersøgelsen og for de, der har et konkret kendskab til mennesker med handicap.

Figur 12 Jeg har ikke ret meget lyst til at være sammen med børn med handicap, for jeg synes, det er besværligt og underligt. (N= 324 / 33)

Blandt alle børnene er der ca. 27 pct., der er "helt enige" eller "overvejende enige" i udsagnet, hvor det tilsvarende tal for de, der har kendskab, er på ca. 17 pct. Omvendt er der ca. 44 pct. af alle børnene, der er "overvejende uenige" eller "helt uenige". Blandt de, der har kendskab, er det tilsvarende tal knap 64 pct. Endelig er der 29 pct., der angiver, at de er "hverken enige eller uenige", mens der blandt eleverne med kendskab til handicap er ca. 21 pct., der angiver dette.

Samlet set viser resultatet, at der er en vis reservation overfor at være sammen med børn med handicap, samt at det konkrete kendskab til mennesker med handicap har en stor betydning i forhold til holdningerne til dette. Der kan være flere forklaringer på, at der blandt eleverne i al almindelighed er en vis skepsis overfor at være sammen med andre børn med handicap. I de kvalitative interviews taler flere af børnene om en vis usikkerhed og utryghed, som blandt andet skyldes erfaringer, børnene har haft med personer med handicap. Utrygheden kommer bl.a. til udtryk i følgende citater:

"Før der var jeg helt vildt bange for, at der skulle komme en, der var handicappet, fordi jeg ikke kan lide at være sådan i nærheden, hvis det er sådan...hvis de har en arm, der hele tiden gør sådan..., så synes jeg, det er lidt mærkeligt, og så kan jeg ikke lide det...det er sådan..." (Elev)

Den utryghed eleverne her giver udtryk for, knytter sig til det, der er ukendt og anderledes eller med børnenes ord ”*mærkeligt*”. Utrygheden kan sandsynligvis tilskrives elevernes manglende erfaringer med at være sammen med mennesker med de nævnte handicap. Dette bakkes også op af udtalelser fra eleverne i de kvalitative interview.

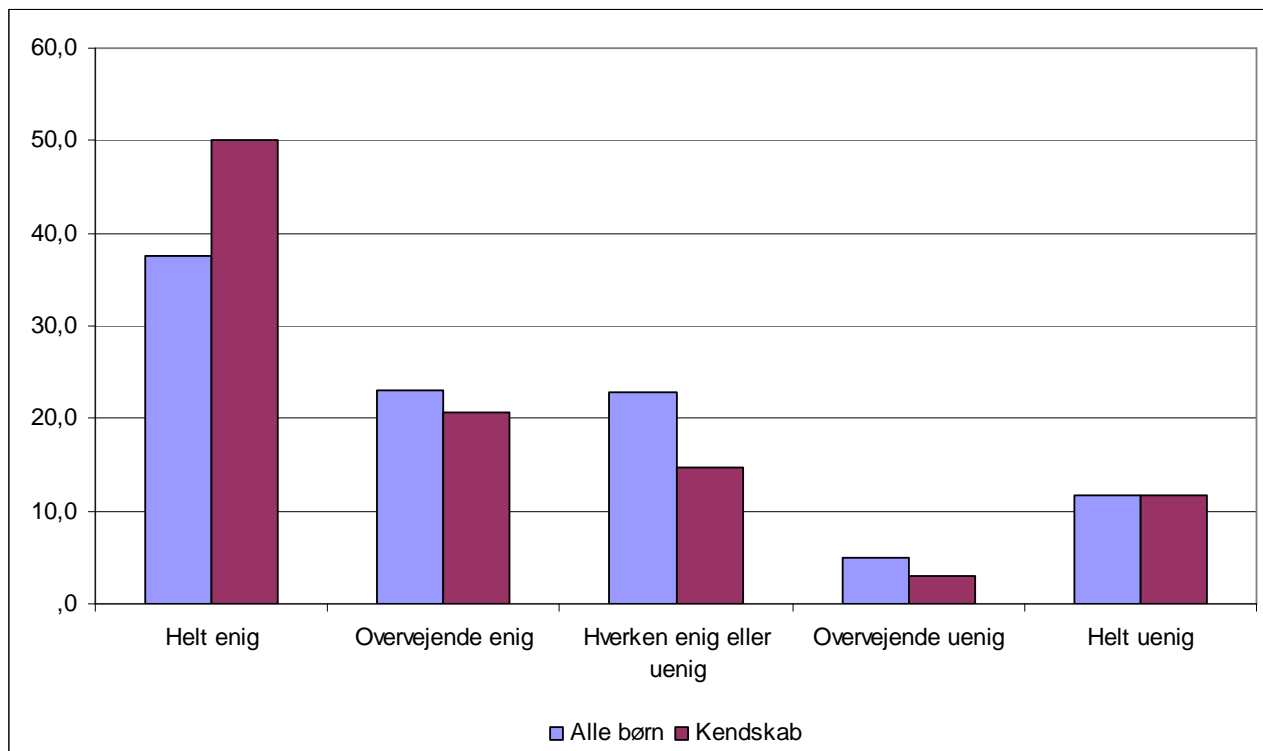
En anden elev giver i et andet interview udtryk for, at han kan blive bange for at møde mennesker med handicap.

”Og så var der en dame, der slog min storesøster med hendes taske altså... så jeg blev faktisk også lidt bange for hende, fordi at der kom også en anden dame, som sagde til hende, at hun ikke måtte slå. Og så begyndte hun at græde.” (Elev)

Oplevelsen, af at en person reagerer uforudsigeligt og ikke følger et almindeligt kodeks for, hvordan voksne mennesker agerer i det offentlige rum, kan være medvirkende til, at eleverne bliver utrygge. Utrygheden eller angsten kan i nogle tilfælde siges at bunde i, at eleverne ikke har kendskab til, hvad det vil sige at have forskellige handicap. En større viden kan muligvis medvirke til, at eleverne ikke er helt uforberedte på, hvad der eventuelt kan foregå.

I afsnittet om de generelle holdninger fremgår det, at en relativt stor andel af samtlige elever mener, at det er svært at være venner med en, der har et handicap. Dette er dog ikke ensbetydende med, at de nødvendigvis ikke selv vil være venner med en, der har et handicap. Som det fremgår af figur 13, angiver ca. 60 pct. af eleverne, at de er ”helt enige” eller ”overvejende enige” i, at de gerne vil være sammen med en ven, selvom der er nogle ting, de ikke kan lave.

Figur 13 Jeg vil gerne være sammen med en ven med handicap, selvom der er nogle ting, vi ikke kan lave. (N=325 / 34)

Figur 13 viser, at der også i forhold til dette spørgsmål er en vis forskel mellem besvarelserne fra alle elever og fra de, der har et konkret kendskab til mennesker med handicap. Der er således knap 71 pct. af de elever, der har et kendskab til mennesker med handicap, der er "helt enige" eller "overvejende enige" i, at de gerne vil være sammen med en ven med handicap, selvom der er nogle ting, de ikke kan lave. Det tilsvarende tal for alle børn var ca. 60 pct. For begge grupper er der ca. 12 pct., der angiver, at de er "helt uenige" i udsagnet.

I interviewene er flere af eleverne inde på, at de synes, det er svært at sige, om man vil være venner med en, der har et handicap. Gennemgående er eleverne positive overfor at skulle være venner med en, der har et handicap, dog har det en vis betydning, hvilket handicap vennen i givet fald har.

"Det kommer også lidt an på hvilket handicap... hvis det er en mongol, så ved jeg ikke rigtig... fordi man kan jo ikke rigtig styre dem... og spastikere." (Elev)

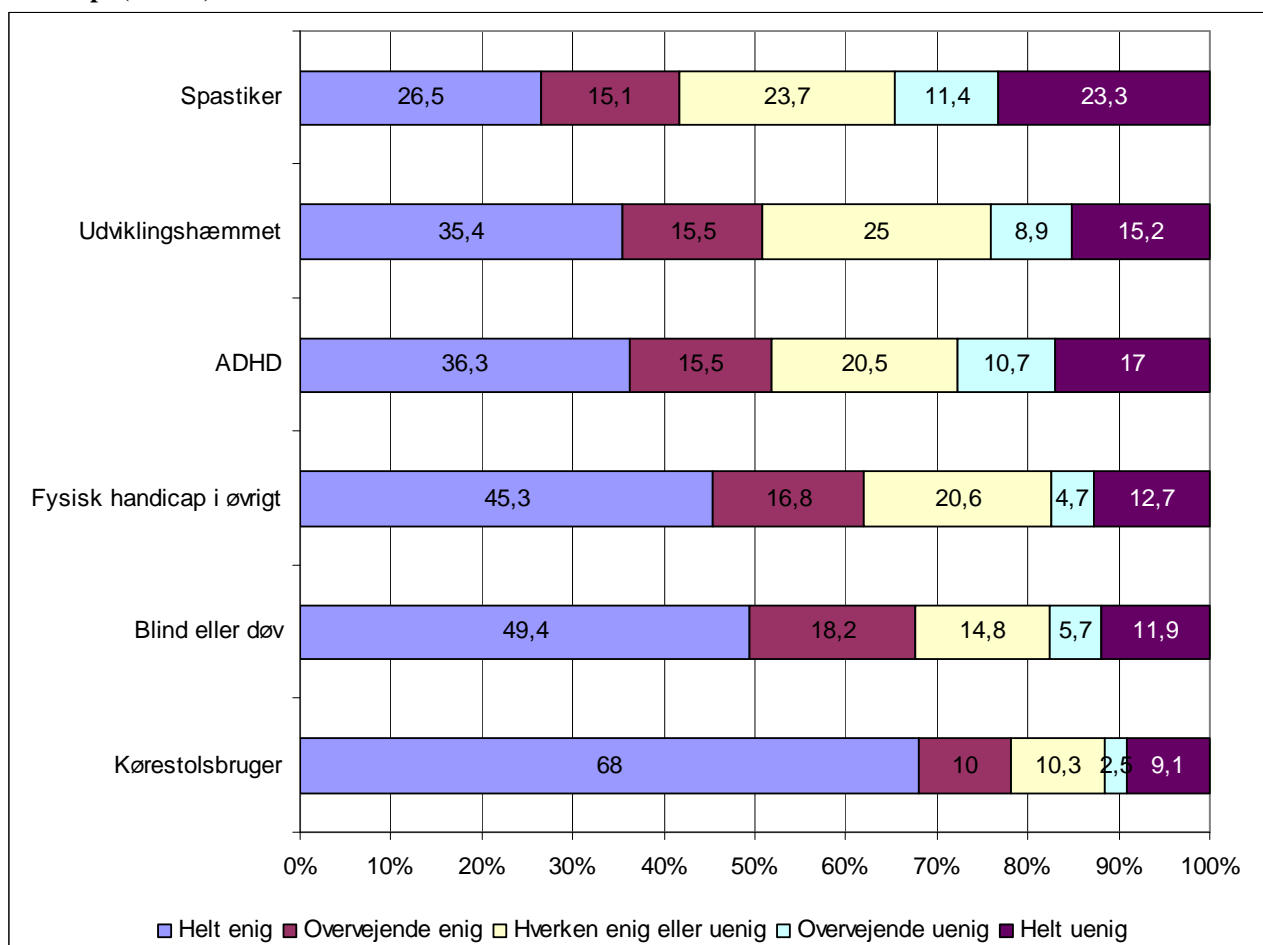
Baggrunden for reservationen overfor udviklingshæmmede er, at man ikke kan "styre dem". At det lige netop er udviklingshæmmede og spastikere, der er reservationer overfor i dette tilfælde, er for så vidt ikke overraskende. En undersøgelse om danskernes holdninger til handicap (Olsen, 2000) viser, at disse to grupper er nogle af de handicapgrupper, der er størst reservationer overfor blandt voksne.

Når børnene i de kvalitative interview spørges om, hvordan de forestiller sig, det vil være at have en ven med et handicap, giver mange af dem udtryk for en forestilling om, at et venskab med et barn, der har et handicap, på flere måder vil være forskelligt fra andre venskaber, herunder at man vil skulle hjælpe sin ven med forskellige praktiske ting og sørge for, at vedkommende f.eks. ikke bliver mobbet. En sådan forestilling om venskabet som værende et hjælper-modtager forhold, vil kunne være en af forklaringerne på, at forholdsvis mange af børnene i den kvantitative undersøgelse udtrykker forbehold overfor venskaber med børn med handicap.

Der er også hos nogle af børnene en forestilling om, at mennesker med og uden handicap ikke kan lide at foretage sig de samme ting, og at man f.eks. ikke kan lege vilde lege og lignende med en ven med handicap. Mange af børnene giver udtryk for, at de gerne vil have en ven, der har et handicap, hvis bare vedkommende er en god ven. Nogle af børnenes forestillinger om et sådant venskab som værende en hjælper-relation kan være en barriere i forhold til at forvente/opnå ligeværdige relationer mellem børn med handicap og børn uden handicap. En af eleverne er selv inde på, idet vedkommende siger at, ” *man er lidt mere en hjælper end en ven.*”

På spørgsmålet om hvorvidt eleverne vil have noget imod at sidde ved siden af en klassekammerat, der har et handicap, viser figur 14, at der er stor forskel på besvarelserne, alt efter hvilket handicap den pågældende klassekammerat har.

Figur 14 Jeg vil ikke have noget imod at sidde ved siden af en klassekammerat, der har følgende handicap: (N=349)

Som det fremgår af figur 14, er der færrest, der vil have noget imod at sidde ved siden af en klassekammerat, der er kørestolsbruger – i alt er der ca. 12 pct. af eleverne, der vil have noget imod det. Omvendt vil ca. 35 pct. af eleverne have noget imod at sidde ved siden af en klassekammerat, der er spastiker, ca. 24 pct. vil have noget imod at sidde ved siden af en klassekammerat, der er udviklingshæmmet, og endeligt – og måske overraskende – vil ca. 28 pct. ikke sidde ved siden af en klassekammerat, der har ADHD. For fysisk handicappede i øvrigt samt blinde og døve er der 17-18 pct., der vil have noget imod at sidde ved siden af en klassekammerat med disse handicap.

Som billedet tegner sig her, er åbenheden – eller rummeligheden – overfor klassekammerater højest i forhold til kørestolsbrugere – og lavest i forhold til spastikere, udviklingshæmmede og elever med ADHD. Tallene i denne undersøgelse stemmer på nogle punkter overens med voksnes holdninger til handicap (Olsen, 2000) og med undersøgelser i forhold til inklusion af mennesker med handicap i foreningslivet (Sandø, 2010). Blandt andet viser undersøgelsen, at pigerne generelt er mere åbne overfor at sidde ved siden af klassekammerater med handicap – dog er billedet det samme som hos eleverne samlet – at der er færrest reservationer i forhold til kørestolsbrugere.

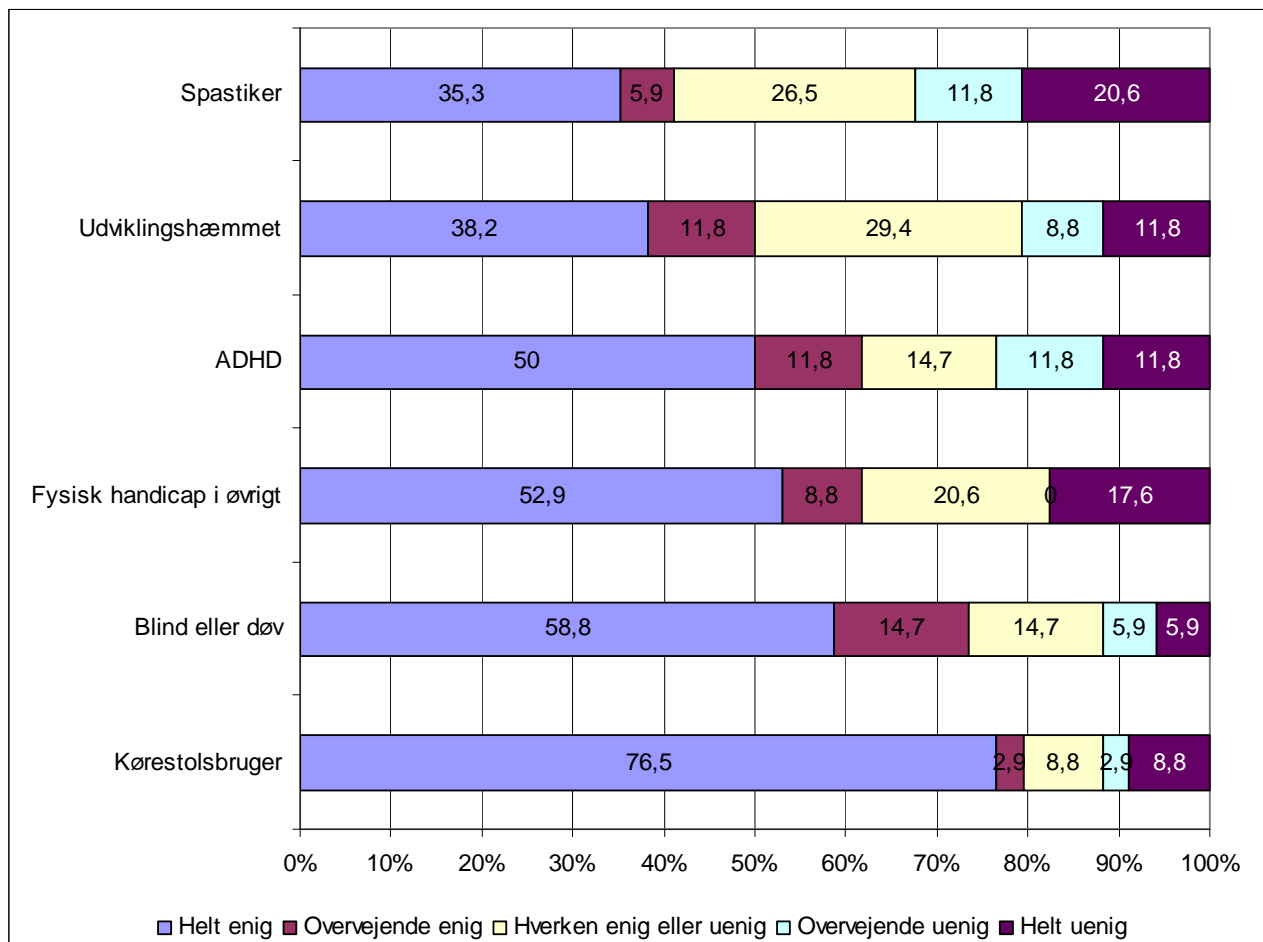
Hvad, der kan være overraskende, er, at ADHD er en af de handicapgrupper, eleverne er mindst rummelig i forhold til. Når det er overraskende, er det ikke mindst fordi, det må antages, at de fleste elever har et vidst kendskab til ADHD diagnosen – enten hvis de selv har det, eller hvis en klassekammerat eller anden kammerat har ADHD. Dog siger nogle af eleverne i interviewene, at de ikke kender nogen, der har ADHD, og at de ikke vidste, hvad ADHD var, før de fik besøg af en HANDInaut, der havde ADHD. I lighed med resultaterne fra denne undersøgelse peger rapporten "Børn med funktionsnedsættelser og deres familier" (Bengtsson et al., 2011) også på, at børn med ADHD ikke oplever samme rummelighed som andre:

"Blandt psykiske funktionsnedsættelser indtager ADHD en særstilling, idet børn med ADHD godt kan magte venskabsforhold men blot har en adfærd, der gør, at de ikke bliver accepteret som venner. De er dramatisk mindre vellidte af kammeraterne..."
(Bengtsson et al., 2011)

Ud over ADHD, viser Bengtsson et al. (2011) også, at udviklingshæmmede i endnu højere grad end børn med ADHD bliver fravalgt som venner.

Noget kan tyde på, at eleverne er mest trygge ved de handicapgrupper, der ikke nødvendigvis har betydning i forhold til adfærd eller det kognitive funktionsniveau. På en af skolerne siger eleverne i det kvalitative interview fx, at "det er underligt at se mennesker opføre sig på en måde, som ikke passer til deres alder". Noget tyder på, at børnene synes, det er svært at håndtere børn med handicap, der agerer på en måde, de ikke er vant til eller forventer. Man kan sige, at børn med ADHD, udviklingshæmmede og spastikere har en adfærd, der bryder med de forventede koder for passende adfærd.

Figur 15 Jeg vil ikke have noget imod at sidde ved siden af en klassekammerat, der har følgende handicap. Elever med kendskab til handicap(N=35)

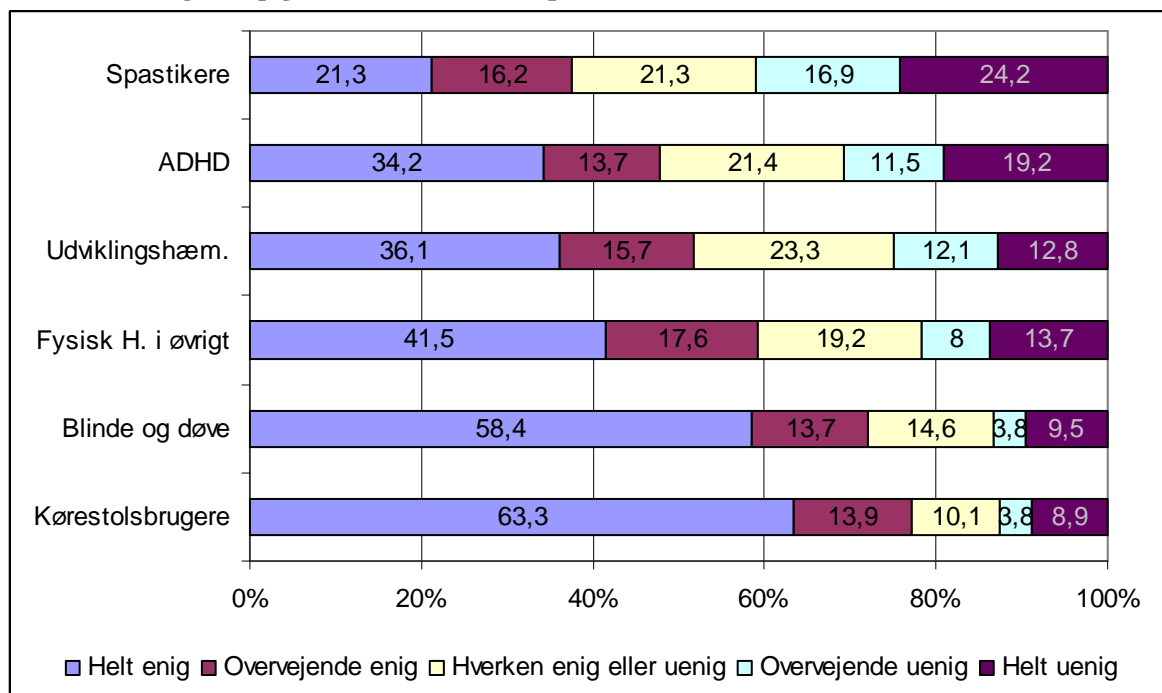
De elever, der har et konkret kendskab til mennesker med handicap – enten fordi de selv har et, eller fordi et af deres nære familiemedlemmer har et, er også generelt mere positive overfor at sidde ved siden af en klassekammerat med handicap. Som figur 15 viser, er fordelingen mellem handicapgrupper i store træk det samme som for alle elever dog med en generelt noget større åbenhed overfor at sidde ved siden af en klassekammerat med handicap. Igen er det kørestolsbrugere, der er størst åbenhed overfor og ADHD’ere, spastikere og udviklingshæmmede, der er flest reservationer overfor.

I undersøgelsen har vi desuden spurgt eleverne, om de synes, det er i orden at sidde ved siden af en dreng eller pige med handicap, hvis de skal rejse en længere tur med tog eller bus. Dette spørgsmål ligger tæt på et af de spørgsmål, Olsen (2000) stillede i sin undersøgelse om ”Voksnes holdninger til handicappede”.

Som det ses af figur 16, fordeler besvarelserne sig i overordnede træk på samme måde som i forhold til, om eleverne vil sidde ved siden af en klassekammerat med handicap. Der er størst åbenhed overfor kørestolsbrugere samt blinde og døve. De

grupper, der er størst reservationer overfor, er som tidligere spastikere, mennesker med ADHD samt udviklingshæmmede.

Figur 16 Hvis jeg skal rejse med tog eller bus i mange timer, synes jeg, det er i orden at sidde ved siden af en dreng eller pige med et af de handicap, der står nedenfor. (N=316)

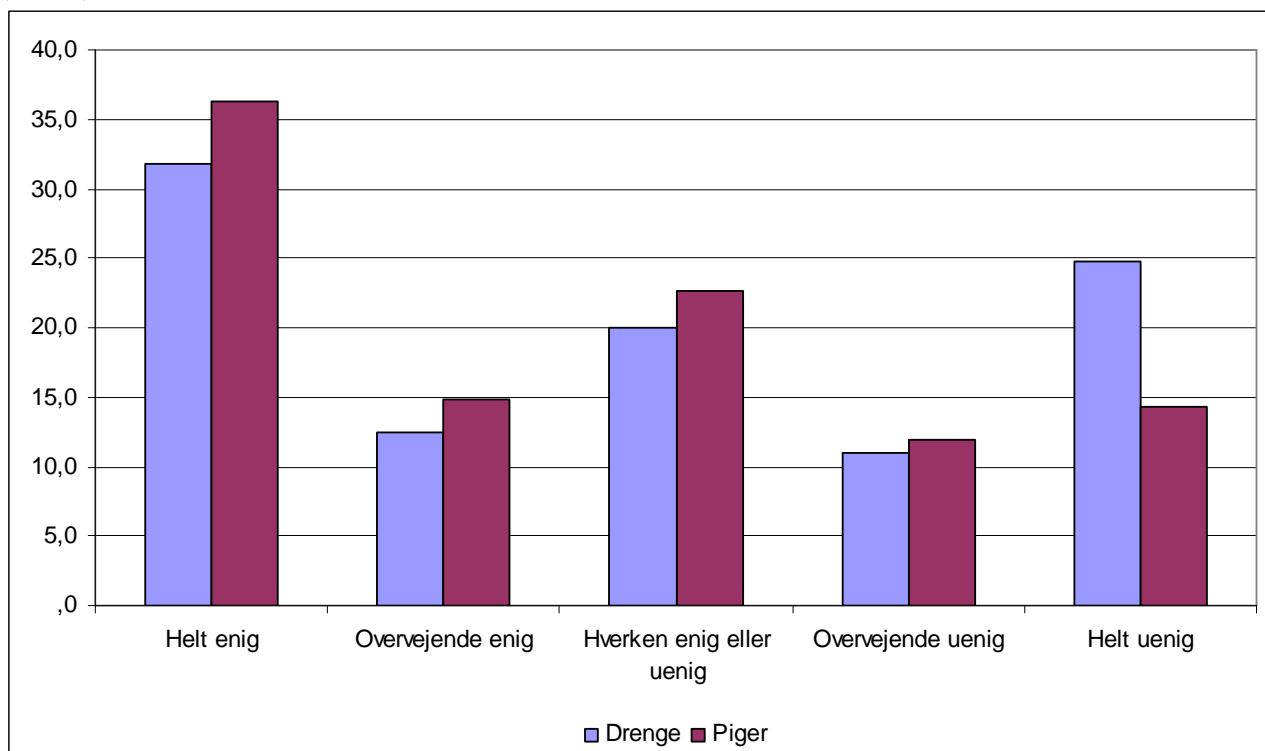

Sammenligner man resultaterne fra denne undersøgelse med Olsen (2000), er der ligheder mellem voksnes holdninger til handicappede, som Olsen undersøgte i 2000 og børns holdninger til handicap. Det fælles er, at blinde, døve, kørestolsbrugere mv. er de handicapgrupper, der er færrest reservationer overfor, mens der er større reservationer i forhold til udviklingshæmmede ("evnesvage" i Olsens undersøgelse), spastikere samt mennesker med psykiske diagnoser (ADHD samt maniodepressive).

Olsens undersøgelse viste desuden, at der ikke var nogen signifikant forskel mellem kvinders og mænds reservationer i forhold til at sidde ved siden af en medpassager med handicap. I denne undersøgelse er der heller ikke store forskelle på pigernes og drengenes besvarelser af disse spørgsmål.

På et enkelt af spørgsmålene er der dog en klar forskel på pigernes og drengenes besvarelser. Der, hvor der er en mere klar forskel, er i forhold til spørgsmålet, om eleverne vil synes, det er i orden at sidde ved siden af et barn med ADHD på en længere bus- eller togrejse. Som det ses af nedenstående figur, er der flere piger, der er positive overfor at skulle sidde ved siden af medpassagerer med ADHD, mens der er markant flere drenge, der er meget negative overfor det.

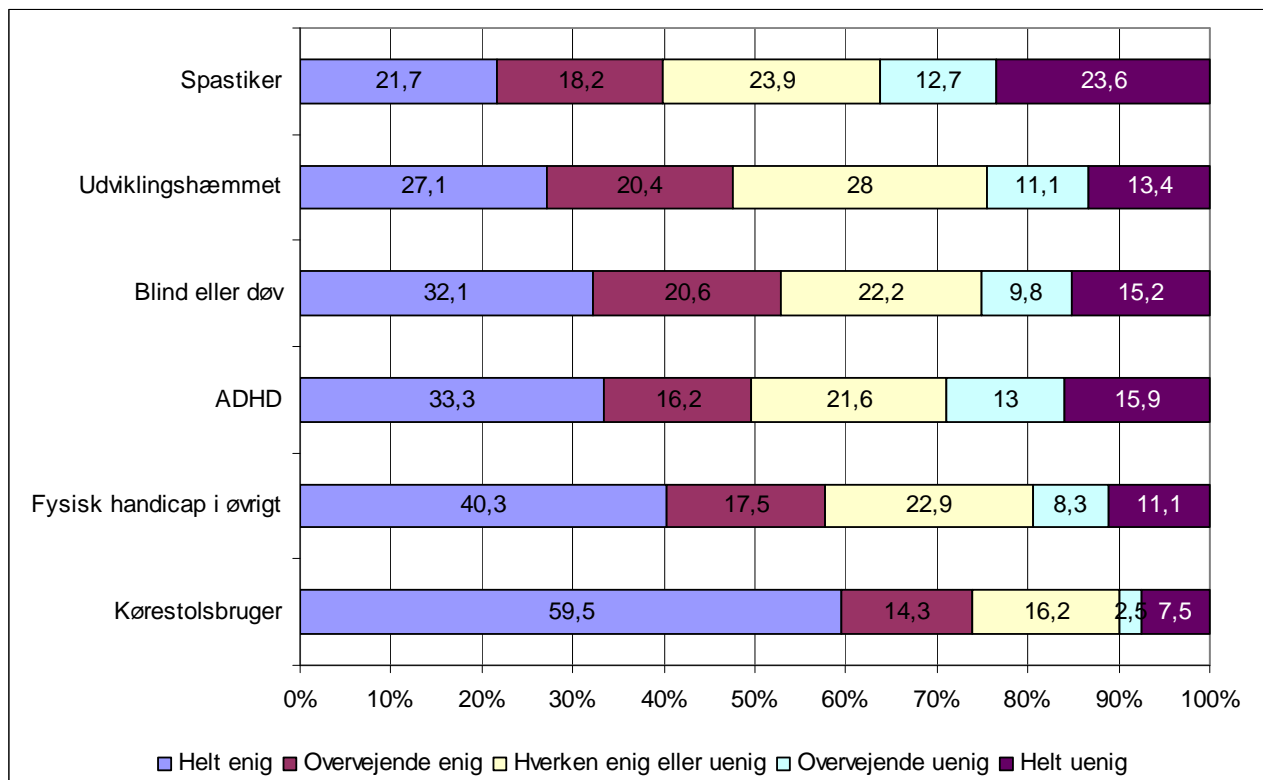
Figur 17 Hvis jeg skal rejse med tog eller bus i mange timer, synes jeg, det er i orden at sidde ved siden af en dreng eller pige med et af de handicap, der står nedenfor (ADHD). Fordelt på køn. (N=313)

En ting er imidlertid at sidde ved siden af en person med handicap, en anden ting er, hvorvidt denne person kan opnå reel inklusion i det sociale fællesskab. Inklusion handler i denne sammenhæng om accept, respekt og lige muligheder. Det handler således ikke blot om at være til stede i bussen eller i klassen men om at deltage på lige fod med andre (Hallberg (a), 2010).

Figur 18 viser, hvad eleverne har svaret i forhold til, hvorvidt de er ligeglade med, om de skal samarbejde med en klassekammerat, der har en funktionsnedsættelse, eller med en anden kammerat. På denne måde kan svarene give en indikation på, hvorvidt det er muligt for børn med handicap at opnå en egentlig inklusion – og dermed kunne deltage i aktiviteter på lige fod med andre.

Figur 18 Jeg er ligeglad med, om jeg skal samarbejde med en person, der har et af de handicap, der står nedenfor, eller om jeg skal arbejde sammen med en, der ikke har et handicap. (N=321)

Som det fremgår af figur 18, er der stor spredning i forhold til, hvilke handicapgrupper eleverne umiddelbart tænker, at de ikke vil have noget imod at samarbejde med. Som ved de tidligere spørgsmål, er der færrest reservationer i forhold til kørestolsbrugere, hvor ca. 74 pct. er enten "helt enige" eller "overvejende enige". I forhold til kørestolsbrugere er der 10 pct. af eleverne, der angiver, at de er "overvejende uenige" eller "helt uenige" i udsagnet. Omvendt ser det ud i forhold til spastikere og elever med ADHD, blinde og døve samt udviklingshæmmede. Her er der mellem ca. 40 pct. og 53 pct. af eleverne, der er "helt enige" eller "overvejende enige", mens der er mellem ca. 25 pct. og 36 pct., der er "helt uenige" eller "overvejende uenige". For fysisk handicappede i øvrigt er der ca. 58 pct., der er "helt enige" eller "overvejende enige" og ca. 19 pct., der er "helt uenige" eller "overvejende uenige".

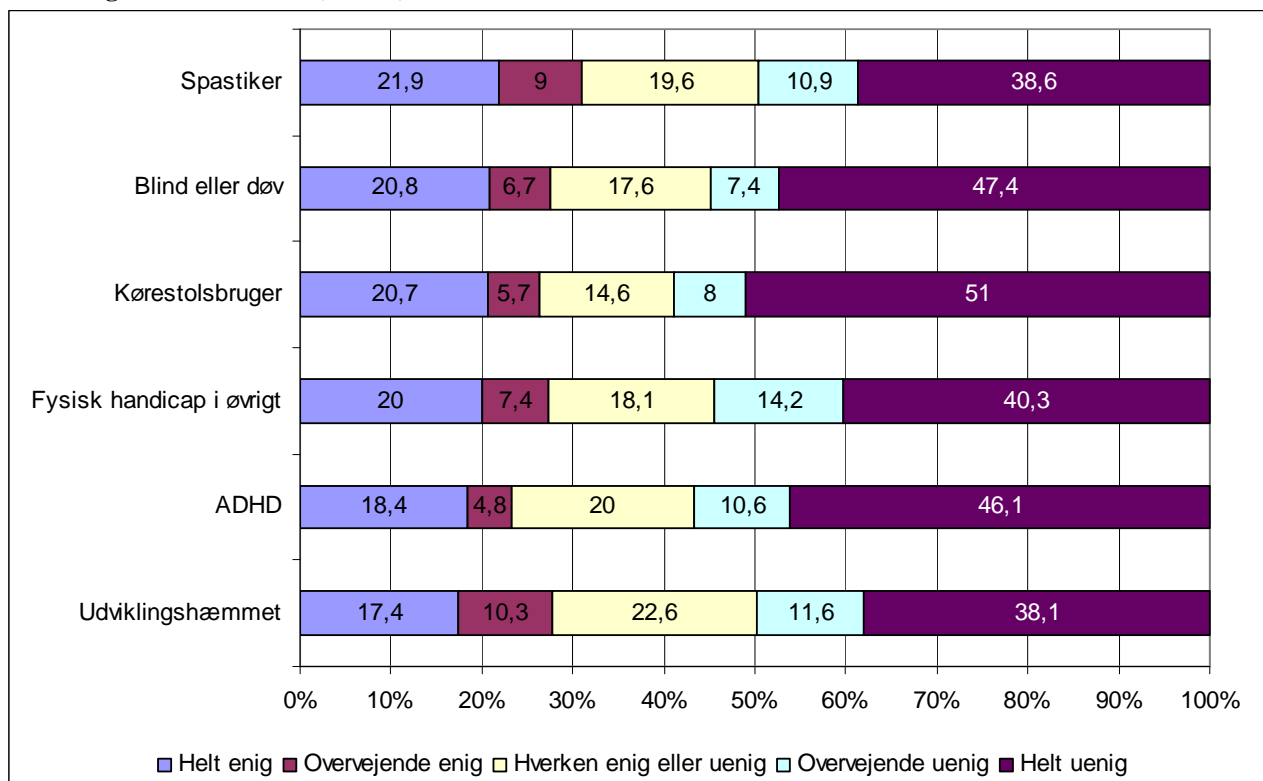
Noget tyder således på, at eleverne umiddelbart har nogle reservationer i forhold til at skulle samarbejde med personer med handicap. Dog er der færrest, der har reservationer i forhold kørestolsbrugere, og flest der har reservationer i forhold til spastikere og mennesker med ADHD.

Som det tidligere er nævnt, angiver nogle af eleverne, at de synes, det er underligt, når mennesker opfører sig på en måde, som de ikke forventer eller er trykke ved. Det kan bidrage til at forklare, hvorfor spastikere og udviklingshæmmede er nogle af de grupper, der er reservationer i forhold til. Derudover har mange i denne gruppe derudover et synligt handicap. Når der er relativt mange, der også har reservationer i

forhold til ADHD, kan det også skyldes, at den adfærd, børn med ADHD har, er uventet og måske uforståelig for klassekammeraterne. Så på trods af at de har klassekammerater eller andre bekendte, der måske har ADHD, har de også reservationer over for denne gruppe af børn.

Borgunn Ytterhus har i 2000 gennemført en undersøgelse i en række børnehaver. I hendes undersøgelse kommer hun frem til, at de handicapgrupper, der lettest bliver inkluderet i legen og dermed det sociale fællesskab, er de børn, der har synlige handicap. I forhold til dem der har usynlige handicap, er der lavere tolerance (Tøssebro, 2010). I forhold til netop gruppen af elever med ADHD er det muligt, at en lignende problematik gør sig gældende, idet det ikke er synligt for eleverne, at en klassekammerat eller andre har ADHD.

Figur 19 Det vil være pinligt at følges med en, der har et af de handicap, der står nedenfor, hvis jeg mødte nogen fra min skole. (N=314)

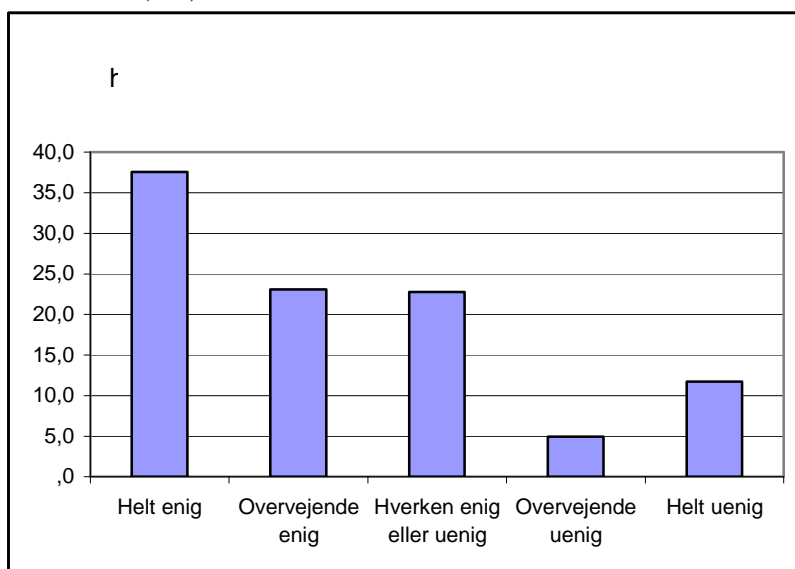

Ser man på figur 19, hvor eleverne har svaret på, hvorvidt de vil synes, at det er pinligt at følges med en person, der har et handicap, hvis man mødte nogen fra skolen, er billedet et lidt andet end ved de foregående spørgsmål. Overordnet set er 50 – 60 pct. af eleverne "helt uenige" eller "overvejende uenige" i, at det ville være pinligt, mens mellem 23 og 30 pct. er "helt enige" eller "overvejende enige" i, at det ville være pinligt. Mellem 15 og ca. 23 pct. angiver, at de er "hverken enige eller uenige", hvilket i denne sammenhæng kan tolkes som et "ved ikke". Selvom der ikke er markante forskelle i

forholdet mellem de forskellige handicapgrupper, er det dog stadig i forhold til kørestolsbrugere, at flest elever er "overvejende uenige" eller "helt uenige". Dernæst er det ADHD, blinde og døve og fysisk handicap i øvrigt, mens der er færrest, der er "overvejende uenige" eller "helt uenige" i forhold til spastikere og udviklingshæmmede. Til forskel fra nogle af de tidligere spørgsmål er der i dette ikke nogle store forskelle mellem de enkelte handicapgrupper. Det interessante er imidlertid, at der er en relativt stor andel af eleverne (mellem 25 og 30 pct.), der synes, det ville være pinligt at blive set sammen med en, der har et handicap.

Eleverne er dog mere åbne i forhold til at være venner med børn med handicap.

Figur 20: Jeg vil gerne være sammen med en ven med handicap, selvom der er nogle ting, vi ikke kan lave. N=(315)

Figur 20 viser således elevernes besvarelser i forhold til, om de har lyst til at være sammen med en ven med handicap, selvom der er nogle ting, de ikke kan lave. Som figuren viser, svarer ca. 60 pct. af eleverne, at de er "helt enige" eller "overvejende enige" i udsagnet, mens ca. 17 pct. angiver, at de er "overvejende uenige" eller "helt uenige". Der er derudover en ganske stor mellemgruppe på ca. 23 pct., som angiver, at de hverken er enige eller uenige. Som ved mange af de foregående spørgsmål kan det antages, at kategorien "hverken enig eller uenig" også fungerer som en mulighed for at svare "Ved ikke".

Ud fra figur 20 ser det således ud til, at der blandt eleverne er stor vilje til gerne at ville være sammen med andre børn med handicap, selvom det vil medføre nogle begrænsninger i forhold til, hvad man kan lave. Denne vilje kan også ses som en mulig åbenhed overfor andre børn med handicap i forhold til fx inklusion i fællesskaber.

Del 2: Sammensætning og evaluering af undervisningspakken

Introduktion til del 2: Sammensætning og evaluering af undervisningspakken

I denne del af rapporten gennemgås først den undervisningspakke, der er tilbudt til de deltagende skoler. Herunder hvordan undervisningspakken er målrettet undervisningen i de nævnte klassetrin, samt hvordan læring er tænkt ind i de elementer, undervisningspakken består af.

Efter introduktionen til undervisningspakken præsenteres evalueringen af undervisningspakken. Evalueringen består af lærernes og elevernes erfaringer, herunder ændringer i forhold til hvordan holdningerne hos eleverne er blevet påvirket i forbindelse med undervisningsforløbet.

Baggrund for sammensætning af undervisningspakken

Undervisningspakken udgør grundlaget for et undervisningsforløb om handicap i grundskolen. Undervisningspakken indeholder bøger og hæfter om handicap, henvisninger til internetbaserede undervisningsmidler om handicap samt tilbud om besøg på skolerne af henholdsvis en konsulent fra Dansk Handicap-idrætsforbund og repræsentanter fra HANDInauterne. HANDInauterne er et korps af mennesker med handicap, der tager ud på skoler og fortæller om det at leve med et handicap.

Formålet med undervisningspakken

Formålet med undervisningspakken er at styrke børnenes viden om og personlige kendskab til handicap og herigennem stimulere deres holdninger og handlinger i forhold til mennesker med handicap. Herved kan undervisningspakken bidrage til at skabe en mere ligeværdig og inkluderende kultur og praksis overfor børn med handicap i børnenes skole- og fritidsliv.

Påvirkning af børns holdninger til handicap

Undersøgelser peger på, at generelle og specifikke holdninger til mennesker med handicap generelt påvirkes af kendskab til handicap. I en undersøgelse foretaget af Henning Olsen om voksnes holdninger til handicap konkluderes det at:

"Håndgribelige erfaringer og samvær med handicappede er i almindelighed fremmende for positive holdninger, mens det "fjerne" og "ukendte" fører til mere kritiske holdninger og muligvis kan skabe fordomme." (Olsen, 2000:256)

Undersøgelsen identificerer 16 videns- og adfærdsfaktorer, der muligvis kan have betydning for dannelsen af specifikke holdninger til mennesker med handicap. Af de 16 faktorer knytter de 4 sig til adfærd i barndommen. De fire faktorer er alle positivt virkende faktorer i den forstand, at de fremmer positive specifikke holdninger til mennesker med handicap. De fire faktorer er:

- En tydeligt husket handicap-oplevelse.
- Læste bøger, sete film mv. om handicappede.

- Sociale barndomskontakter med handicappede.
- Handicappede venner i skolealderen.

Også i flere andre undersøgelser viser resultaterne, at et konkret kendskab til mennesker med handicap bidrager til færre reservationer eller forbehold. Dette ses i en dansk sammenhæng i Sandø (2010) samt i internationale undersøgelser af bl.a. Voeltz (1982) og Rosenbaum (1988):

"Contact with severely handicapped children was the variable that was clearly associated with accepting responses(...) regardless of sex or grade" (Voeltz, 1982)

Rosenbaum skriver også i sin artikel, at *"we observed a relationship between contact and attitude similar to that described by Voeltz"* (Rosenbaum, 1988).

Noget tyder således på, at hvis der kan skabes kontakt mellem mennesker med handicap og mennesker uden handicap, vil der kunne opnås større åbenhed eller rummelighed mellem disse grupper af mennesker.

Ud over de nævnte faktorer arbejdes der ud fra den antagelse, at det er muligt at skabe større forståelse for mennesker med handicap, når man på egen krop oplever, hvad man kan og ikke kan, når man har et handicap. Derfor vil et element i en holdningsændrende indsats være, at det skal være muligt at undersøge på sin egen krop, hvad mennesker, der har et fysisk handicap, kan og ikke kan. For nogle elever har det stor betydning at kunne erfare vilkår for mennesker med handicap via kroppen – altså at man placeres i situationer, som mennesker med handicap dagligt oplever. Denne antagelse bygger på en erfaringsbaseret tilgang til læring, som bl.a. repræsenteres af David A. Kolb. Ifølge Kolb er der stor forskel på, hvordan mennesker lærer, og nogle mennesker er således afhængige af kropsligt og aktivt at eksperimentere med stoffet for at forstå, hvad der sker i læringsrummet (Andersen, 2004).

På et mere generelt plan vil det være vigtigt, at den information, man formidler til eleverne, opleves som relevant. Hvis det ikke er relevant, vil det ikke have elevernes interesse, og dermed vil formidlingen og målet om at nuancere holdningerne ikke kunne realiseres. Sperber og Wilson (1986) beskæftiger sig med, hvordan modtageren får et kognitivt udbytte af det budskab, der formidles. Deres fokus er på *graden af relevans*. I den forbindelse er det vigtigt, at der tages udgangspunkt i den viden, modtageren har i forvejen, samt at der tilføres ny viden eller en anden vinkel på den eksisterende viden.

I forståelsen af et budskab vil modtagerne således gøre brug af den viden, de har, for at skabe sammenhæng i den viden, der præsenteres. Pittelkow (1986) taler i den forbindelse om, at modtagerne gør brug af nogle skemaer, der skaber *viden om typiske sammenhænge i vores virkelighed*. Med andre ord er det vigtigt at tage udgangspunkt i den viden, modtagerne i forvejen har, for at sikre at en formidling kan forstås

meningsfuldt af modtageren. Hvis modtagerne ikke har den viden eller de skemaer, der forventes, vil man i stedet danne en sammenhæng ud fra den viden, man har, og dermed er der stor risiko for, at budskabet ikke forstås på den tilsigtede måde.

For at vurdere i hvor høj grad et budskab eller en formidling er relevant for en modtager, tager Sperber og Wilson (1986) udgangspunkt i, hvad der kan kaldes en økonomisk opfattelse ud fra en cost – benefit tilgang. Jo mere viden modtageren kan få ved at udføre et så lille mentalt arbejde som muligt, des bedre og dermed mere relevant er temaet/formidlingen. Hvis man kender sin målgruppes forudsætninger og tilrettelægger formidlingen på de præmisser, kan graden af relevans blive meget stor.

Med udgangspunkt i såvel Sperber og Wilson samt Pittelkow er det altså vigtigt, at formidlingen eller undervisningen tilrettelægges således, at børnene dels har viden om de emner, der bliver præsenteret, dels får ny viden eller får ændret den viden, de i forvejen har.

Blandt andet på denne baggrund har vi med undervisningspakken valgt at gennemføre undervisningsforløb i skoleklasser, hvor lærerne i forvejen har et kendskab til elevernes viden og dermed kan anvende det materiale, der bedst vil være i stand til at tilføre nye vinkler på eksisterende viden eller tilføre ny viden, der relaterer sig til forhåndsviden.

Præsentation af undervisningspakken og dens elementer

Sammensætning af materiale

Undervisningspakken er sammensat, så den i videst muligt omfang stimulerer de deltagende elevers holdninger og handlinger i forhold til mennesker med handicap med henblik på at opnå en ligeværdig og inkluderende praksis overfor børn med handicap. Herudover er der i sammensætningen af undervisningspakken lagt vægt på, at det valgte materiale skal være attraktivt for de deltagende skoler. Det vil dels sige, at materialet skal være let at anvende for de deltagende lærere, og at materialet skal være relevant og derved kunne motivere eleverne til aktiv deltagelse i undervisningen. Dels vil det sige, at materialet skal kunne understøtte faglige målsætninger og dermed kan indgå i klassernes årsplan og bidrage til opfyldelsen af Fælles mål for folkeskolen (www.uvm.dk).

Vi har valgt hovedsagligt at lægge vægt på det danskfaglige i sammensætningen af undervisningspakken. Læste bøger, sete film mv. om handicap er en af de faktorer, der ifølge Olsen kan fremme positive holdninger til mennesker med handicap, og det vurderes, at disse aktiviteter mest naturligt indgår i faget dansk. Danskundervisningen varetages som oftest af klasselæreren, som kan have interesse i at arbejde med sociale målsætninger for klassen så som større rummelighed og tolerance. Sådanne målsætninger tilgodeses gennem de muligheder, undervisningspakken giver for at arbejde med temaer som normalitet og inklusion, og dette kan være medvirkende til at

gøre undervisningspakken specielt attraktiv for dansk- og klasselærere. Danskfaget og sammensætningen af undervisningspakken lægger desuden op til samtale og diskussion om emnet handicap, hvilket giver eleverne muligheder for at reflektere over egne holdninger og forholde sig aktivt til temaet.

(www.Servicestyrelsen.dk/børnoghandicap).

Udover de danskfaglige materialer der indgår i undervisningspakken, lægges der på projektets hjemmeside op til, at også andre fag kan inddrages i forløbet. Der gives på hjemmesiden idéer til, hvordan der kan arbejdes med emnet handicap i fagene idræt, billedkunst, matematik og natur/teknik. Inddragelsen af fagene idræt og billedkunst giver eleverne mulighed for at erfare vilkår for mennesker med handicap via kroppen, hvilket jf. Kolb kan være en betydningsfuld faktor i understøttelsen af nogle børns læringsprocesser (Andersen, 2004). Til faget natur/teknik indgår der i undervisningspakken et hæfte, der beskriver hjernens betydning for spasticitet. Dette kan være med til at give børnene en forståelse for, at spasticitet er en isoleret fysiologisk skade i hjernen og dermed ikke har nogen direkte betydning for, hvem man er som person. (Se endvidere undervisningspakkens hjemmeside www.Servicestyrelsen.dk/børnoghandicap)

Ifølge Sperber og Wilsons teori om relevans skal ny viden relatere sig til allerede kendt stof eller eksisterende viden for at være relevant for eleverne. På den baggrund har vi udvalgt litteratur, der primært beskæftiger sig med oplevelser, handlinger og følelser, der forekommer genkendelige for børn i aldersgruppen. Eksempler på temaer i undervisningspakkens litteratur er forholdet mellem to søskende, hvoraf den ene har et handicap, en handicappet drengs skole- og fritidsliv i en "almindelig" skole og en "almindelig" familie samt et barns forhold til sin blinde mormor.

For at tilgodese forskelle i elevernes måde at lære på (jvf. Kolb) har vi i sammensætningen af undervisningspakken lagt vægt på, at der i de valgte materialer indgår forskellige typer af opgaver, der lægger op til, at der arbejdes både teoretisk, praktisk, kropsligt etc. med emnet. Bl.a. er der i materialet opgaver, hvor eleverne skal male med munden, invitere til kaffebord med bind for øjnene og arbejde med fremstilling af hjemmesider.

Herudover indebærer deltagelse i projektet, at klasserne får besøg af HANDInauterne¹ samt tilbud om besøg af en konsulent fra Dansk Handicapidrætsforbund.

Med sammensætningen af undervisningspakken er det hensigten, at de deltagende børn får en tydeligt husket handicapoplevelse samt læser bøger, ser film mv. om handicappede. Børnene vil derudover som en del af undervisningsforløbet opleve et personligt møde med mennesker med handicap. De to af Olsens faktorer, der knytter sig til sociale relationer og venskabsrelationer med børn med handicap, er ikke en del af undervisningspakkens tilbud. Disse faktorer kunne være imødekommet gennem

¹ HANDInauterne er personer med handicap, der var gæsteundervisere for eleverne

fælles arrangementer, en venskabsklasseordning eller lignende med eksempelvis en klasse fra en specialskole for børn med handicap. Disse muligheder er fravalgt ud fra den overvejelse, at omfanget af deltagelsen i projektet ikke må blive så omfattende for deltager-skolerne, at det fravælges i en travl skolehverdag. På projektets hjemmeside opfordres skolerne dog til selv at iværksætte sådanne tiltag.

HANDInauter

HANDInauterne er en gruppe mennesker med handicap, der i samarbejde med Socialstyrelsen uddannes til at tage ud på skoler og fortælle eleverne i 4.-6. klasse om, hvad det vil sige at leve med et handicap. HANDInauterne fortæller deres historie og er gennem dialog og aktiviteter med til at udvide børnenes viden om handicap og give dem en nysgerrighed på, hvad det vil sige at vokse op med et handicap. Målet er, at mødet mellem børnene og HANDInauterne udvider børnenes kendskab til mennesker med handicap og dermed flytter børnenes generelle og specifikke holdninger til mennesker med handicap.

Handicapidrætskonsulenter

Konsulenten fra Dansk Handicapidrætsforbund laver en række fysiske aktiviteter med børnene, hvor de dels afprøver forskellige handicapidrætsgrene og dels prøver at udføre kendte idrætsaktiviteter påført et handicap. Disse aktiviteter forventes at kunne give eleverne en oplevelse af, hvad det rent fysisk kan betyde at have en funktionsnedsættelse samt en forståelse af, at handicap ikke nødvendigvis er en barriere i forhold til at være aktiv og dyrke idræt.

De to besøg af henholdsvis HANDInautkorpset og idrætskonsulenten forventes desuden at kunne give eleverne en tydeligt husket handicapoplevelse, som ifølge Olsen på længere sigt kan fremme elevernes positive specifikke holdninger til mennesker med handicap.

Skolernes erfaringer med temaet og undervisningspakken

Den kvalitative evaluering af metoden gennemføres som en række semistrukturerede gruppeinterviews med 3-5 børn fra 5 af de deltagende skoler samt solointerview med en lærer fra hver af de samme 5 skoler.

Eleverne erfaringer

De børn, der er blevet interviewet efter at have gennemført undervisningsforløbet, giver alle sammen udtryk for, at de synes, det har været spændende at arbejde med temaet handicap. De fleste af børnene giver ligeledes udtryk for, at de forud for forløbet synes, det lød spændende at skulle arbejde med temaet. Der er enkelte af børnene, der forud for forløbet var negativt stemte i forhold til at skulle arbejde med temaet, da de syntes, det lød kedeligt og irrelevant for faget dansk. De fortæller, at da de så billederne i

bogen "Handicappet – og hva' så?", blev de hurtigt interesserede i at få mere at vide om handicap. Det, der især vakte denne interesse, var billeder af den spastisk lammede dreng Kristian, som er jævnaldrende med de deltagende børn. Børnene giver generelt udtryk for, at de tekster der i forløbet har gjort størst indtryk på dem, som forventet er de tekster, børnene umiddelbart kan relatere til, fordi de indeholder temaer og problemstillinger, der er kendte for børnene. Børnene giver udtryk for, at flere af teksterne i undervisningspakken har gjort indtryk på dem. Her fortæller nogle af børnene om teksten Rosenhaven, der handler om, hvordan man behandlede udviklingshæmmede i gamle dage:

"Det var mærkeligt at høre om, for man er vant til, at handicappede får meget hjælp og sådan noget. Det synes jeg er godt, og dengang da var man herre onde imod dem."

I ovenstående citat kæder barnet eksplicit den nye viden om vilkårene for mennesker med udviklingshæmning før i tiden sammen med eksisterende viden om handicappedes vilkår i dag. Ifølge Sperber og Wilson er netop denne kobling mellem ny og eksisterende viden en forudsætning for, at formidlingen forstås meningsfuldt af modtageren.

Flere af børnene er overraskede over, at den førnævnte spastisk lammede dreng Kristian lever et normalt liv, hvor han går til svømning, driller sine søskende og har en ven, som ikke har et handicap. Historien om Kristian huskes og fremhæves af mange af børnene som den af undervisningspakkens fortællinger, der har overrasket dem mest og gjort størst indtryk på dem. Også to andre bøger, der handler om børn med handicap, har gjort indtryk på flere af børnene. Om bogen "Hul i hovedet", der handler om to brødre, hvoraf den ene har Downs syndrom, siger en elev:

"Hul i hovedet" havde nogle sjove ting ind i mellem. Man kom meget til at tænke på, prøv at tænke på, hvis det var en selv, der havde en bror, der var sådan."

Børnenes udsagn om teksterne kan tolkes således, at teksterne har forekommet relevante for eleverne og har sat nogle tanker i gang hos dem omkring det at have et handicap. Dette kan jvf. Spencer og Wilson være et resultat af, at de nævnte tekster kobler sig til erfaringer fra børnenes egne tilværelser med kammerater, skole, sportsaktiviteter og søskendeforhold. Børnene giver da også eksplicit udtryk for, at undervisningsforløbet har givet dem en større viden om og forståelse for det at have et handicap. Dette har fx været viden om, at man kan være handicappet på mange forskellige måder, og at man kan lave alle mulige sjove ting, selv om man har et handicap.

En af de deltagende klasser har arbejdet med at lave deres egen hjemmeside om handicap, hvilket er en af mulighederne i undervisningspakken. Børnene giver udtryk for, at det har været sjovt bl.a. at finde billeder til hjemmesiden, der viser, hvordan man

kan leve og deltage i forskellige fritidsinteresser, når man har et handicap. Andre af børnene har lavet forskellige øvelser, hvor de fx har prøvet at være døve, og fortæller, at det har fået dem til at gøre sig tanker om, hvad det vil sige at være døv. Det, at børnene således arbejder aktivt og eksperimenterende med stoffet, kan ud fra en erfaringsbaseret tilgang til læring være medvirkende til, at børnene får en større forståelse for det formidlede. Desuden kan det være medvirkende til at give børnene en tydeligt husket handicap-oplevelse, som ifølge Olsen (2000) kan have en positiv indvirkning på børnenes specifikke holdninger til mennesker med handicap.

En anden elev giver følgende svar på, hvad han har lært ved at arbejde med temaet handicap:

"Altså selvom de er handicappede, så kan de altså godt lave noget, få et job og alt muligt. Få kærester og blive gift og alt muligt. Så de er ligesom mennesker."

Den erkendelse, der i ovenstående citat kommer til udtryk, af at mange mennesker med handicap i bund og grund lever et liv, der ligner andre menneskers liv, kan ifølge Olsen (2000) og Sandø (2009) være medvirkende til at fjerne eksisterende reservationer eller forbehold overfor mennesker med handicap. Det er således af stor betydning, at fortællingen om det "normale" i mennesker med handicaps tilværelse kommer til at udgøre et væsentligt element i undervisningen, og at der ikke kun fokuseres på de elementer, hvor mennesker med handicaps tilværelse adskiller sig fra andre menneskers.

Flere af børnene peger på besøget af HANDInauterne og idrætskonsulenterne fra DHIF som det, der især har været med til at ændre deres holdninger overfor mennesker med handicap og som det, der har størst betydning for, at de forventer at ville agere anderledes, hvis de møder en person med et handicap nu sammenlignet med før undervisningsforløbet. De interviewede børn giver generelt udtryk for, at de i højere grad vil opfatte og behandle mennesker med handicap som "normale mennesker".

Alle børnene refererer i samtalerne meget til de ting, HANDInauterne har fortalt, og besøgene har tydeligvis gjort stort indtryk på børnene. Dette kan indikere, at HANDInauternes fortællinger har haft en høj grad af relevans i forhold til børnenes læring og udvikling af holdninger. Generelt er børnene overraskede over, at HANDInauterne kan lave så mange "normale" ting fx dyrke forskellige former for idræt. Ligeledes er børnene overraskede over, at HANDInauterne kan leve et forholdsvis normalt liv med lejlighed, kæreste etc.

Både idrætsaktiviteterne og besøget af HANDInauterne har tydeligvis gjort stort indtryk på børnene, som igennem disse oplevelser har fået nogle tydeligt huskede oplevelser med handicap, som ifølge Olsen (2000) kan påvirke specifikke holdninger til mennesker med handicap i en positiv retning også på længere sigt.

Det forhold, at børnene i høj grad overaskes over HANDInauternes "normale" liv samt nogle af børnenes nervøsitet forud for mødet, kan indikere, at nogle af børnene på forhånd har en del reservationer overfor HANDInauterne og overfor mennesker med handicap generelt, som i et vist omfang revideres gennem mødet med HANDInauterne.

Lærernes erfaringer

Lærerne, der har deltaget i projektet, giver udtryk for, at de har oplevet det som meget positivt at arbejde med handicaptemaet, og at de generelt har været tilfredse med undervisningsmaterialerne og de øvrige muligheder i undervisningspakken. En lærer har oplevet nogle af materialets tekster som lidt lange og "tørre" for de yngste elever, men lærerne finder generelt materialerne interessante og fagligt relevante og oplever, at de udgør et godt grundlag for at få nogle gode snakke med klasserne om det at have et handicap.

Som det også er kommet til udtryk i elevinterviewene, fortæller lærerne, at eleverne var spændte forud for besøget af HANDInauterne. En lærer fortæller, at eleverne var skeptiske og virkede usikre, og at de måtte bruge lektionen forud for besøget til at afklare spørgsmål om for eksempel, hvordan eleverne skulle forholde sig, og om eleverne mon ville kunne forstå, hvad HANDInauterne sagde. Eleverne stillede mange spørgsmål til HANDInauterne om deres hverdag fx kærester, toiletbesøg, bad og om deres liv i det hele taget, fx om de blev mobbet i skolen. Det kan ses som et udtryk for, at eleverne har en stor nysgerrighed i forhold til, hvordan man lever med et handicap, og at de er motiverede for at få en større viden om disse forhold.

En af lærerne anbefaler, at besøget af HANDInauterne ligger i starten af forløbet, da eleverne ofte refererede til det efterfølgende. Ved at planlægge forløbet med HANDInauterne som det indledende vil der dermed være et fælles afsæt for resten af forløbet.

"Det var så fantastisk at have besøg af HANDInauterne – børnene slugte alt, hvad han sagde rådt. Der var mang,e der virkelig ændrede syn på det med handicap."

Det at have besøg af HANDInauterne har i sig selv haft en stor betydning. I den forbindelse er det personlige møde, som eleverne hermed oplever væsentligt.

Eleverne var ifølge lærerne også begejstrede for besøget af konsulenten fra Dansk Handicap-Idrætsforbund. Under besøget fik eleverne mulighed for selv at prøve nogle af de idrætsaktiviteter, der er specielt tilrettelagt for mennesker med handicap. Lærerne vurderer, at besøget har fået eleverne til at gøre sig nogle tanker om det at dyrke idræt med et handicap.

Ændringer i børnenes holdninger efter undervisningsforløbet

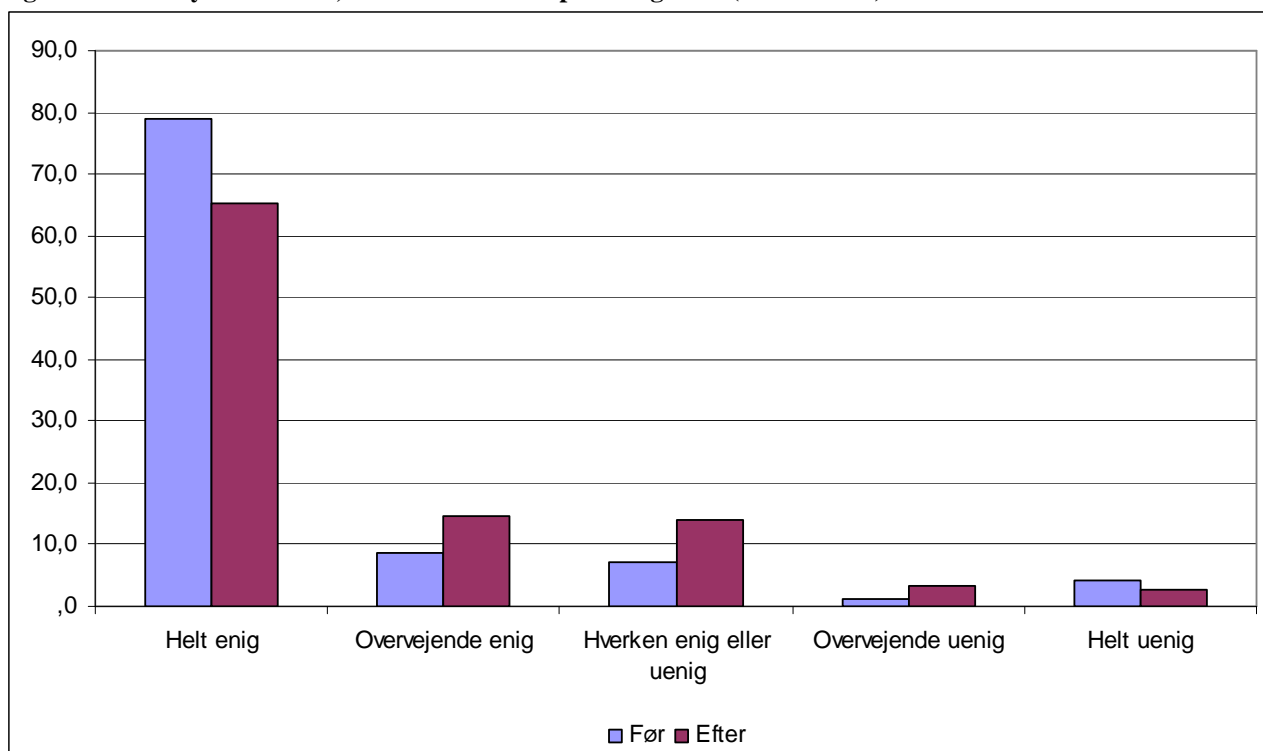
Som tidligere nævnt er børnene blevet bedt om at besvare et spørgeskema før undervisningsforløbet og efter undervisningsforløbet. Formålet med dette er, at vi herigennem kan dokumentere, om det gennemførte undervisningsforløb har haft en umiddelbar effekt i forhold til at ændre børnenes holdninger til handicap i retning af større forståelse og åbenhed overfor børn med handicap.

I det følgende præsenteres ændringerne i elevernes holdninger til handicap, hvorved det bliver muligt at vurdere effekten af indsatsen. Hvor der var 349 elever, der besvarede spørgeskemaet før undervisningsforløbet, er det tilsvarende tal 192 efter undervisningsforløbet. På trods af at der er færre, der har besvaret spørgeskemaet efter undervisningsforløbet, vil resultaterne stadig være udtryk for, hvilken effekt undervisningsforløbet har haft for elevernes holdninger. Se endvidere bilag 1 for yderligere metodiske overvejelser i den forbindelse.

Ændringer i de generelle holdninger

Figur 21 viser, hvordan børnene har svaret på spørgsmålet "Det er synd for børn, der har et handicap" før og efter undervisningsforløbet. Der er stadig en stor del af eleverne, der synes, det er synd for børn med handicap, men der er dog sket et markant fald fra knap 79 pct. før undervisningsforløbet til 65 pct. efter – et fald på 14 procentpoint.

Figur 21 Det er synd for børn, der har et handicap - før og efter (N=337 / 184)

Der er således sket en ændring i retning af, at børnene ikke længere i samme grad synes, det er synd for børn med handicap.

I de kvalitative interview fortæller nogle af børnene, at de er blevet overraskede over, at mennesker, der har et handicap, kan *mere end bare at sidde i deres kørestol*, og at børn, der har et handicap, kan gå i en normal skole og have et aktivt fritidsliv. Som det fremgår af nedenstående citat, kan denne nye viden være en del af forklaringen på, at eleverne ikke i samme grad som tidligere synes, det er synd for børn med handicap.

"Jeg synes, det kan være rigtig synd, men så bliver jeg til gengæld også glad, når jeg kan høre, at de kan lave alt mulig idræt og stadig væk have et næsten almindeligt liv, selvom man har handicap." (Elev)

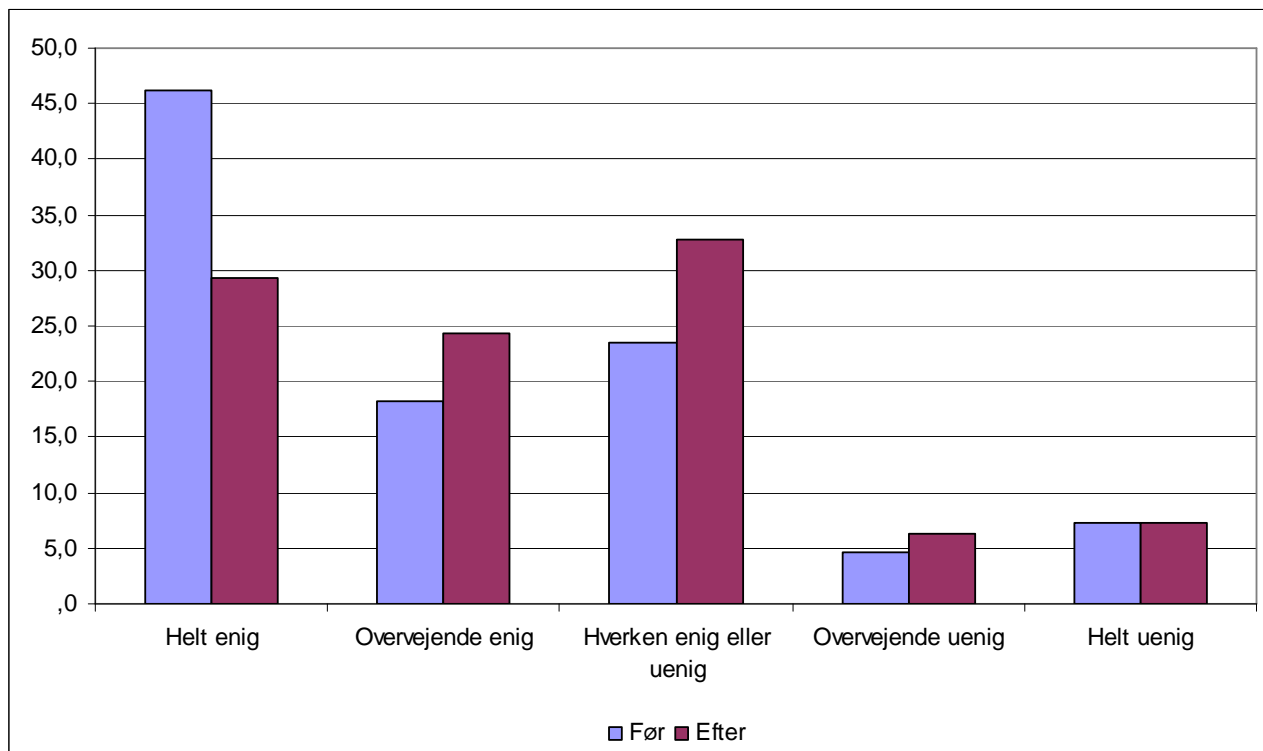
Også besøget af idrætskonsulenten fra DHIF kan være medvirkende til, at eleverne i mindre grad synes, det er synd for børn med handicap. Børnene giver i de kvalitative interview udtryk for, at det var virkelig sjovt at dyrke idræt sammen med idrætskonsulenten fra DHIF, og at besøget har sat tanker i gang hos dem om, hvordan det er at dyrke idræt, når man har et handicap. En af eleverne kunne før besøget ikke forestille sig, hvordan man kunne spille basket, når man har et handicap

Den kropslige erfaring med handicapidræt, som børnene gør sig gennem idrætsaktiviteterne, kan sammen med den fornyede viden om det at vokse op og leve med et handicap på denne måde måske have været medvirkende til at rykke ved billedet af, at det er synd for mennesker med handicap, og børnene vil måske i højere grad komme til at opfatte mennesker med handicap som mennesker, der også har mulighed for deltage aktivt i fritidslivet.

Samtidig er der sket en markant stigning i andelen, der er "overvejende enige" og "hverken enige eller uenige". Dette kan være et udtryk for, at børnene i højere grad er kommet i tvivl om, hvorvidt det er synd for børn med handicap. Dette kan måske skyldes, at de som eleven i citatet ovenfor er blevet bevidste om, at man godt kan have et indholdsrigt liv, når man har et handicap.

I en række af besvarelserne på de generelle spørgsmål har bevægelsen været som vist i figur 22, hvor færre er "helt enige", og flere samler sig omkring de midterste svarmuligheder. Dette gælder bl.a. i forhold til spørgsmålet "Det er bedst for børn med handicap at gå i en skole, der er specielt for børn med handicap". Af figur 22 ses det, hvordan børnene i undersøgelsen har besvaret spørgsmålet om, hvorvidt det er bedre for børn med handicap at gå i en skole specielt for børn med handicap.

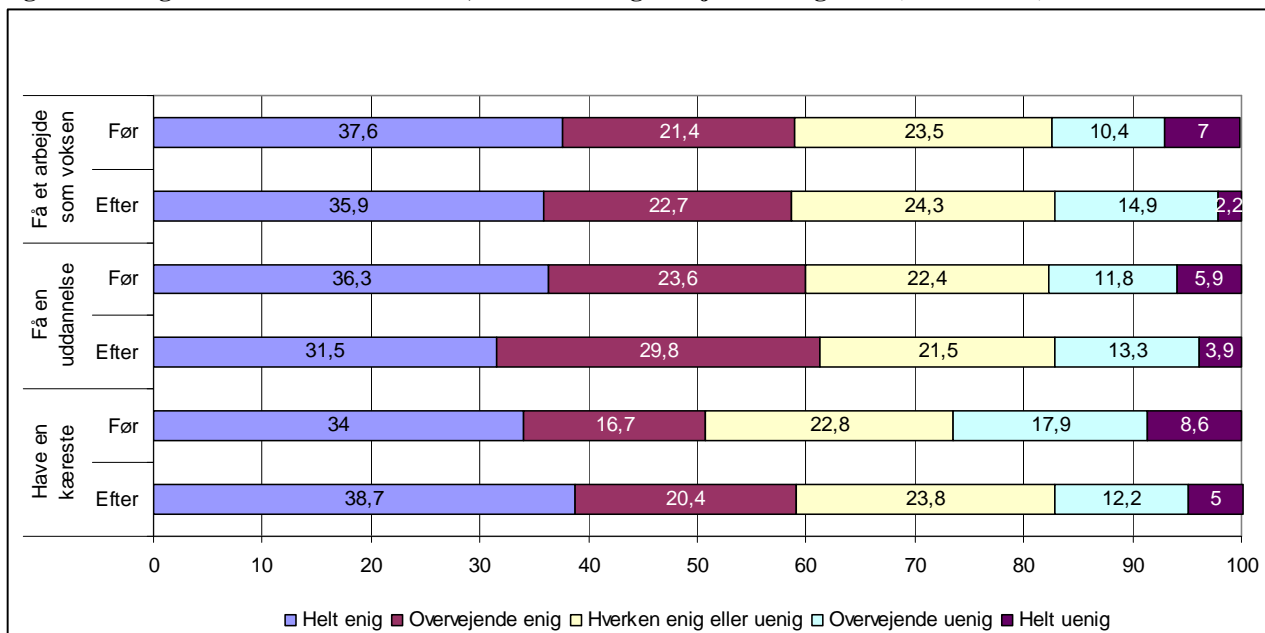
Figur 22 Det er bedst for børn med handicap at gå i en skole, der er specielt for børn med handicap - før og efter. (N= 318 / 177)

Hvor der før undervisningsforløbet var godt 46 pct., der var "helt enige" i, at det ville være bedst for børn med handicap at gå i en særlig skole, så er andelen, der svarer helt enig godt 29 pct. efter undervisningsforløbet. En ændring på ca. 17 procentpoint. Samtidig er andelen af elever, der svarer "overvejende enig" og "hverken enig eller uenig", samlet set steget næsten ligeså meget.

Netop det mere nuancerede billede kommer også frem i figur 23, hvor eleverne har svaret på, hvorvidt de mener, at mennesker med handicap har de samme muligheder som andre i forhold til at få uddannelse, arbejde og i forhold til at finde en kæreste.

Figur 23 Muligheder i forhold til kæreste, uddannelse og arbejde - før og efter (N=322 / 181)

Som det fremgår af figur 23, er der ikke sket markante forskydninger i forhold til før- og eftermålingerne. Dog er der sket en ændring i elevernes holdninger til, om børn med handicap har de samme muligheder for at få en kæreste, når de bliver voksne. Efter undervisningsforløbet er der godt otte procentpoint flere, der enten er "helt enige" eller "overvejende enige" i, at børn med handicap har de samme muligheder for at få en kæreste, når de bliver voksne.

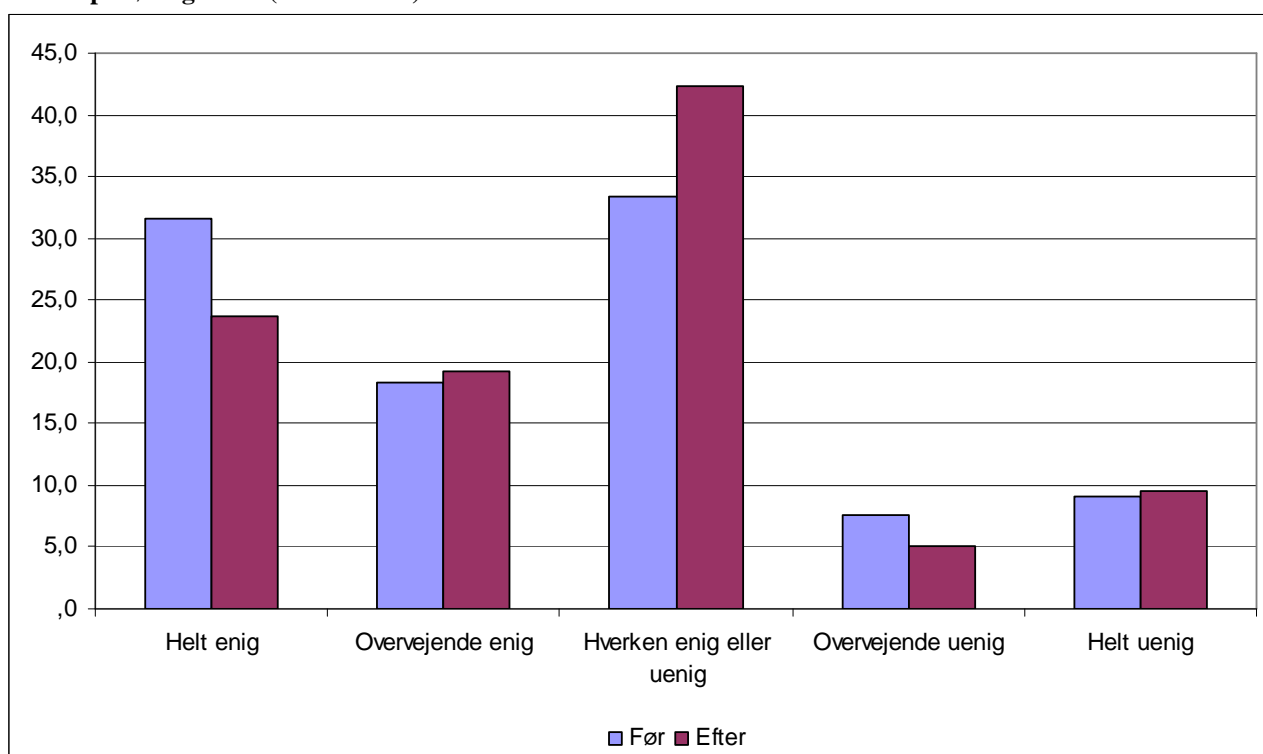
Når eleverne netop har ændret deres holdninger på dette punkt, kan det hænge sammen med undervisningspakken samt besøget af HANDInauterne. Herigennem fik eleverne et indblik i, at det rent faktisk var muligt at få en kæreste, men også at der er udfordringer i forhold til at få kærester samt uddannelse og arbejde. Af de kvalitative interview fremgår det, at både undervisningsmaterialet samt HANDInauterne har haft betydning for, hvordan eleverne vurderer mulighederne for at få kæreste, arbejde og uddannelse efter undervisningsforløbet.

Inklusion

I undersøgelsen om børns holdninger til handicap (før-målingen) gav eleverne udtryk for, at børn med handicap ville have det bedst, hvis de gik i skoler for børn med handicap, og hvis de var med i foreninger, der kun var for børn med handicap. På nogen måde var holdningen, at handicappet som fællesvilkår gjorde, at de ville have det bedre med at være i særlige tilbud. Baggrunden for dette kunne være, at de dermed var mindre udsatte for mobning og måske havde bedre muligheder for at etablere venskaber mv.

I forhold til om børn med handicap skal gå i særlige foreninger i fritiden, har holdningerne ændret sig efter undervisningsforløbet. Dette kan ses af figur 24.

Figur 24 Det er bedst for børn med handicap at være med i en forening, der kun er for børn med handicap - før og efter. (N=317 / 177)

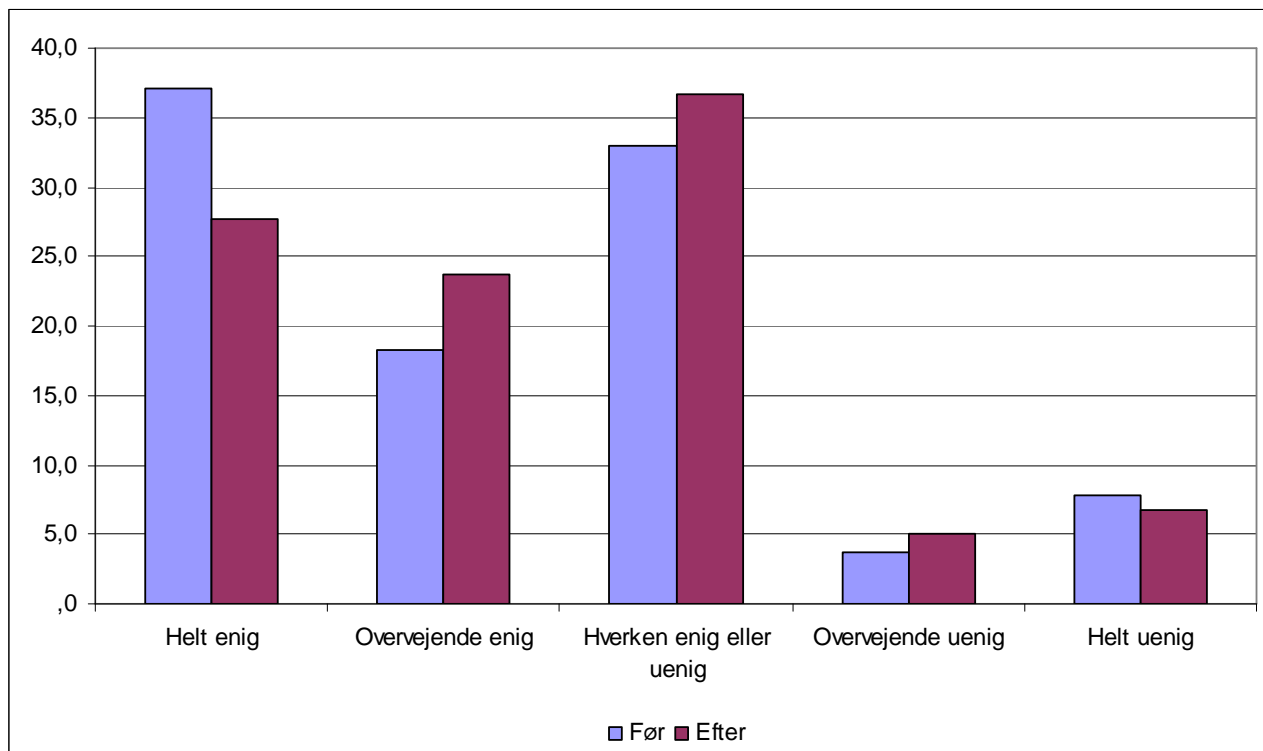

Som det ses af figuren ovenfor, gør den samme tendens som ved de tidligere spørgsmål sig gældende. Der er færre, der svarer enten "helt enige" eller "overvejende enige" i, at børn med handicap skal være med i særlige foreninger. Omvendt er der flere, der er "hverken enig eller uenig". Der har været en bevægelse i retning af at være "hverken enig eller uenig". Det tyder på, at eleverne i højere grad er blevet bevidste om, at der netop er noget, der taler for og noget, der taler imod.

Noget af det, der gennem undervisningsforløbet blev klart for nogle af eleverne, var, at man godt kunne dyrke idræt, selvom man havde et handicap. "Det havde jeg ikke vidst" sagde en af eleverne således i de kvalitative interview om netop dette emne. Man kan derved sige, at eleverne har fået øjnene op for, hvad nogle mennesker med handicap egentlig kan.

Et tema, der er beslægtet med, om børn med handicap har det bedre i foreninger for børn med handicap, er, om det er sjovere for børn med handicap at være sammen med andre børn med handicap. Altså om selve funktionsnedsættelsen betyder, at man har det sjovere, hvis ens kammerater også har et handicap, end hvis de ikke har.

Figur 25 Børn med handicap har det sjovere med andre børn med handicap - før og efter. (N=318 / 177)

Som det fremgår af figur 25, er der færre elever, der er "helt enig", mens der er flere, der er "overvejende enige" og "hverken enige eller uenige". Altså igen en udvikling i en mere nuanceret retning.

Der er stadig over 50 pct. af eleverne, der er "helt enige" eller "overvejende enige" i, at børn med handicap vil have det sjovere med andre børn med handicap. Dette er et fald på ca. 4 procentpoint i forhold til før undervisningsforløbet, hvilket ikke umiddelbart er en markant ændring.

De generelle holdninger er efter undervisningsforløbet i langt højere grad blevet nuanceret, og man aner, at eleverne har en fornemmelse af, at nok er det svært for mange børn med handicap, men der er overraskende mange ting, de alligevel kan være med i.

Det må med dette udgangspunkt være vurderingen, at elevernes generelle holdninger er blevet påvirket gennem undervisningsforløbet. De har fået større viden, og det har haft en betydning for deres holdninger.

Ændringer i de specifikke holdninger

Som det er vist i det tidligere afsnit, er der sket en vis ændring i de generelle holdninger – de holdninger der handler om, hvad de adspurgte mener i relation til mennesker med handicap i almindelighed.

I det følgende vil vi se, hvordan undervisningsforløbet har påvirket de specifikke holdninger – de holdninger der i højere grad handler om, hvordan man forventer at ville agere i en given situation.

Blandt de elever, der deltog i de kvalitative interview, var der en holdning om, at undervisningsforløbet har haft en betydning i forhold til deres reservationer overfor mennesker med handicap.

"...der er nogle flere handicappede, man godt vil være venner med nu, når man ved lidt mere om det (...) Nu ved vi, hvad de gør eller ikke gør." (elever)

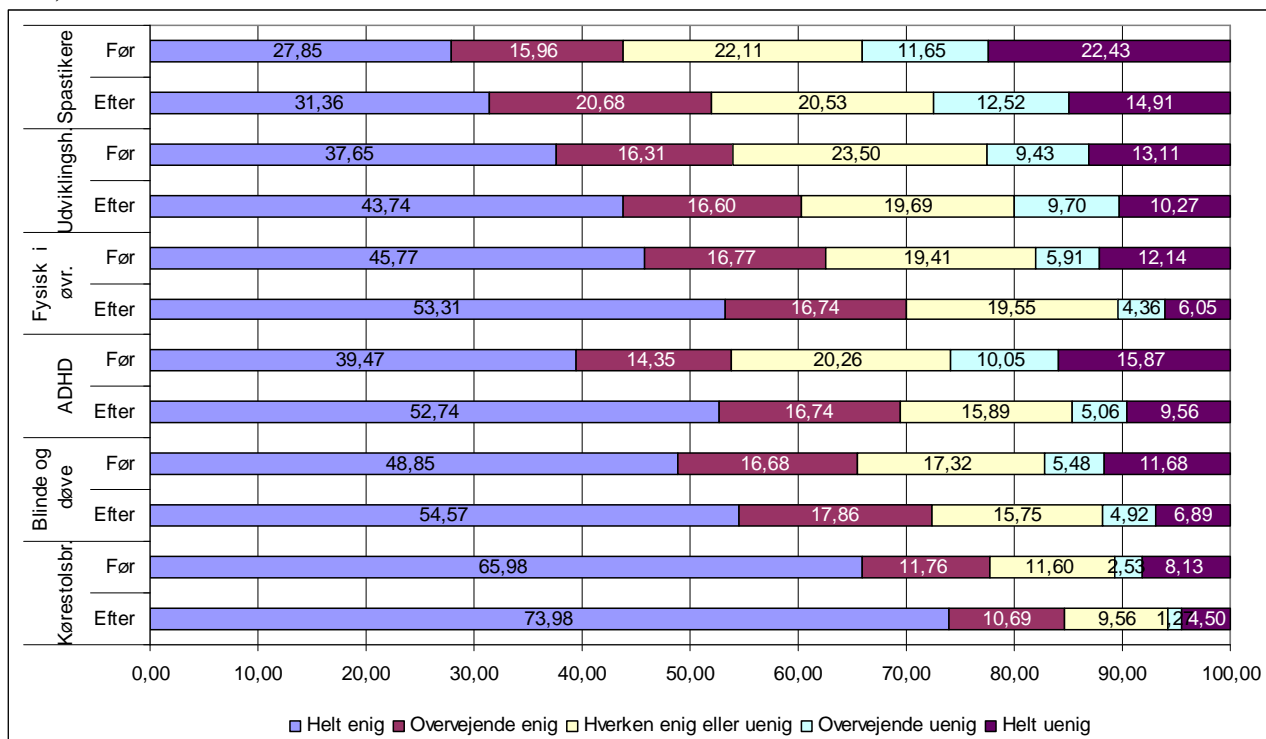
Som blandt andet er nævnt i Børns holdninger til handicap – Del 1, er noget af det, der skaber usikkerhed blandt eleverne netop, at de ikke er helt klar over, hvordan andre børn med handicap agerer. Gennem undervisningsforløbet har eleverne fået konkret viden, der kan anvendes i mødet med andre børn eller voksne med handicap.

"Jeg var i Legoland forleden. Der var der også en i kørestol, som jeg så lige fik snakket lidt med...det gjorde jeg ikke før, der var jeg sådan lidt bange. Nu er jeg sådan ligeglad" (Elev)

Og som han selv angiver, har han ikke blot ændret de specifikke holdninger men også i dette tilfælde handlingerne. I den forbindelse bliver det tydeligt, at når holdningerne ændres, så er grundlaget også skabt for at ændre handlingerne/adfærden i forhold til mennesker med handicap.

Noget tyder således på, at der på et overordnet plan er sket en ændring af de specifikke holdninger i retning af større åbenhed overfor mennesker med handicap.

Figur 26 Ændringer i specifikke holdninger overfor børn med handicap (samlede besvarelser fra spørgsmål i forhold til om børnene vil synes, det er i orden at sidde ved siden af en kammerat med handicap i klassen og på en længere rejse være sammen med en kammerat med handicap.) (N=308 / 177)

Som det ses af figuren figur 26, er der for stort set alle handicapgrupper sket en ændring af de specifikke holdninger, så der efter undervisningsforløbet var flere, der svarede "helt enig" og "overvejende enig", mens der var færre, der svarede "hverken enig eller uenig", "overvejende uenig" og "helt uenig".

Ser man på de handicapgrupper, der generelt lå lavt i den undersøgelse, der blev gennemført før undervisningsforløbet (spastikere, ADHD og udviklingshæmmede), er billedet for disse grupper, at der er sket en klar stigning i andelen af elever, der har færre reservationer.

Det er interessant, at der er sket en markant ændring af holdningerne til børn med ADHD. I forhold til denne handicapgruppe er der sket en meget markant ændring, idet der før undervisningsforløbet var knap 54 pct., der svarede, at de var "helt enige" eller "overvejende enige". Efter undervisningsforløbet var dette tal steget til ca. 69,5 pct., hvilket er en ændring på 15,5 procentpoint.

Det er dog også interessant, at der er sket en ændring i forhold til udviklingshæmmede, samt blinde og døve. Når det er særligt interessant for denne gruppe, er det fordi, der blandt HANDInauterne ikke var nogen, der havde disse funktionsnedsættelser. Selve undervisningen, hvor der ikke har været det personlige møde, har således også haft en

positiv betydning i forhold til holdningsændringer blandt eleverne overfor kammerater med disse funktionsnedsættelser.

HANDInauternes besøg har haft en vis betydning for elevernes holdninger til bl.a. mennesker med ADHD og spastikere. Dette kommer blandt andet frem i de kvalitative interview.

"Men da hun kom, da så hun bare helt normal ud. Man vidste ikke engang, hun havde ADHD."

Som det tidligere er nævnt, er Tøssebro (2010) inde på, at der overfor mennesker med skjulte handicap, er en lavere tolerance, end der er for mennesker med synlige handicap. Gennem undervisningsforløbet og ikke mindst ved at møde en HANDInaut med ADHD, blev deres forståelse for dette handicap større. De forstod, at selvom man ikke kan se det, kan man godt have et handicap.

I forhold til spastikere gjorde det indtryk på nogle af de interviewede elever, at man fx kan køre bil, når man er spastiker. Og at man i det hele taget kan leve et relativt normalt liv. Sådanne oplysninger eller erfaringer kan bidrage til, at elevernes holdninger til mennesker med handicap nuanceres. Det bliver derved tydeligt, at man måske deler interesser og derudover kan mange af de samme ting.

Selvom der er sket en ændring i elevernes holdninger til handicap, er billedet dog stadig, at der er færrest reservationer overfor kørestolsbrugere og personer med fysisk handicap i øvrigt. De handicapgrupper, der stadig er flest reservationer overfor, er således uforandret spastikere, udviklingshæmmede og mennesker med ADHD.

"Man bliver helt bange, hvis man nu er vildt træt og gerne vil være sådan lidt stille og alene, og så han hele tiden gerne vil være oppe at køre og sådan. Det er lidt irriterende". (Elev)

Som det var tilfældet før undervisningsforløbet, tyder noget på, at nogle af eleverne er utrygge (bange for), at spastikere tilsyneladende hele tiden er i bevægelse, og de derved ikke er trygge ved den adfærd, fx spastikere har. Den bryder med de forestillinger, de har om, hvordan man opfører sig, fx når man er voksen.

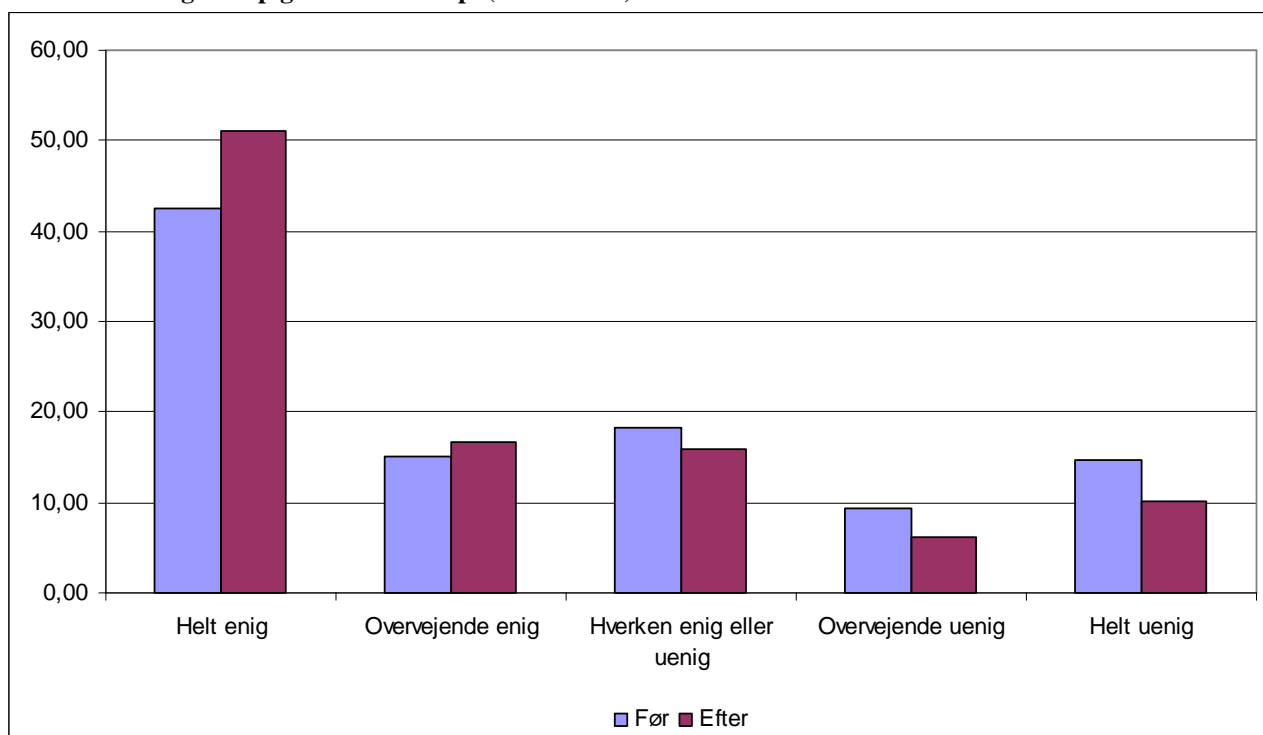
Som nævnt eksisterer en række af de reservationer, eleverne havde før undervisningsforløbet, også efter forløbet. Som vist ovenfor gælder det fx i forhold til spastikere, men det gør sig også gældende for alle de øvrige handicapgrupper. Det interessante er dog, at der er sket en ændring i holdningerne. Reservationerne er ikke væk, men projektet viser, at det er muligt at flytte både de generelle og de specifikke holdninger.

Ændringer i forhold til enkelte spørgsmål

Som vist ovenfor er der overordnet set sket en positiv ændring i elevernes holdninger til handicap i forhold til de specifikke spørgsmål, der omfatter respondenterne selv (eleverne), og dermed er udtryk for, hvordan man forventer at ville handle i de givne situationer.

Et af de områder, vi har spurgt til i spørgeskemaet, er, hvorvidt eleverne ville synes, det var i orden at sidde ved siden af en dreng eller en pige, hvis de skulle køre langt i tog eller bus. Af figur 27 ses elevernes besvarelser før og efter undervisningsforløbet.

Figur 27 Hvis jeg skal rejse med tog eller bus i mange timer, synes jeg, det er i orden at sidde ved siden af en dreng eller pige med handicap. (N=316 /177)

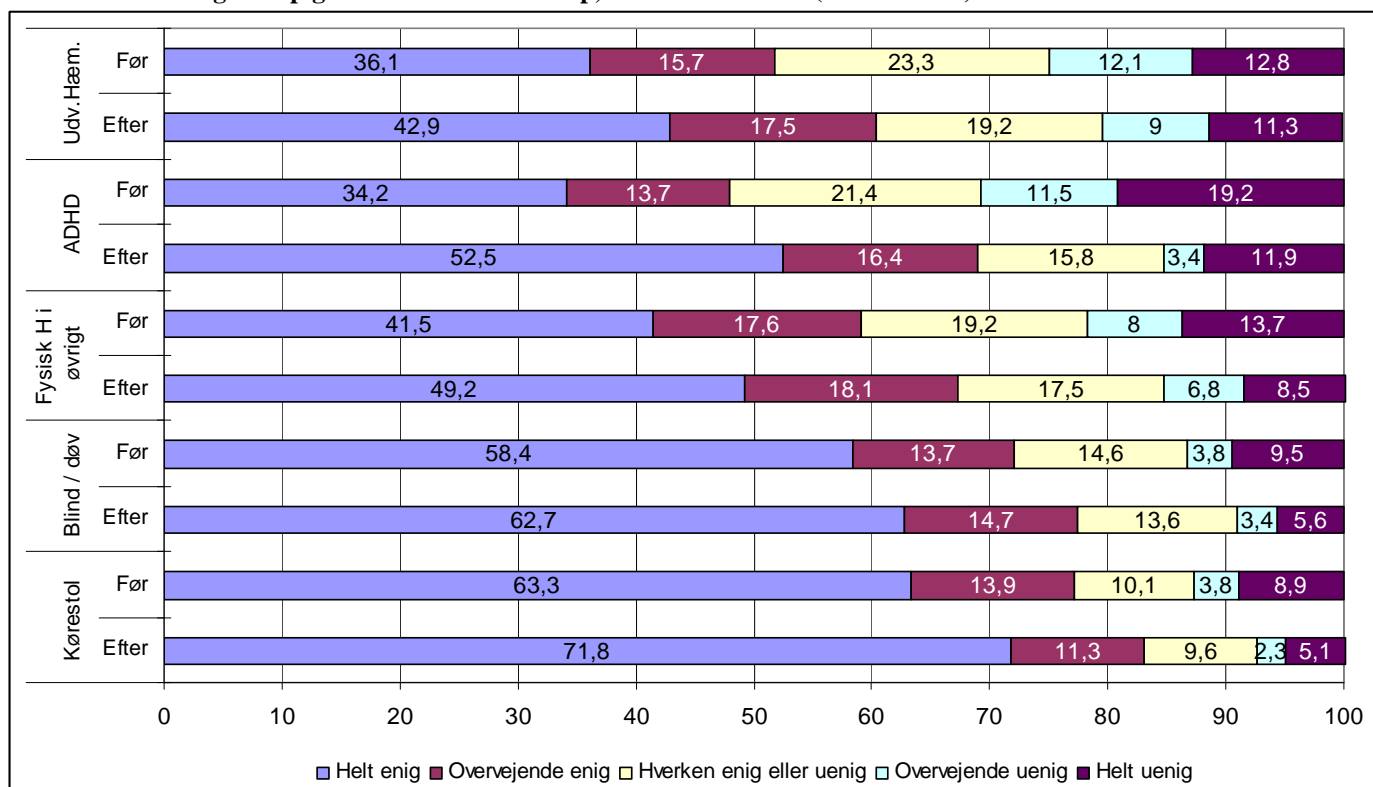
Som det fremgår af figuren ovenfor, er der flere børn, der er "helt enige" og "overvejende enige" i, at de ikke vil have noget imod at sidde ved siden af en person med handicap på en rejse. Før undervisningsforløbet var knap 58 pct. af eleverne "helt enige" eller "overvejende enige", mens det samme var gældende for knap 68 pct. efter undervisningsforløbet. Samlet set er der således 10 procentpoint flere af eleverne, der er "helt enige" eller "overvejende enige", mens andelen, der er "helt uenige", er gået fra ca. 15 pct. til ca. 10 pct. Ligeledes er andelen, der svarer "overvejende uenig" og andelen, der svarer "hverken enig eller uenig", faldet.

Selvom der er sket en væsentlig ændring i børnenes holdninger til handicap, er det værd at bemærke, at der stadig er godt 16 pct., der er "helt uenige" eller "overvejende uenige" i, at de synes, det ville være i orden at sidde ved siden af en dreng eller pige med handicap under en længere rejse.

Positivt er det dog, at det er lykket at ændre holdningerne for en relativt stor del af eleverne. I Olsens undersøgelse om voksnes holdninger til handicappede (2000) er et af resultaterne, at der hvor reservationerne er størst, er blandt de yngre respondenter (18 – 24 år). Ved at være i stand til at ændre holdningerne blandt børn i skolealderen er det muligt, at noget af denne holdningsændring varer ved ind i voksenlivet (Olsen 2000).

Ser man på, hvordan svarerne fordeler sig for hver handicapgruppe, viser det sig, at der er sket en ændring for alle handicapgrupper – mest markant for ADHD grupper, hvor der før undervisningsforløbet var knap 47 pct., der var "helt enige" eller "overvejende enige". Efter undervisningsforløbet var det tilsvarende tal knap 69 pct. – en ændring på 22 procentpoint.

Figur 28 Hvis jeg skal rejse med tog eller bus i mange timer, synes jeg, det er i orden at sidde ved siden af en dreng eller pige med et af de handicap, der står nedenfor (N= 316 / 177)

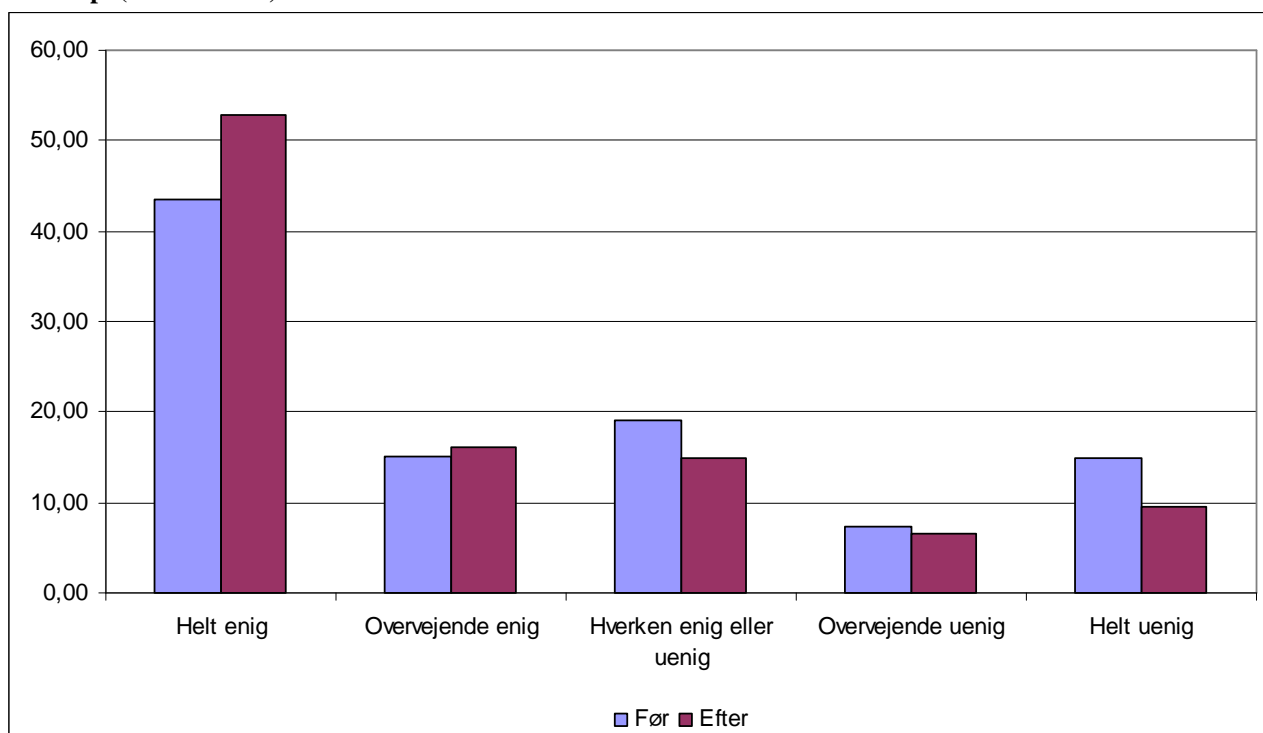
Figur 28 viser ændringerne før og efter undervisningsforløbet fordelt på handicapgrupper. Selvom der som nævnt er sket en markant positiv ændring, er der stadig nogle af eleverne, der ikke har lyst til at sidde ved siden af en rejsekammerat med handicap. I forhold til kørestolsbrugere er således godt 7 pct. "overvejende uenige" eller "helt uenige" i, at de vil synes, det er i orden at sidde ved siden af en kørestolsbruger under en bus- eller togrejse. Det tilsvarende tal for spastikere er godt 30 pct. Tallene viser, at det er muligt at ændre holdningerne, men at der stadig er

reservationer overfor nogle handicapgrupper – ikke mindst spastikere og udviklingshæmmede.

En ting er at sidde ved siden af en dreng eller pige med handicap på en rejse, der er begrænset til nogle timer. Noget andet er at skulle sidde ved siden af en kammerat med handicap i skolen.

Figur 29 viser børnenes holdninger i forhold til at sidde ved siden af en klassekammerat med handicap før og efter undervisningsforløbet.

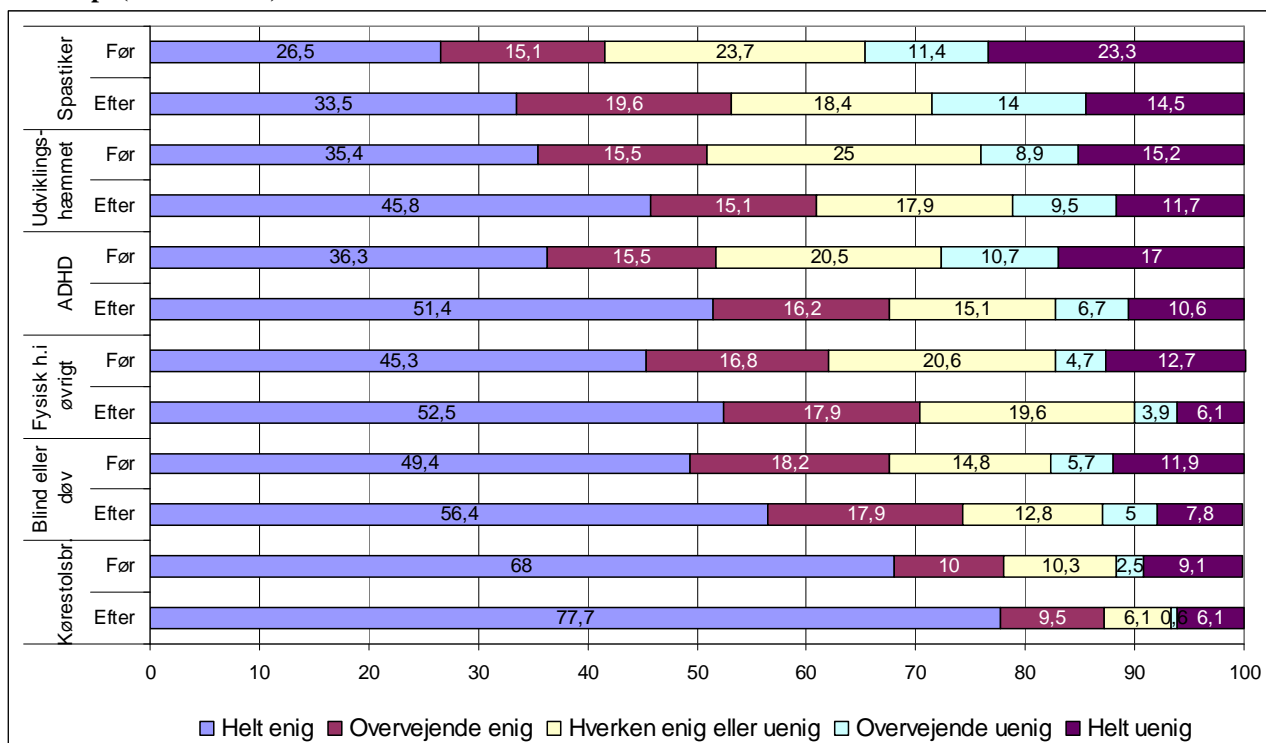
Figur 29 Jeg vil ikke have noget imod, at sidde ved siden af en klassekammerat, der har et handicap. (N= 317 / 177)

Af figuren ovenfor ses det, at der generelt har været en bevægelse i besvarelserne, så færre angiver, at de er "overvejende uenige" eller "helt uenige", mens flere angiver, at de er "helt enige" eller "overvejende enige" i udsagnet. Mest markant er ændringen i forhold til hvor mange, der har angivet, at de er "helt enige" i ikke at have noget imod at sidde ved siden af en kammerat med handicap. Her er andelen steget fra knap 44 pct. til knap 53 pct.

Besvarelserne i figur 29 dækker dog over store variationer inden for de enkelte handicapgrupper. Af figur 30, der er nedenfor, kan det ses, hvordan besvarelserne har fordelt sig i forhold til handicapgrupperne.

Figur 30 Jeg vil ikke have noget imod at sidde ved siden af en klassekammerat, der har følgende handicap. (N= 317 / 177)

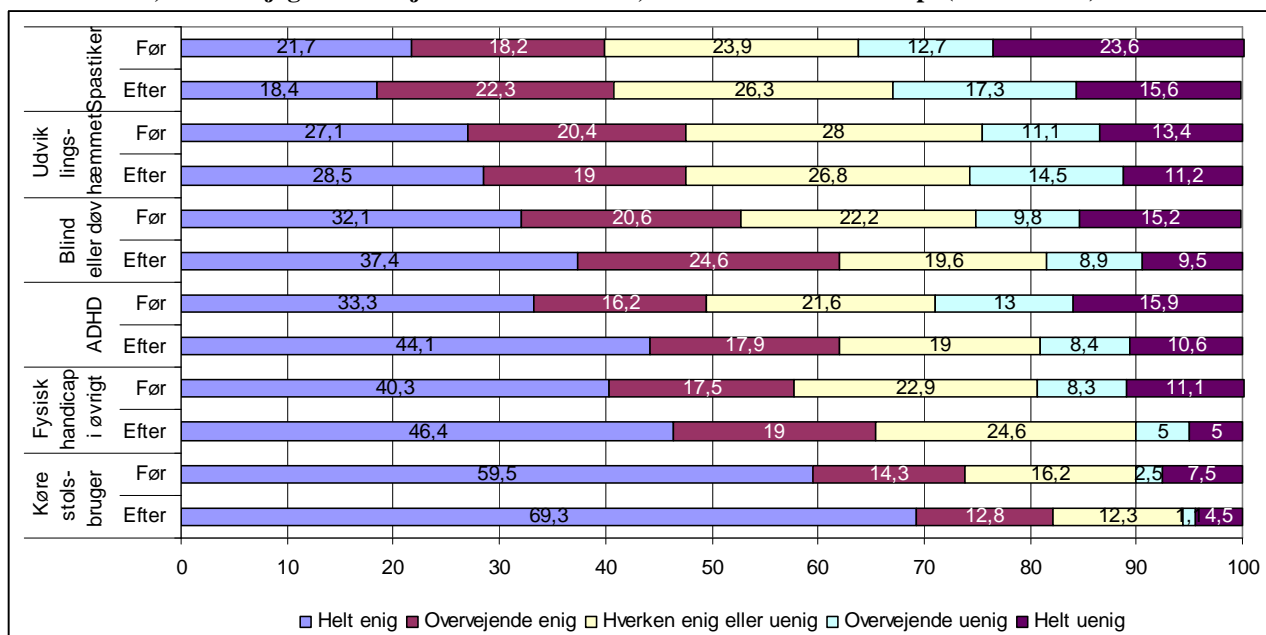
I lighed med besvarelsene i forhold til, hvem man ikke ville have noget imod at sidde ved siden på en længere rejse, er det igen spastikere, udviklingshæmmede og ADHD, der er de grupper, som færrest angiver at have lyst til at sidde ved siden af. Dog er der for disse grupper sket en markant positiv ændring i holdningerne. I forhold til ADHD og spastikere er der hhv. ca. 15, 10 og 7 procentpoint flere, der angiver, at de er "helt enige" i ikke at have noget imod at sidde ved siden af en klassekammerat med disse handicap.

For de handicapgrupper, der i forvejen lå relativt højt, er stigningen ligeså markant, med ændringer på mellem godt 7 og knap 10 procentpoint, der angiver at være "helt enige".

Ud over at spørge til hvorvidt børnene vil sidde ved siden af en kammerat med handicap, er der i spørgeskemaet også spurgt til deres holdninger i forhold til at skulle samarbejde med en kammerat med handicap. Målet med dette spørgsmål er at få en indikation af, hvorvidt der kan ske en reel inklusion af kammerater med handicap. Altså at det ikke blot er et spørgsmål om at sidde ved siden af en kammerat med handicap men også indgå i en mere forpligtende sammenhæng, som et samarbejde er.

Figur 31 viser elevernes besvarelser i forhold til, hvorvidt de er ligeglade med at skulle samarbejde med en person med handicap eller en uden handicap.

figur 31 Jeg er ligeglad med, om jeg skal samarbejde med en person, der har et af de handicap, der står nedenfor, eller om jeg skal arbejde sammen med en, der ikke har et handicap. (N=315 / 179)

Figuren ovenfor viser, at der også i forhold til dette spørgsmål er sket en ændring i retning af større åbenhed overfor at samarbejde med kammerater med handicap. De grupper, hvor der er sket en stor ændring, er kørestolsbrugere, fysisk handicappede, blinde og døve samt ADHD. Der er til gengæld stort set ikke sket nogen nævneværdig forandring i forhold til, om børnene er "ligeglade med at skulle samarbejde" med en person, der er spastiker eller udviklingshæmmede. For de to sidstnævnte grupper er forskellene fra før- og eftermålingen ikke markant forskellige. Der er færre, der er "helt uenige" men til gengæld flere, der er "overvejende uenige". Ligeledes er der lidt flere, der er "helt enige" og lidt færre, der er "overvejende enige".

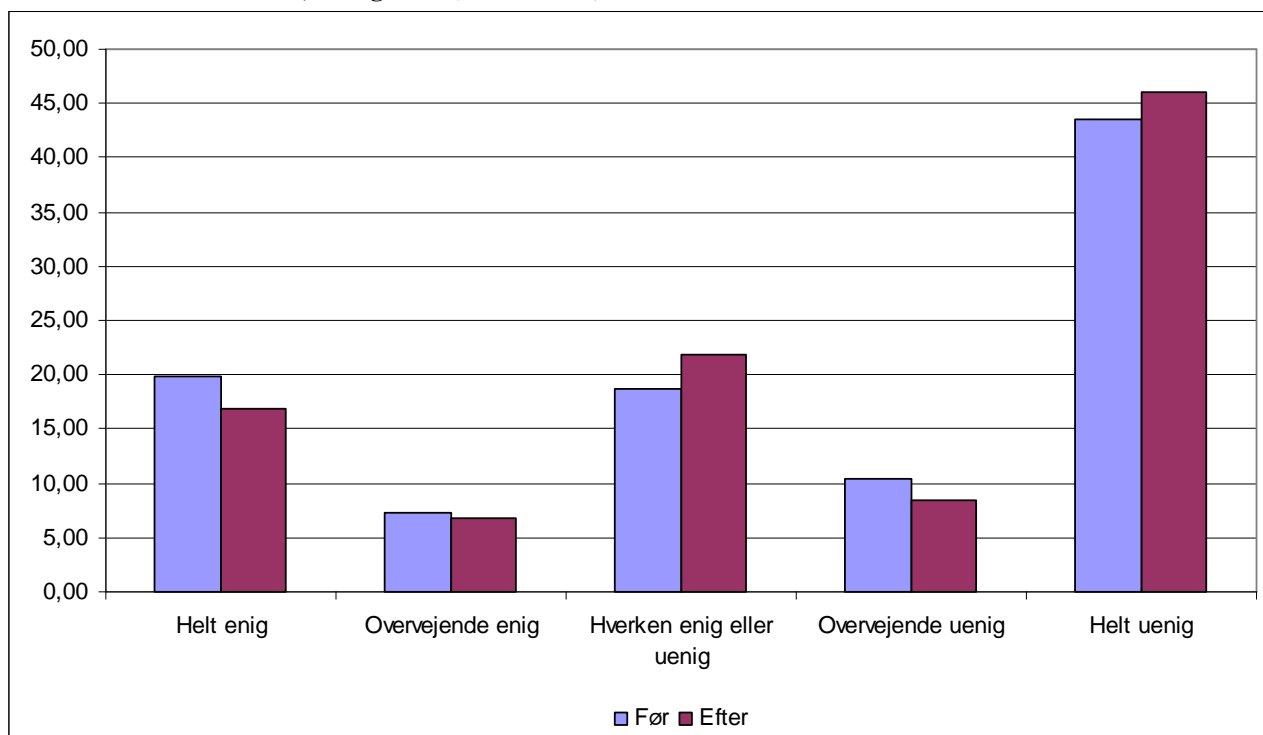
I forhold til de to foregående tabeller er børnene en smule mere reserverede, når det drejer sig om at skulle indgå i et egentligt samarbejde med personer med handicap. Overordnet set er der mellem ca. 47 pct. og ca. 82 pct., der er "helt enige" eller "overvejende enige". Derudover er der mellem 12 pct. og 27 pct., der er "hverken er enige eller uenige".

Når der for nogle af handicapgrupperne er en relativt stor andel, der er "hverken enige eller uenige", kan det hænge sammen med, at børnene kan have svært ved at forestille sig, hvad det betyder at skulle samarbejde med fx en spastiker – om det fx stiller særlige krav til dem.

I forhold til at arbejde med at fremme inklusionen af børn med handicap, viser resultaterne, at selvom børnene også i forhold til de specifikke holdninger generelt viser større åbenhed overfor børn med handicap, så er der flere reservationer i forhold at samarbejde med disse børn. Dette kan have betydning for en egentlig inklusion af børn med handicap fx i skolen. Dog viser figuren også, at der efter

undervisningsforløbet er en mere positiv holdning i forhold til de fleste handicapgrupper. I forhold til spastikere og udviklingshæmmede har der som nævnt ikke været en egentlig ændring i holdningerne i forhold til dette spørgsmål.

Figur 32 Det vil være pinligt at følges med en, der har et handicap, hvis jeg mødte nogen fra min skole. Samlede besvarelser, før og efter (N=310 / 177)

En ting er at samarbejde med en kammerat med handicap, noget andet er, om børnene har lyst til at blive set sammen med børn med handicap. Hvis børnene synes, det er pinligt at blive set med et andet barn med handicap, kan det være en barriere i forhold til at skabe større inklusion.

Figur 32 viser elevernes besvarelser på, om de synes, det vil være pinligt at møde nogen, de kender, hvis de er sammen med en, der har et handicap. Besvarelserne er delt op i forhold til før og efter undervisningsforløbet.

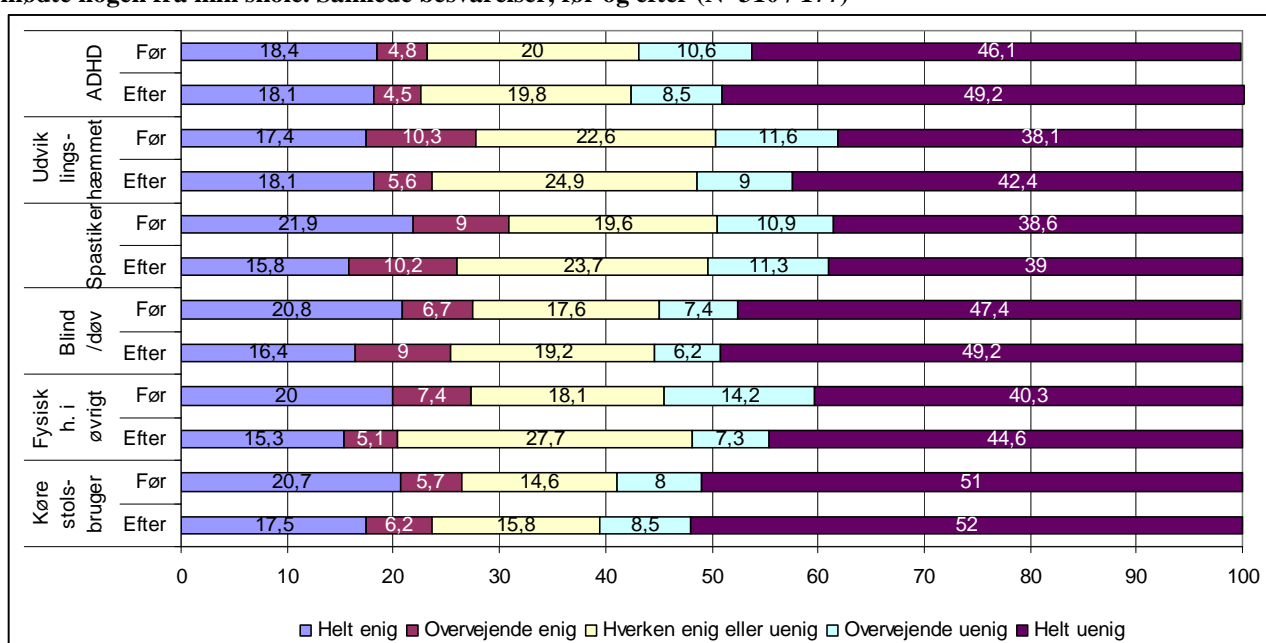
Gennemgående er tendensen, at der efter forløbet er lidt færre, der synes, det vil være pinligt at følges med en person med handicap, hvis man mødte nogen fra sin skole. Dog er forskellene ikke så markante, at det indikerer, at der er sket en egentlig ændring i holdningerne.

Både før og efter undervisningsforløbet er 54 – 55 pct. ”helt uenige” eller ”overvejende uenige” i udsagnet. Omvendt er der før undervisningsforløbet godt 27 pct., der er ”helt

enige” eller ”overvejende enige” i udsagnet. Efter undervisningsforløbet er det tilsvarende tal knap 24 pct.

Hvor der er sket en klar ændring i de specifikke holdninger på de foregående spørgsmål, er det ikke tilfældet her. Holdningen er umiddelbart relativt åben, dog er det værd at lægge mærke til dem, der er ”helt enige” eller ”overvejende enige” i udsagnet. Selvom det er positivt, at det er et klart mindretal, kan tallet naturligvis bringes længere ned. Ser man imidlertid på besvarelserne for hver enkelt handicapgruppe, er billedet en smule mere nuanceret – men ikke markant.

Figur 33 Det vil være pinligt, at følges med en der har et af de handicap der står nedenfor, hvis jeg mødte nogen fra min skole. Samlede besvarelser, før og efter (N=310 / 177)

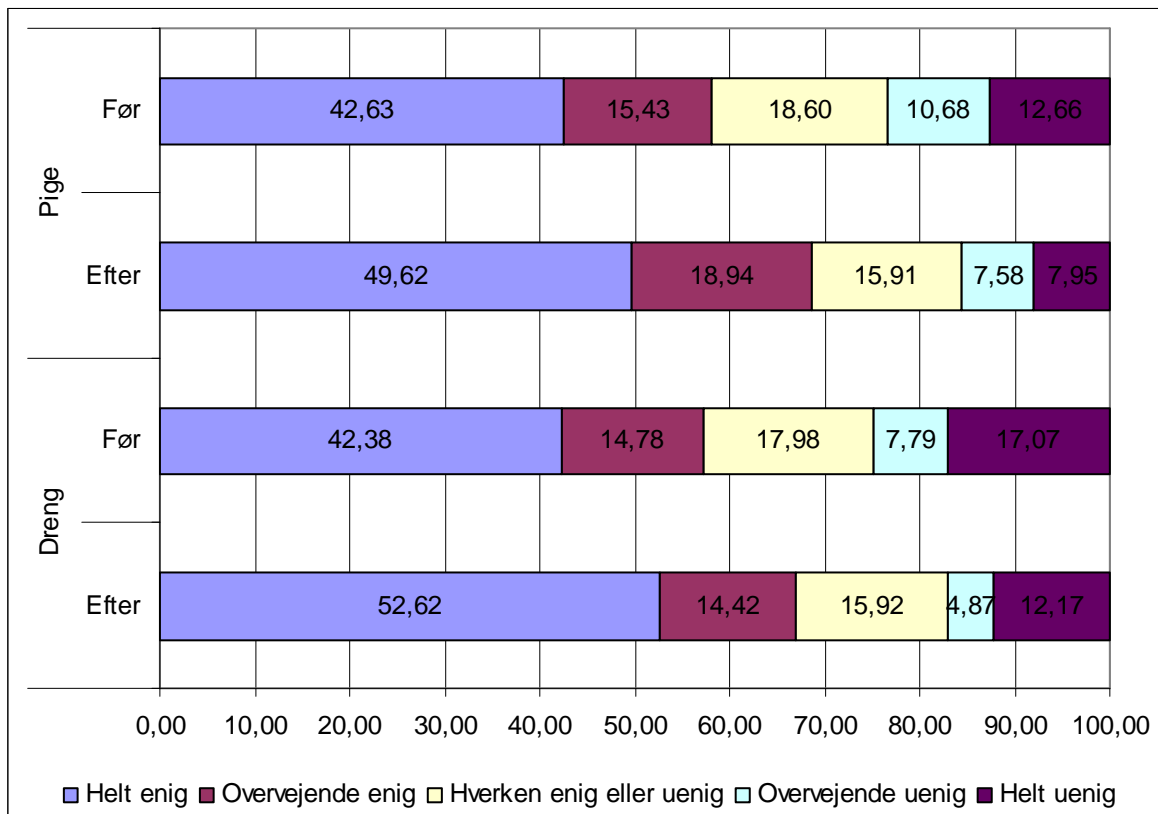
Af figur 33 fremgår det, at ændringerne især er sket i forhold til udviklingshæmmede og spastikere, hvor hhv. 5 og 4 procentpoint færre har svaret helt eller overvejende enig. Blandt børnene er der mellem ca. 50 pct. og 61 pct., der er ”overvejende uenige” eller ”helt uenige”. Der er således ikke sket en markant ændring i forhold til, hvorvidt man har lyst til at blive set sammen med en person med handicap. Og selvom det er positivt, at mellem 50 og 61 pct. er ”overvejende uenige” eller ”helt uenige” i, at det vil være pinligt, er der stadig en stor del, der mener, at det vil være pinligt i større eller mindre grad.

Køn

Figur 34 viser børnenes holdninger til, om de vil synes, det er i orden at sidde ved siden af en dreng eller pige med handicap på en længere rejse. Som det fremgår af tabellen, er der ikke nogle markante forskelle på drenges og pigernes holdninger. Det interessante kunne være, at der efter undervisningsforløbet er en smule flere drenge, der svarer, at de er ”helt enige” i udsagnet. Men da forskellen mellem drengenes og

pigernes besvarelser ikke er mere markante, kan der på denne baggrund ikke siges at være en egentlig forskel i deres besvarelser.

Figur 34 Hvis jeg skal rejse med tog eller bus i mange timer, synes jeg, det er i orden at sidde ved siden af en dreng eller pige med handicap. (N=313 / 177)

Overordnet set er der ikke store forskelle mellem drengenes og pigernes holdninger til børn med handicap før og efter undervisningsforløbet.

Litteraturliste

Andersen, Dines og Ottosen, Mai Heide (red.): Børn som respondenter: Om børns medvirken i survey. Socialforskningsinstituttet, København, 2002

Andersen, Flemming: Pædagogiske læringsformer i: Flemming Andersen og Klaus G. Henriksen, Den lærende pædagog, Alinea, 2004

Antonak, Richard F. og Livneh, Hanoch: The measurement of attitudes toward people with disabilities – Methods, Psychometrics and Scales, Charles C Thomas, 1988

Bengtsson, Steen, Hansen, Helle & Røgeskov, Maria: Børn med en funktionsnedsættelse og deres familier – Den første kortlægning i Norden, Rapport 11:09, SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 2011

Hallberg, Kira (a): Refleksionspapir om inklusion, Det Centrale Handicapråd, 2010

Hallberg, Kira (b): Elever med funktionsnedsættelse får ikke afgangsprøve, Lighedstegn 2010:1, Center for Ligebehandling af Handicappede, 2010

Jørgensen, Per Schultz og Kampmann, Jan (red.): Børn som informanter, Børnerådet, København, 2000

Olsen, Henning: Holdninger til handicappede: en surveyundersøgelse af generelle og specifikke holdninger, SFI 2000:14, 2000

Pittelkow, Ralf: TV-Avisen set indefra. Forskningsrapport nr. 7B, København, Danmarks Radio, 1986

Rosenbaum, Peter L., Armstrong, Robert W. & King, Susanne M.: Determinants of Children's Attitudes Toward Disability: A Review of Evidence, Children's Health Care, Vol 17(1), p. 32 – 39, 1988

Sandø, Martin: Handicap og foreningsliv 2009, Servicestyrelsen, 2010

Sperber, Dan og Wilson, Deirdre: Relevance: communication and cognition, Harvard University Press, 1986

Thomsen, Lars Brink og Høgelund, Jan: Handicap og beskæftigelse - Udviklingen mellem 2002 og 2010, Rapport 11:08, SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 2011

Tøssebro, Jan: Hva er funksjonskemming, Universitetsforlaget, Oslo, 2010

Vejleskov, Hans: Teorier om kognitiv udvikling som inspiration for pædagogikken i: Bisgaard, Niels Jørgen og Rasmussen, Jens: Pædagogiske teorier. Billesø & Baltzer, Værløse 2007

Voeltz, Luanna M.: Effects of structured interactions with severely handicapped peers on children's attitudes. American Journal of Mental Deficiency, vol. 86 (4), p.380-390, 1982

Ytterhus, Borgunn: Sosialt samvær mellom barn – inklusjon og eksklusjon i barnehagen. Abstrakt 2002

Figurfortegnelse

FIGUR 1 DET ER SYND FOR BØRN DER HAR ET HANDICAP (N=337).....	14
FIGUR 2 MAN SKAL BEHANDLE BØRN MED HANDICAP PÅ SAMME MÅDE SOM ALLE ANDRE BØRN (N=330/35)	16
FIGUR 3 DET ER SVÆRT AT VÆRE VENNER MED EN DER HAR ET HANDICAP (N=331 / N=35).....	17
FIGUR 4 DER ER MANGE DER IKKE BRYDER SIG OM AT MØDE BØRN MED HANDICAP (N=334).....	18
FIGUR 5 BØRN MED HANDICAP ER SÆRLIGT GODE VENNER MED ANDRE BØRN MED HANDICAP (N=333)	19
FIGUR 6 BØRN MED HANDICAP HAR DET SJOVERE, HVIS DE ER SAMMEN MED ANDRE BØRN MED HANDICAP (N=318).....	20
FIGUR 7 DET ER BEDST FOR BØRN MED HANDICAP, AT GÅ I EN SKOLE SPECIELT FOR BØRN MED HANDICAP (N=318) OG DET ER BEDST FOR BØRN MED HANDICAP, AT VÆRE MED I FORENINGER DER KUN ER FOR BØRN MED HANDICAP (N=317)	21
FIGUR 8 DER SKAL GØRES MERE FOR, AT BØRN MED HANDICAP OG BØRN UDEN HANDICAP LÆRER HINANDEN AT KENDE (N=316)	22
FIGUR 9 BØRN MED HANDICAP HAR DE SAMME MULIGHEDER SOM ANDRE BØRN, HVIS DE VIL HAVE KÆRESTE, UDDANNELSE ELLER ARBEJDE (N=324). TAL ER I PCT.....	23
FIGUR 10 BØRN MED HANDICAP HAR DE SAMME MULIGHEDER SOM ANDRE, HVIS DE VIL HAVE EN KÆRESTE - IFT. KØN (N=324)	25
FIGUR 11 JEG HAR IKKE RET MEGET LYST TIL AT VÆRE SAMMEN MED BØRN MED HANDICAP, FOR JEG SYNES DET ER BESVÆRLIGT OG UNDERLIGT – IFT. KØN (N=314)	26
FIGUR 12 JEG HAR IKKE RET MEGET LYST TIL AT VÆRE SAMMEN MED BØRN MED HANDICAP, FOR JEG SYNES DET ER BESVÆRLIGT OG UNDERLIGT. (N= 324 / 33).....	27
FIGUR 13 JEG VIL GERNE VÆRE SAMMEN MED EN VEN MED HANDICAP, SELVOM DER ER NOGLE TING VI IKKE KAN LAVE. (N=325 / 34).....	29
FIGUR 14 JEG VIL IKKE HAVE NOGET IMOD AT SIDDE VED SIDEN AF EN KLASSEKAMMERAT DER HAR FØLGENDE HANDICAP: (N=349).....	31
FIGUR 15 JEG VIL IKKE HAVE NOGET IMOD AT SIDDE VED SIDEN AF EN KLASSEKAMMERAT DER HAR FØLGENDE HANDICAP. ELEVER MED KENDSKAB TIL HANDICAP(N=35)	33
FIGUR 16 HVIS JEG SKAL REJSE MED TOG ELLER BUS I MANGE TIMER, SYNES JEG DET ER I ORDEN AT SIDDE VED SIDEN AF EN DRENG ELLER PIGE MED ET AF DE HANDICAP DER STÅR NEDENFOR. (N=316).....	34
FIGUR 17 HVIS JEG SKAL REJSE MED TOG ELLER BUS I MANGE TIMER, SYNES JEG DET ER I ORDEN AT SIDDE VED SIDEN AF EN DRENG ELLER PIGE MED ET AF DE HANDICAP DER STÅR NEDENFOR (ADHD). FORDELT PÅ KØN. (N=313)	35
FIGUR 18 JEG ER LIGEGLAD MED, OM JEG SKAL SAMARBEJDE MED EN PERSON, DER HAR ET AF DE HANDICAP DER STÅR NEDENFOR ELLER, OM JEG SKAL ARBEJDE SAMMEN MED EN, DER IKKE HAR ET HANDICAP. (N=321).....	36
FIGUR 19 DET VIL VÆRE PINLIGT, AT FØLGES MED EN DER HAR ET AF DE HANDICAP DER STÅR NEDENFOR, HVIS JEG MØDTE NOGEN FRA MIN SKOLE. (N=314)	37
FIGUR 20: JEG VIL GERNE VÆRE SAMMEN MED EN VEN MED HANDICAP, SELVOM DER ER NOGLE TING VI IKKE KAN LAVE. N=(315)	38
FIGUR 21 DET ER SYND FOR BØRN DER HAR ET HANDICAP - FØR OG EFTER (N=337 / 184).....	48
FIGUR 22 DET ER BEDST FOR BØRN MED HANDICAP, AT GÅ I EN SKOLE DER ER SPECIELT FOR BØRN MED HANDICAP - FØR OG EFTER. (N= 318 / 177).....	50
FIGUR 23 MULIGHEDER I FORHOLD TIL KÆRESTE, UDDANNELSE OG ARBEJDE - FØR OG EFTER (N=322 / 181)	51
FIGUR 24 DET ER BEDST FOR BØRN MED HANDICAP, AT VÆRE MED I EN FORENING DER KUN ER FOR BØRN MED HANDICAP- FØR OG EFTER. (N=317 / 177).....	52
FIGUR 25 BØRN MED HANDICAP HAR DET SJOVERE MED ANDRE BØRN MED HANDICAP - FØR OG EFTER. (N=318 / 177).....	53
FIGUR 26 ÆNDRINGER I SPECIFIKKE HOLDNINGER OVERFOR BØRN MED HANDICAP (SAMLEDE BESVARELSER FRA SPØRGSMÅL I FORHOLD TIL OM BØRNENE VIL SYNES DET ER I ORDEN AT SIDDE VED SIDEN AF EN	

KAMMERAT MED HANDICAP I KLASSEN OG PÅ EN LÆNGERE REJSE, VÆRE SAMMEN MED EN KAMMERAT MED HANDICAP.) (N=308 / 177)	55
FIGUR 27 HVIS JEG SKAL REJSE MED TOG ELLER BUS I MANGE TIMER, SYNES JEG DET ER I ORDEN AT SIDDE VED SIDEN AF EN DRENGE ELLER PIGE MED HANDICAP. (N=316 /177)	57
FIGUR 28 HVIS JEG SKAL REJSE MED TOG ELLER BUS I MANGE TIMER, SYNES JEG DET ER I ORDEN AT SIDDE VED SIDEN AF EN DRENGE ELLER PIGE MED ET AF DE HANDICAP DER STÅR NEDENFOR (N= 316 / 177)	58
FIGUR 29 JEG VIL IKKE HAVE NOGET IMOD, AT SIDDE VED SIDEN AF EN KLASSEKAMMERAT DER HAR ET HANDICAP. (N= 317 / 177).....	59
FIGUR 30 JEG VIL IKKE HAVE NOGET IMOD AT SIDDE VED SIDEN AF EN KLASSEKAMMERAT DER HAR FØLGENDE HANDICAP. (N= 317 / 177)	60
FIGUR 32 JEG ER LIGEGLAD MED OM JEG SKAL SAMARBEJDE MED EN PERSON DER HAR ET AF DE HANDICAP DER STÅR NEDENFOR ELLER OM JEG SKAL ARBEJDE SAMMEN MED EN DER IKKE HAR ET HANDICAP. (N=315 / 179).....	61
FIGUR 33 DET VIL VÆRE PINLIGT, AT FØLGES MED EN DER ET HANDICAP, HVIS JEG MØDTE NOGEN FRA MIN SKOLE. SAMLEDE BESVARELSER, FØR OG EFTER (N=310 / 177).....	62
FIGUR 34 DET VIL VÆRE PINLIGT, AT FØLGES MED EN DER HAR ET AF DE HANDICAP DER STÅR NEDENFOR, HVIS JEG MØDTE NOGEN FRA MIN SKOLE. SAMLEDE BESVARELSER, FØR OG EFTER (N=310 / 177)	63
FIGUR 35 HVIS JEG SKAL REJSE MED TOG ELLER BUS I MANGE TIMER, SYNES JEG DER ER I ORDEN AT SIDDE VED SIDEN AF EN DRENG ELLER PIGE MED HANDICAP. (N=313 / 177)	64

Tabelfortegnelse

TABEL 1 BESVARELSER FORDELT PÅ KØN	73
TABEL 2 HAR DU SELV ET HANDICAP?	73
TABEL 3 ER DER NOGEN I DIN KLASSE DER HAR ET HANDICAP?.....	74
TABEL 4 HVEM I DIN FAMILIE HAR ET HANDICAP (N=81).....	74

Bilag 1

Undersøgelsens design

Det overordnede formål med projektet om ”børns holdninger til handicap” er at undersøge, hvordan man kan udvikle børns holdninger til handicap gennem målrettet undervisning om temaet. For at dokumentere en holdningsændring er der som tidligere nævnt gennemført spørgeskemaundersøgelse før og efter undervisningsforløbet.

Ud over at gennemføre spørgeskemaundersøgelserne er der også gennemført kvalitative interview med 21 af eleverne, der har deltaget i forløbet, samt med deres lærere.

Udvælgelse af deltagere

Intentionen med projektet var at få et generelt billede af, hvordan man kan ændre børns holdninger til handicap. I den forbindelse blev der i udvælgelsen af skolerne lagt vægt på følgende elementer:

- Geografisk spredning
- Spredning i forhold til skoler i by og på land
- Spredning i forhold til store og små skoler
- Deltagelse af såvel folkeskoler som privatskoler/friskoler

På denne baggrund blev der sendt invitationer ud til skoler i hovedstadsområdet samt i trekantsområdet og Århus.

Stort set alle de skoler, der reagerede inden den fastsatte frist, fik mulighed for at komme med i projektet. Der var en overrepræsentation af skoler, der kommer fra byområder, men derudover er der opnået god spredning på de øvrige elementer nævnt ovenfor.

I de kvalitative interview er der også inddraget erfaringer fra pilotprojektet. En del af disse kom fra landskoler, hvorved der kom flere ”landskoler” med i datamaterialet.

Antal deltagere og validitet

Antallet af elever, der har besvaret spørgeskemaerne, er følgende:

Førmålingen: 349

Eftermålingen: 192

Baggrunden for, at der er langt færre, der har besvaret efter-målingen, er, at der på en af skolerne var tekniske problemer, og efterfølgende var elever og lærere gået videre til

næste emner og kunne ikke vende tilbage til efter-målingen. Derudover blev eftermålingen i flere klasse lagt ud som lektier og ikke som en del af undervisningstiden.

På trods af dette er antallet af respondenter i begge målinger tilstrækkeligt til, resultaterne kan give et relativt validt billede af børns holdninger til handicap, samt om det er muligt at ændre holdninger til handicap.

Ser man på den statistiske usikkerhed i undersøgelsen, er der i før-målingen og eftermålingen en statistisk usikkerhed på følgende:

Førmålingen:	max. 5,2 pct.
Eftermålingen:	max. 7,1 pct.

Der vil naturligvis være forskel på den statistiske usikkerhed alt efter hvor stor en andel af eleverne, der har besvaret spørgsmålet. Således er usikkerheden størst, hvor andelen ligger på 50 pct, og lavest omkring 100 pct. og 0 pct.

Sammenholdt med at de kriterier, der var opstillet i forhold til udvælgelse af skoler, blev indfriet i rimeligt omfang, er det vurderingen, at både før og eftermålingen er tilstrækkeligt valide til at kunne give de ønskede svar i projektet.

Ud over spørgeskemaundersøgelsen er der også gennemført kvalitative interview med 21 elever fra fem skoler samt med deres lærere.

Om at undersøge børn

Der knytter sig en række udfordringer og metodiske problemstillinger til det at ville inddrage børn som respondenter i en spørgeskemaundersøgelse. I udarbejdelsen af projektets design og formuleringen af undersøgelsesspørgsmålene har det i første omgang været nødvendigt at gøre sig overvejelser om, hvordan børn kan svare på spørgsmålene.

Tidligere undersøgelser har vist, at børn fra omkring 11 års alderen har udviklet hukommelse og sproglige færdigheder, som gør dem i stand til at deltage i kvantitative spørgeskemaundersøgelser (Andersen og Ottosen, 2000). Til dette projekt er valget af respondenter derfor faldet på børn, der går i grundskolens mellemtrin altså 4.-6.klasse, hvor hovedparten af børnene er mellem 10 og 12 år gamle.

Tager man udgangspunkt i tidligere erfaringer med at anvende børn som respondenter i spørgeskemaundersøgelser og interviewundersøgelser, er der nogle særlige forbehold, der kan være hensigtsmæssige at tage hensyn til hos børn i denne aldersgruppe. Børnene har ofte behov for at få stillet spørgsmål, der er i stand til at aktivere hukommelsen. Det anbefales derfor, at spørgsmålene tager udgangspunkt i begivenheder, der er forbundet med børnenes egne interesser og erfaringsverden

(Andersen og Ottosen, 2002). Dette er imødekommet med både spørgeskemaundersøgelsen og interviewundersøgelsen, hvor spørgsmålene hovedsageligt tager udgangspunkt i kendte situationer og begreber fra skolen samt børnenes fritids- og hverdagsliv. Børnenes holdninger vil således med stor sandsynlighed være præget af deres individuelle erfaringer med handicap i hverdagen.

I forhold til selve dataindsamlingen har konteksten også en vis betydning for undersøgelsen. Konteksten kan have betydning for besvarelsen i alle typer undersøgelser, men det kan være særligt udpræget i undersøgelser, der involverer børn. Børn kan have forskellige positioner alt efter hvilken kontekst, de befinder sig i. Dette kan have en vis betydning for børnenes besvarelser. Erfaringer fra tidligere undersøgelser peger i retningen af, at datakvaliteten påvirkes positivt, hvis undersøgelsen foregår i en kontekst, hvor børnene føler sig hjemme (Andersen og Ottosen, 2002). Både spørgeskemaundersøgelsen og de kvalitative interviews er gennemført på børnenes skoler. Dette valg bygger på en antagelse om, at børnene føler sig trygge i skolen, som er en kendt kontekst. Derudover danner skolen ramme for, at børnene kan tale om emnet handicap med hinanden, hvilket kan medvirke til at skabe dynamik i de kvalitative interviews. Samtidig er det vigtigt at være opmærksom på, at skolen som kontekst kan påvirke børnenes svar. Tilstedeværelsen af børnenes lærer og klassekammerater kan være faktorer, som kan have en vis betydning for børnenes besvarelser (Andersen og Ottosen, 2000).

De kvalitative interview

De kvalitative interview er gennemført som semistrukturerede interviews med anvendelse af en tematiseret interviewguide. Der har været flere overvejelser omkring formuleringen af interviewspørgsmålene. På den ene side har det været nødvendigt ikke at stille for lukkede spørgsmål, som børnene sandsynligvis vil besvare med ja eller nej. På den anden side har det været nødvendigt ikke at stille for generelle eller abstrakte spørgsmål, som børnene kan have svært ved at forholde sig til. I et forsøg på at gøre spørgsmålene åbne men konkrete, har mange af spørgsmålene taget udgangspunkt i situationer fra børnenes hverdagsliv, som det også var tilfældet i spørgeskemaundersøgelsen. Interviewene er blevet optaget på bånd og udskrevet i anonymiseret form.

De kvalitative interviews er ikke repræsentative men har bidraget til en evaluering af forløbet med undervisningspakken, og samtidig har det været muligt gennem interviewene at indhente viden om hvilke dele af undervisningspakken, der særligt har påvirket børnenes holdninger.

Tolkningsproblemer

I spørgeskemaet har vi anvendt et alment handicapbegreb vel vidende, at dette begreb netop kan knytte an til forskellige associationer og tolkninger hos respondenterne. I en række af spørgsmålene er der spurgt til elevernes holdninger til børn med "handicap". I

besvarelsen vil eleverne tage udgangspunkt i den almene forståelse af handicap – og dermed det handicapbillede de har.

I andre dele af undersøgelsen har vi givet eleverne mulighed for at angive deres svar i forhold til handicapgrupper. Inden eleverne nåede frem til spørgsmål om mere specifikke handicapgrupper, blev disse kort introduceret, så eleverne havde en nogenlunde fælles forståelse i forhold til, hvad fx udviklingshæmning er mv.

På trods af at eleverne har fået en introduktion til, hvad de forskellige handicapgrupper består af, kan nogle af besvarelsene være præget af elevernes individuelle forståelse af handicap. Da netop den individuelle forståelse af handicap er en del af holdningerne, er dette ikke nødvendigvis et problem. Derfor må det snarere konstateres, at når der i denne – og andre undersøgelser – spørges til handicap, kan man ikke forvente en helt fælles forståelse af begrebet "handicap".

Bilag 2 – Præsentation af eleverne

Eleverne, der har deltaget i undervisningsforløbet om "Børns holdninger til handicap", har i forskellig grad kendskab til mennesker med handicap. I det følgende vil der være en ganske kort præsentation af eleverne, som går i 4. – 6. klasse.

De elever, der har besvaret spørgeskemaundersøgelserne, og som dermed er en del af datagrundlaget, udgøres af stort set lige mange drenge og piger.

	Førmåling	Eftermåling
Dreng	45,9 pct.	49,5 pct.
Pige	54,1 pct.	50,5 pct.

Tabel 1 Besvarelser fordelt på køn

Med udgangspunkt i at skolerne er udvalgt tilfældigt under hensyntagen til størrelse, geografi og skoleform (privat eller folkeskole), må det antages, at der er stort set lige mange drenge som piger i klasserne, og dermed må det antages, at en mindre del af drengene ganske enkelt ikke har udfyldt spørgeskemaet før undervisningsforløbet, da det i nogle tilfælde har været en hjemmeopgave. I spørgeskemaundersøgelsen, der er gennemført efter undervisningsforløbet, er der stort set lige mange drenge og piger, der har besvaret skemaerne.

Kendskab til handicap

I undersøgelsen bliver eleverne spurgt til, hvorvidt de kender nogen, der har et handicap, eller om de selv har et handicap. Samlet set har 54,7 pct. af eleverne kendskab til handicap. Dette kendskab er dog ret forskelligt. Nogle af eleverne har selv et handicap, mens andre fx har skolekammerater, der har et handicap. Umiddelbart viser dette tal dog, at en ganske stor del af eleverne oplever at have kendskab til mennesker med handicap.

I spørgeskemaet bliver eleverne spurgt om, hvorvidt de selv har et handicap, og om der er nogen i deres klasse, der har et handicap.

	Har du selv et handicap? (pct.)
Ja	2,9
Nej	97,1
Ved ikke	-

Tabel 2 Har du selv et handicap?

Som det fremgår af Tabel 2, er der 2,9 pct. af børnene, der selv angiver, at de har et handicap. Det er ikke muligt at vurdere, hvor stor en procentdel af danske børn, der har et handicap, da der ikke er en officiel samlet registrering af børn med handicap. På baggrund af registreringer af enkelte handicapgrupper, må det reelle tal dog antages at være en smule højere end de godt 3 procent, der fremkommer af børnenes besvarelser.

Børnenes besvarelser vil desuden afhænge af, hvilke funktionsnedsættelser handicapbegrebet rummer for den enkelte elev. Fx nævner en elev diabetes og cøliaki som handicap. Hvis eleverne angiver denne type af sygdomme som handicap, er en andel på ca. 3 pct. måske i endnu højere grad i underkanten af, hvad det reelle billede måtte være.

	Er der nogen i din klasse der har et handicap? (pct.)	Er der nogen på din skole der har et handicap?
Ja	9,4	38,2
Nej	81,1	19,7
Ved ikke	9,4	42,1

Tabel 3 Er der nogen i din klasse der har et handicap?

Ud over at svare på om eleverne selv har et handicap, har de også angivet, om der er nogen i deres klasse, der har et handicap. Samlet set angiver 9,4 pct. af eleverne, at der er klassekammerater, der har et handicap, og 38,2 pct. Angiver, at der er nogen på elevens skoler, der har et handicap. Svarene fra eleverne viser også, at der er en del, der ikke ved om, der er nogen på skolen, der har et handicap, dette svarer 42,1 pct. af eleverne "ved ikke" til. Det tilsvarende tal, for hvorvidt der er nogen i klassen, der har et handicap, er på 9,2 pct.

Eleverne er også blevet spurgt, om der er nogen i deres familie, der har et handicap. Til dette svarer 23,8 pct. "Ja".

	Ja (pct.)	Nej (pct.)
Far	11,1	88,9
Mor	9,9	90,1
Søskende	18,5	81,5
Bedsteforældre	12,3	87,7
Fætre	16,0	84,0
Kusiner	13,6	86,4
Andre	40,0	60,0

Tabel 4 Hvem i din familie har et handicap (N=81)

Af Tabel 4 fremgår det hvem i elevernes familie, der har et handicap. Blandt de elever, der har familiemedlemmer med handicap, angiver 40 pct., at det er andre end j den helt

nære familie, der har et handicap. Blandt de familiemedlemmer det kan være, er fx onkler, tanter, oldeforældre etc. Derudover angiver ca. 10 pct. af de elever, der har familiemedlemmer med handicap, at det er enten deres far eller mor, der har et handicap og 18,5 pct., at det er en eller flere af deres søskende, der har et handicap. Endelig angiver 12,3 pct. af eleverne, der har familiemedlemmer med handicap, at deres bedsteforældre har et handicap, hvor det for 16 pct. af elevernes vedkommende er deres fætre, der har handicap, og 13,6 pct. deres kusiner.

Samlet angiver 10,0 pct. af samtlige eleverne, at de enten selv har et handicap, eller at deres far, mor eller søskende har et handicap. Disse 10 pct. af eleverne har således et særdeles godt kendskab til handicap og dermed også en viden om de konsekvenser, det pågældende handicap har for dem selv eller deres familiemedlem.